

З БЕРЕГІВ ЗАМРІЯНОГО

СЛУЧА (повість)

До Березного я потрапив, можна сказати, випадково, в листопаді 1966 року. Хоча, як стверджують віщуни та астрологи, нічого випадкового в нашому житті не буває. Передісторія цього така.

Того літа я працював кореспондентом районної газети „Поліський маяк" у Дубровиці. Мій старший брат Тарас, який уже сім років працював шахтарем у Воркуті (Комі АРСР, РФ), колишній північній каторжанській столиці Заполяр'я, -якраз завершив навчання у тамтешній вечірній школі, отримав атестата і спрагло бажаючи отримати вищу освіту, приїхав до мене в Київ. Я до того часу закінчив два курси Київського державного університету імені Тараса Шевченка, факультет журналістики. І щоб допомогти братові поступити до вузу, розрахувався з праці в редакції, полишив Дубровицю з її повноводною річкою Горинь і подався до Києва.

Став я братовим репетитором, готуючи його до вступних екзаменів до Української сільськогосподарської академії, на лісогосподарчий факультет. Маючи добрі знання не лише з мови та літератури, а й математики, фізики, хімії, біології, я таки багато в чому допоміг у навчанні братові і він успішно склав вступні іспити та став студентом стаціонару УСГА. Йому вже виповнився тоді 31 рік, але він радів, як мала дитина.

А от у мене склалось дещо інакше.

Рік перед тим, за наполяганням декана факультету Дмитра Прилюка (мав у студентів прозвисько „Кнур" за пихате обличчя і підозрілий до всіх вид), мене перевели із стаціонарного навчання на заочне, звинувативши в антирадянській діяльності (всупереч забороні влади, ми, студенти, ходили до пам'ятника Т.Шевченку 22 травня, читали заборонену тоді „Історію України-Русі" М.Грушевського). Я був направлений на рік „на перевиховання" в робітничий колектив (як те робилось в той час у

комуністичному Китаї, під час так званої „культурної революції“). Так я опинився на будові в м. Кременчук на Дніпрі, на спорудженні нафтоперегінного заводу.

Та взимку я дременував із того „перевиховання“ із Кременчука, і став до газетярської праці, але у Дубровиці, як я вже казав, аби мати більше журналістської практики. До речі, декан обіцяв перед студентами, що я попрацюю на виробництві, „перевиховуюсь“ у робітничому колективі, і мене знову повернуть на стаціонарне навчання, уже на третій курс. Що мав робити - мусів згодитись.

Так ото літом, у Києві, під час вступної сесії брата, пішов я на факультет, аби поклопотатись про моє повернення на денне навчання університету, адже навчальну програму другого курсу (заочного відділу) виконав успішно.

В деканаті не застав ані декана Д.Прилюка, ані його заступника Л.Суярка, парторга факультету, ярого адепта комуністичного світогляду і тоталітарної влади. Сказали мені методистки, що керівники факультету будуть аж під перше вересня. І якимось винувато опускаючи очі долу, порадили підійти до дошки оголошень і ознайомитися з наказом.

Заінтригований і занепокоєний, іду в коридор, де висів стенд для оголошень. Посередині його бачу в піваркуша „Наказ по Київському державному університеті“ №... за... такого змісту: „За націоналістичні погляди, несумісні з світоглядом радянського студента, виключити з університету студентів 2-го курсу факультету журналістики Васильчука Святослава, Мицика Вадима, Уніята Богдана Ректор І.Швець“.

Ось тобі й слово декана, що після „перевиховання“ в робітничому колективі я знову повернуся на стаціонарне навчання на факультет. Прикро це вразило мене. Що ж далі? Адже я не уявляв уже себе інакше, як майбутнім журналістом. Але марно було оскаржувати наказ ректора: в Україні комуністична тоталітарна влада люто переслідувала всіх, хто бодай у

найменший спосіб проявляв українську прихильність, український патріотизм, хто свідомо користувався українською мовою. Це тоді називалось погрозово-лайливо: український буржуазний націоналізм. Проти цього світогляду і причетних до нього носіїв влада боролась жорстоко, нещадно, не дивлячись ні на що. Такими людьми одразу цікавилась політична поліція - сумнозвісний КГБ (Комітет держбезпеки), спецслужба з найширшими повноваженнями. Підозрілих брали на облік, таємно за ними слідкували, арештовували, брали на допити, відтак засуджували.

Не уникнув того і я. Якось у коридорі факультету стріли мене троє незнайомців у цивільному з військовою виправкою, показали посвідчення працівників КГБ (один із них був у чині капітана на прізвище Юшкевич, запам'яталось мені), і зажадали, аби я ішов з ними. Куди? - скажуть. В інакшому разі поведуть силою. Що мав робити? Пішов. На вулиці посадили в машину „Волгу" і повезли на вул. Володимирську, неподалік Софійського майдану, до похмурого сірого будинку, де розміщувалась республіканська служба КГБ. Там тримали мене дві доби, допитуючи про революційні події в університеті зимою-навесні 1965 року: кого знаю, хто вони, чи роздавались заборонені матеріали, на які теми велись розмови та ін. І так десяток разів одне й те ж. Я зрозумів: ловили на слові, чи кажу те саме щоразу. Прийом типовий для спецслужб: якщо людина каже правду, вона розповідатиме щоразу однаково; коли криється з чимось - буде плутати. На тому й ловили.

Я наперед придумав близьку до реалій легенду, і тримався вперто неї. Погрожуючи, тиснучи психологічно, аби отримати потрібну для себе інформацію, „кагебісти" перестарались: я стояв на своєму кажучи, що учасників зібрань біля пам'ятника Т.Шевченку 22.05.-го в актовій залі університету нікого не знаю, а ходив туди із простої цікавості. Та ще й запитував їх єхидно: з яких це пір невільно стало ходити до Шевченка? На

що мені відповідали: не прикидайся простаком, адже день 22 травня пов'язаний із перевезенням праху Т.Шевченка із Петербурга в Україну і перепохованням, згідно його заповіту, на рідній землі. Мов, націоналісти, особливо із-за кордону, навмисне підбурюють до цього студентів, аби настроїти молодь проти Росії, СРСР.

Отаке безглузде тлумачення. Справді, у страху великі очі. Але я стояв на своєму: пішов до Шевченка із пошани до поета, та подивитись, що буде біля пам'ятника. Врешті, мене відпустили, обшукавши і не знайшовши ніякої „компри“.

Нині, в незалежній українській державі, дивно і нелогічно думати, що когось можуть піддати гонінням за любов до Т.Шевченка. Навпаки, влада наша, громадськість на всіх рівнях покладає квіти на всі свята до пам'ятника Т.Шевченку, це є нормальний політичний процес. А тоді було он як: боялась червона влада Шевченка і його полум'яного слова на захист України. І було то зовсім недавно...

Але вернімось до теми оповіді. Після тої розмови в КГБ я розумів, що комуністичне відомство плаща і кинджала, як називають спецслужби, не лишить мене в спокої і встановить таємний нагляд. А це означало - будуть підсилати провокаторів, підбивати на різного роду авантюри, складати систематичні доноси до КГБ таємних інформаторів, аби на чомусь підловити, і згодом відкрити кримінальну справу. Їх, кагебістів, було дуже багато, а нас, дисидентів, мало; нашим „опікунам" хотілось звань, нагород, посад. От вони і пнулися із шкури, аби добути всілякими несправедливими способами «компромат» на нас.

З таким „багажем" і приїхав я в Березне в листопаді 1966 року, аби влаштуватися в редакцію районної газети. Чому сюди, в це маленьке поліське містечко? Чому не додому, в Костопіль, де минулим літом я досить успішно практикувався в редакції під час літніх канікул?

По-перше, я був відрахований із навчання. Тож не хотілося, щоб про це дізналися у моєму рідному місті, де я закінчив середню школу, де проживає моя велика родина та безліч знайомих. Адже тоді кожному пояснюй, чому відрахували? Тому вирішив поїхати в сусідній Березнівський район, де мене ніхто не знав, і подібних питань ставити не буде. До того, коли я практикувався в Костопільській райгазеті «Червоний промінь», до нашого редактора Івана Несвіта приїздив редактор із Березного Іван Даниленко. Він чимось викликав у мене довіру. Тому й подався восени в Березне...

Редактор Даниленко лише з виду здавався простаком. Ретельно переглянувши мою трудову книжку, в якій уже був запис Дубровицької редакції, де я працював на посаді зав. відділом сільського господарства, запитав:

- Як у тебе з освітою?

- Навчаюсь заочно на факультеті журналістики КДУ, - кажу, сподіваючись, що він не буде дзвонити в Київ, аби перевірити сказане мною. Показав свої численні газетні публікації, які йому сподобались.

- Бачу, хлопець ти беручкий, пишеш майстерно, підходиш нам. І посада вільна є в редакції. А скажи-но мені, чи з твоїх рідних хтось був в ОУН-УПА, чи був засуджений за зв'язки з бандерівцями? - зщуривши очі, з-під лоба глянув на мене Іван Омелянович.

Запитання неприємно вразило: а це до чого? Адже на роботу беруть мене, а не родичів, а за віком я не міг допомагати повстанцям, бо мав тоді 4-8 років. Знову тест на лояльність до влади, адже батько наш, Карпо Олексійович, 1901 року народження, колишньої Костопільської округи, активно брав участь у діяльності ОУН-УПА, був надрайоновим провідником ОУН; арештований НКВДістами в лютому місяці 1945 року і засуджений „тройкою НКВД" в Рівному в червні того ж року „на 15 лет каторжных работ і 5 лет ссылки": всього на 20 років. Покарання відбував у Сибіру, згодом у Заполяр'ї, в тій самій Воркуті, як вдалося дізнатися з розповіді колеги-в'язня

із Костополя Миколи Петровича Новодворського. Там, у серпні 1953 року, на ОЛП-23 (особий лагерь політзаключьонних), він загинув під час повстання політв'язнів. Батька я не пам'ятав, бо коли його арештували, мав лише два роки.

Що мав робити нині? Сховити? Але те дуже скоро стане відомо, КГБ місцеве отримає досьє на мене, і вся конспірація лопне, як мильна булька. Тож вирішую казати, як є.

- Батько мій засуджений як націоналіст у 1945 році, - кажу. І додаю:

- За що конкретно, не знаю, бо був геть малий.

Западає мовчання. Її порушує редактор:

- Це міняє справу, я мушу порадитися в райкомі партії. Щоб ти не їздив кілька разів, почекай, я їду зараз по справі в райком, заодно і це питання з'ясує. Погуляй по містечку, зайдеш по обіді.

Березне того часу (1966 рік) було маленьке провінційне містечко, переважно з одноповерховими хатами навіть у центрі, з подвір'їв кукурікали півні. Найвищою будівлею райцентру була 3-поверхова споруда місцевого ПТУ. Центр містечка у вигляді каре довжиною до кілометра і метрів 500 завширшки, мав мощені асфальтом вулиці. На цьому каре розміщувались традиційно районні установи: двоповерхові споруди райкому партії, будинку культури, управління сільського господарства; тут були також школа десятирічка, універмаг, кінотеатр, міськвиконком, лісгосп, поліклініка, традиційна «чайна», гастроном, ресторан. А ще зі східної сторони цього прямокутника була велика забрукована площа, з двох сторін оточена крамницями. Далі виднівся чималий сад із будівлями. То, як мені пояснили, школа-інтернат. За нею – великий луг, по якому петляє синя стрічка ріки Случ, із півдня на північ...

Та пора в редакцію. Перекусивши кількома пиріжками з повидлом та запивши їх чаєм, їду до редактора. Він у кабінеті. Заходжу, чекаю. Одірвавши погляд від аркуша паперу, Даниленко уважно дивиться на мене і каже:

- Говорив я про тебе із секретарем райкому по ідеології. Він не проти. І оскільки нам потрібний молодий здібний працівник, то я тебе беру. Давай «трудова». Пиши заяву, із завтрашнього дня ставай до праці. Квартиру найми, то не проблема. Посада твоя – літ працівник, платня – 80 карбованців на місяць плюс гонорар 20-30 крб., якщо, звичайно, будеш активним працівником. Влаштовує тебе?

- Авжеж, - відповідаю.

- Тоді завтра до роботи.

Так почалась моя редакційна праця в Березному. Газета називалась претензійно «Ленінським шляхом». Редакція розміщувалась в старій одноповерховій будівлі в центрі містечка, напроти скверика з пам'ятником загиблим воїнам Червоної Армії. Власне, редакція займала тут 5 кімнат, а в другій частині будинку розміщувалась друкарня, де набирали вручну газету, і друкували плоским друком. Наклад району був 5 тис. примірників, виходила вона тричі на тиждень. Мені вділили стола у великій кімнаті, через яку ходив редактор. Напроти мене сидів зав. відділом культури Олексій Володимирович Чиж, старий хворобливий худий із жовтим, як віск, обличчям чоловік, який приязно прийняв мене. Він часто простуджувався, хворів, завжди маючи при собі якісь ліки, ходив, як у роки його воєнної і повоєнної молодості, в темно-синьому «сталінському» костюмі: піджак як мундир, глухий однобортний на багато гудзиків аж до горла, штани «галіфе» заправлені в хромові чоботи – так тоді ходили всі старші чоловіки, як данина післявоєнній напіввійськовій формі. Писав він посередньо; яку мав освіту – не питався. Його часто сварив редактор за нелогічність викладу матеріалу до газети. Пригадую, якось готували ми газетний номер, присвячений медицині. Готував замітку і Чиж, написавши, що лікар-хірург користується під час операцій ... скальптером (тобто, скальпелем). Очевидно, просто не знав цього слова, бо редактор Даниленко на редакційній летючці в'їдливо висміяв його за таке неуктво. Ображений старий чоловік з досади мало не плакав.

Справді, можна було поправити слово, і сказати це особисто автору, а не гудити стару людину перед усіма.

Заступником редактора і зав. відділом партійного життя редакції (звісно, комуністичного) був Олександр Олексійович Матвієнко, молодий іще, надмір повний, трохи лисуватий чоловік із настороженим поглядом, небагатослівний і собі на умі. Відділ вважався головним у редакції. Його жінка Броніслава Михайлівна Вольф мала посаду відповідального секретаря редакції, тобто була своєрідним начальником штабу, куди збирався весь підготовлений в черговий номер матеріал. Тут робили макет сторінок, верстку, розмітки розмірів шрифтів статей, дописів, кліше знімків, і відправляли в набір у друкарню. Там вручну, по одній букві, набирали кожне слово, і врешті, весь матеріал. Коректор вичитував на грамотність, тоді сторінки підписував редактор, після чого їх відправляли до друкарні і друкували на плоскій друкарській машині спочатку з одного боку газети, тоді – з іншого. Процес довгий, трудомісткий, та іншого не було.

Завідуючим сільськогосподарським відділом був Володимир Герасименко, трохи старший за мене, одружений чоловік, родом із Рівного, що мав уже 5-річну дитину. Батько його працював в редакції обласної газети «Червоний прапор», чим Герасименко-молодший дуже гордився. Тримався він із працівниками редакції зверхньо, напускаючи на себе ману талановитого журналіста. Лише з Матвієнком тримався на рівних. Був іще молодий чоловік, із місцевих, Петро Желінський, його жінка Шура працювала коректором редакції. Вони мали малятко, часто приносили його на роботу. Петро міг писати гарні матеріали, та був нерозбірливий у тематиці.

А ще редакція мала свого фото кора, Бориса Безношенка. Оригінальний то був чоловік: повнуватий, з одним оком. Я дивувався: як йому з одним оком вдається знімати об'єкти і друкувати фотографії? Їх, як правило,

постійно не вистачало. І тоді відповідальний секретар бігала по кабінетах, і кричала:

- Де той одноокий циклоп? Де знімки в номер? Ось доберусь я до нього, буде він у мене танцювати циганської халяндри!

Тут з'являвся Борис, і розлучена секретарка готова була взяти його за петельки.

- Де ти бродиш, де знімки, що я в номер поставлю? Тебе, може, ледацюго? Так на пику твою противно дивитись.

Переляканий Борис намагався щось пояснити:

- Броня, Броня, (вони були ровесники), чого розкричалась, зараз дам знімки, от їй же Богу! – і гарячково копирсався в сумці, шукаючи ті злополучні знімки... Десь років через двадцять, будучи в Березному, зустрів я Бориса Михайловича на автостанції, він був тут начальником. Набридло йому те фотокорство до нестями.

А ще в редакцію постійно заходив Михайло Спиридонович Христич, малого зросту, старий опецькуватий чоловік, організатор районного радіо. Приносив інформації. Зловживав дід дружбою із «зеленим змієм», від чого обличчя мав характерне для друзів «змія»: одутле, червоне, хоч прикурюй. Всю осінь, зиму і весну ходив у старому потертому пальті, шапці, яка годилась хіба що курям на сідало, великих кирзових чоботях із заправленими в них штанями галіфе. Часто носив із собою «мерзавчика» - чвертку самогону, і пропонував нам (і мені теж) випити. Ми відмовлялись, на велику радість Спиридоновича. Тоді він виймав із глибокої кишені пальта кусник хліба, скляночку, наливав і випивав. Боявся лише редактора і просив мене:

- Славик, нема Даниленка? Виглянь у коридор, чи не йде.

Я виглядав, заспокоював діда, і він завченим жестом перехилив чарчину, смачно крякав, заїдав хлібом, іноді з огірком, і блаженний настрої опановував ним. Міг розповідати усілякі пригоди із свого довгого життя, заважаючи нам працювати. О.В.Чиж чомусь не робив йому зауваження, а я,

молодий і новий тут, само собою мовчав. Інколи раптово входила до кімнати Броня, і побачивши Спиридоновича у мрійному стані, сварила його:

- Знову самогон дудлите? Сморід на всю кімнату! Не приходьте в такому виді в редакцію. Ідіть додому, проспійтеся.

- Ох і вредна баба, справжня язва, як той Матвієнко її терпить? – коментував Спиридонович її слова, коли Броня виходила, але хутко ховав пляшку та залишки їжі, і йшов геть.

Ага, ще одна цікава подробиця редакційної справи. Всякій газеті потрібні новини, місцеві та центральні. Перші збирали мі самі. А центральні? Де взяти? Адже не було тоді не те що електронної пошти чи телефакса, Інтернету, а навіть телетайпу для отримання новин. Як виходили із ситуації?

«Увага, увага! Говорить Київ-РАТАУ. Передаємо повідомлення для районних та міських газет, що виходять українською мовою», - лунав в обідню пору з радіорепродуктора гучний безбарвний жіночий голос, яким диктор повільно вимовляв слова. Друкарка наша Ніна Черниш в цей час на слух приймала інформацію і встигала друкувати її на машинці. Ото й були центральні новини в номер.

Одразу постало питання житла. Напитав я оддалік, на околиці, кімнату в бабусі. Було незручно, далеко, і після наполегливих пошуків я винайняв кімнату з коридором неподалік редакції по вул. Пролетарська, ... за 15 крб. на місяць. На той час це було недешево, якщо взяти до уваги, що буханець чорного хліба коштував 16 копійок, пакет (пляшка) молока – 14 коп., а обід у їдальні з трьох справ обходився день у 60-80 копійок. Зате зручно було: чимала кімната з коридором, окремим ходом.

Працювала редакція шість днів на тиждень (і в суботу теж). Вихідний був лише один, неділя. Зрештою, так працювали всі. Лише через два роки, літом 1968-го, запроваджено п'ятиденний робочий тиждень із восьмигодинним робочим днем.

Праця в редакції мене влаштовувала. Адже я вважав себе журналістом, людиною творчою, трохи причетною до літературного процесу. Ще рік перед цим, у Дубровиці, мою рецензію на поетичну збірку «Вибір» молодого тоді Бориса Олійника (відомого нині літератора та громадського діяча) видрукувала навіть «Літературна Україна» - найвищий авторитет письменницьких кіл. А що найважливіше для творчої особистості? Можливість друкуватися в пресі, в літературних часописах, видати свою книжку. Й хоча газета розповсюджується лише на один район, все-таки то друкований орган, де можна вмістити дещо із своїх творів. Про все говорити годі, адже в пресі тоді існувала жорстка партійна цензура; цілий ряд тем був просто заборонений. Слідкував за цим особисто редактор. Газеті доручалось тільки схвалювати «мудру політику комуністичної партії» та її вождів, і засвідчувати, як та «мудра» політика успішно втілюється в життя на місцях, в конкретно взятому районі.

Так воно й було. В газеті йшли одна за одною кампанії, чи то назустріч черговому з'їздові КППС, сесії Верховної Ради УРСР та СРСР, чи якомусь черговому збіговиську партійних бонз. Трудящі, виявляється, брали на себе підвищені трудові зобов'язання до цих дат, ставали «на трудову вахту», робити «трудові дарунки до свят». А свят було двоє: Перше Травня, день міжнародної солідарності, та 7 листопада, Велика жовтнева соціалістична революція».

І ніби-то «трудящі міста й села», пройнявшись трудовим героїзмом, не їли, не спали, а лише думали і старались зустріти чергові відомі дати «вагомими трудовими дарунками», виконуючи й перевиконуючи свої виробничі норми та завдання. А газета мала те все описувати, оспівувати «героїку трудових буднів».

То все було од червоного лукавого. Простій людині було начхати на ті плани і соціалістичні зобов'язання, які здебільшого існували лише на папері. Людина працювала, аби заробити собі та своїй сім'ї на шмат хліба. Але в

газетах все мало бути як насправді: ловля чорного kota в чорній кімнаті тривала, хоча всі знали, що його там нема. Проте бігали і кричали: ось він, ось він, я вхопив був його за спину, хвоста, голову...

Існувала ще одна особливість праці в тодішніх редакціях. Аби створити ілюзію широкої участі трудящих в житті держави, ми, газетярі, були зобов'язані конкретно підтримувати ту ілюзію підготовкою і публікацією на сторінках газети так званих «листів трудящих»: насамперед, робітників усіх професій, доярок, свинарок, трактористів, пастухів, в яких вони, неспівмірно із своєю освітою (яка була переважно початкова та неповно середня 4-7 класів), ділилися роздумами про свою працю, виявляли неабиякі економічні знання та громадські судження, про які не мали бодай найменшої уяви. Але в кожному числі «районки» друкували такі «мудрі» кореспонденції, цілі статті «рядових радянських людей», як тоді казали. І якби хтось не знав, почитав те, міг подумати, які ж мудрі ті механізатори, доярки, свинарки, пастухи, водії, слюсарі, токарі, швачки! Як вони дбають за громадські справи!

А насправді було все геть навпаки. Звісно, всі ці люди були нормальними людьми, ніхто з них нічого не писав ні в які газети. Тоді відкіля публікації, запитаєте ви. А ось звідкіля.

Кожному штатному працівникові редакції належало писати не лише під своїм іменем, а насамперед – від імені тих самих трудящих. 40 на 60 відсотків – ось формула тодішньої праці кореспондента. Тобто, щоб отримати зарплату і сякий-такий мізерний гонорар (10-30 крб.), необхідно було кожному з нас написати за місяць з десятків різних малих і великих публікацій в такій пропорції : 4 своїх і 6 –«за того хлопця».

Робилось це так. Місцеві проблемні теми газетярі вкладали в уста отим самим «трудящим». Кореспондент, отримавши завдання, їхав у конкретне село, радився з керівниками колгоспу чи заводу, фабрики (директором, головою і обов'язково партторгом), зустрічався з людиною, розпитував її про роботу для годиться, а тоді добирав економічний, практичний матеріал із

життя даного господарства чи підприємства в керівників, економістів, бухгалтерів, інженерів, і все те вкладав в уста передовиків виробництва. За підписом того «трудящого» і друкувалась стаття в газеті. Вони самі дивувались, як складно та гарно виходило. І гонорар отримували. В редакції це називалось працювати «на бугая». Мусіли. Система вимагала.

Мені також доводилось писати «на бугая». Але я мав ще іншу нішу, творчо-літературну, і зацікавив нею редактора. Маючи чималеньку особисту бібліотеку (а збирав те, що було до душі), почав писати ознайомчі статті про відомих поетів, письменників не лише України, а й інших народів. При цьому мене цікавили в них насамперед героїчні вчинки та особиста діяльність, спрямовані на визволення рідного краю з-під ярма окупантів. Підтекст глибокий: популяризувати серед земляків ідеї національно-визвольних змагань.

Так з'явилась стаття про життя і творчість мадярського національного поета і героя визвольної війни мадяр 1848 року проти Австрії Шандора Петьофі. І наводив рядки його бойового вірша, які були для мене і вдумливого

Встань мадяр, на клич Вітчизни,

Встань, часи настали грізні.

Вирішиться в чистім полі

Жить нам вільно, чи в неволі.

Клянемося перед Богом і людьми,

Що рабами більш не будем жити ми.

читача закликом до українців, адже якраз ми були в неволі московській, на становищі колонії і рабів совіцької імперії.

Писав я також про легендарного італійського командира повстанців проти Австрії Джузеппе Гарібальді, про національного поета Польщі Адама Міцкевича, якого російська царська влада вислала в Сибір за участь у польському національно-визвольному повстанні 1831 року. Тоді формально лаяли царську Росію, як тюрму народів, і доки обходилося.

А ще я де міг, згадував у своїх матеріалах наше українське козацтво як виразника волі і незалежності рідного краю. Чому про козаків? Адже Рівненщина й зокрема, Березнівщина, зовсім недавно в сорокових-на початку п'ятдесятих років, якихось лише 10-15 літ тому, була ареною активних бойових дій Української Повстанчої Армії, в якій брало участь більшість тутешніх людей. Але масові репресії, що прокотились краєм, вчинені совіцькою владою, були такі жорстокі, що пройшлися чи не по кожній поліській сім'ї. Про УПА заборонялось бодай згадувати, дозволялось хіба лаяти її та всіх «українських буржуазних націоналістів». Що й робилось продавниками писаками у великих обсягах. Але й цього було мало окупаційній комуністичній владі: знову й знову вона організовувала показові судилища над учасниками ОУН-УПА безпосередньо в районах, аби в черговий раз шельмувати борців за волю України та залякати їх нащадків від спроб повторити справу батьків. Такі суди відбувались і в Березному.

За цих умов козацтво як давній феномен України лишавсь якщо й не героїзованою, то, принаймні, не забороненою темою. Тому багато авторів вдавалось до неї, аби хоч якось показати сучасникам, особливо молодим, героїчну боротьбу українських патріотів за волю рідного краю. Інших можливостей не було.

Пригадую, (було це вже при новому редакторіві, О.Мавієнку), написав я чергову рецензію на краєзнавчу книгу Миколи Фененка «Земля говорить». В тій рецензії піднесено і зворушливо написав про діяльність українського козацтва, про його героїчну жертвну боротьбу. Редактор на той час був у від'їзді. Коли повернувся, подивився свіжий номер газети, викликав мене до себе в кабінет, і зі злістю процідив крізь зуби:

- Якщо ти ще раз напишеш щось про козаків, я пошматую його і жбурну тобі в обличчя. Зрозумів?

- То ж чому? – запитую.

- Я не збираюсь пояснювати, сам добре знаєш! Все! Розмову закінчено!

Я пішов, і обмірковував почуте. Неприємно було чути це, дуже неприємно. Руйнувались останні підстави, задля яких я працював у редакції. Бо перед тим порадили не писати і про відомих особистостей. Цьому передувала ще одна неприємна історія. Якось послали мене у відрядження в село Поліське (колишня Погорілівка) 15 км на південний схід від райцентру. Я чув про це село ще вдома; по прямій на захід звідти до нашого родинного сільця Антонівка, виселеного більшовиками літом 1951 року, було через ліс рукою подати – кілометрів сім-вісім. Тож я охоче поїхав туди. Як водиться, зайшов до голови та парторга колгоспу і попросив порекомендувати кандидатуру із рядових трудівників для нарису в газету. Вони назвали скотара, старшого вже чоловік років під шістдесят, старанного, добросовісного, який трудився на фермі. При бесіді я звернув увагу, що в дядька одна рука була скалічена й зігнута неприродно в лікті. Цікавлюсь – від чого? На фронті поранений? Той відповідає, що в 43-му році на село напали поляки, багато людей зігнали, в тому числі і його, і розстріляли. А дядько був поранений важко, знепритомнів, і впав до ями з мертвими. Та згодом прийшов до тями, і залитий кров'ю, виліз із ями, доповз додому. Так і вижив.

Я про це написав у нарисі, зазначивши, що дядька та ще багатьох сільських людей розстрілювали польські націоналісти, які служили у німецькій допоміжній поліції «Шуцманшафт». Але десь через тиждень викликають мене до редактора. Заходжу. В кабінеті сидять іще двоє чоловіків років 35-ти. Я одразу здогадався – з КГБ. Уважно вивчають мене, тоді один запитує:

- Хто тобі дав кандидатуру дядька з Поліського, щоб написати до газети?

- Парторг і голова колгоспу, - кажу.

- Що тобі ще розповідав дядько про тих, що розстрілювали людей? Хто вони були, на йому думку?

- Поляки, націоналісти, - казав.

- І все.

- Так.

- Розкажи детально про хід розмови.

-Та, власне, мені й додати нічого, я все в нарисі описав. А в чому справа? – запитую кагебістів.

- А в тому, що той дядько – український націоналіст, допомагав бандерівцям, а розстрілювали його та інших націоналістів наші радянські партизани. А в газеті про нього написано, як про героя. Що люди подумають? Що ми прославляємо бандитів ОУН-УПА? До речі, парторг підтвердить, що то він рекомендував ту кандидатуру?

- Авже ж.

Тоді кагебісти звернулись до редактора з притиском:

- Олександр Олексійовичу, зробіть висновки.

- Так, товариші, зроблю, запевняю вас! - Спохопившись, що я іще досі в кабінеті, гримнув на мене:

- Чого стоїш, іди!

Я пішов. З того часу ставлення редактора до мене було підозріле і упереджене. А я зробив висновок: у районній службі КГБ (її відділення були в кожному районі західних областей України) перечитували кожен номер районної газети, і особливо мої дописи. Недремне око, судячи з усього, отримало досьє на мене з Києва, і взяло під свій пильний нагляд. Що ж, слід берегтись.

Громадські справи

Та не однією редакцією жив я в той час. Побувши два роки в столиці, відчувши смак студентського життя, вдихнувши волі та визначивши для себе чіткі національні пріоритети, активно включившись у національно-визвольну боротьбу, я вже не міг без цього. Тож і в Березному вирішив будити люд

доступними легальними способами. Для цього вирішив організувати врочисте пошанування пам'яті Тараса Шевченка 9 березня.

В пригоді сталося особисте знайомство з директором районного Будинку культури (РБК) Стахом Русином, старшим за мене десь років на десять, професійним музикою-баяністом, статечним поважним чоловіком, позитивно налаштованим на українство. З ним домовився про вечір пам'яті Т.Шевченка в РБК. Написав текст оголошення, яке великим форматом розклеїли по райцентрі. Мав також платівку з піснею «Заповіт».

У призначений час у залі зібралось понад півсотні людей, переважно молодь. Я зробив недовгу розповідь (без паперу), підкресливши, що є для нас, українців, Т.Шевченко. Кілька разів мовлене доповнював декламуванням поезій поета. Наприкінці заграли «Заповіт». Коли полилась велична мелодія, звернувся до зали:

- Прошу встати»

Підвелись. Опісля дякую присутнім за участь і пропоную слідкувати за афішами, бо такий захід не останній.

А ще готував я вечір мого улюбленого поета Василя Симоненка, також випускника факультету журналістики, молодого талановитого і найголовніше, великого патріота України. За своє коротке 28-не життя він написав прекрасні вірші. В 1964 році, посмертно, було видано збірку його поезій «Земне тяжіння», мати яку вважалось престижно кожному студентові. Окрім того, передруковувались і переписувались від руки заборонені цензурою вірші та щоденник В.Симоненка з різною критикою існуючого ладу і комуністичної системи. Ми вчили напам'ять полум'яні поезії Василя, вбачаючи в ньому новітнього Шевченка. Особливо хвилюючими були кілька віршів, зокрема «Україні»:

Задивляюсь у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань,
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене – диво,

І нехай пливе за роком рік,
 Буду, мамо горда і вродлива
 З тебе дивуватися повік.
 Ради тебе перли в душу сію,
 Ради тебе мислю і творю...
 Хай мовчать Америки й Росії,
 Коли я з тобою говорю.
 Україно, ти моя молитво,
 Ти моя розпуко вікова,
 Гримотить у світі люта битва
 За твоє життя, твої права.
 Хай палають хмарі бурячкові,
 Хай сичать образи – все одно –
 Я проллюся крапелькою крові
 На твоє священне знамено.

Так сміливо і правдиво із сучасників ніхто не писав. Відчувалось, що мовлене поетом – щире, від душі, від великої любові до матері-України. Щирість, як і фальш, впізнаються одразу. І тому Василь Симоненко став справжнім кумиром студентської молоді. Його цитували, декламували, переписували і вивчали.

Підцензурні вірші поета, його «Щоденник» передруковував потай і я, працюючи ще в Дубровиці. Робив це після роботи, коли старші працівники редакції розходились по домівках. Тож лишаючись один на всю редакцію, я засиджувався часом до півночі, доки передрукував Василеві твори в трьох примірниках. Один комплект лишив собі, два інших віддав студентам-однодумцям, та основу – власникові. Той комплект Василевих віршів, та поезії на його передчасну смерть тодішніх молодих модерних авторів Івана Драча, Миколи Вінграновського, Богдана Стельмаха зберігається в мене досі. Ось чому я вирішив провести в Березному вечір пам'яті Василя Симоненка.

Щоб мати більшу аудиторію, домовився з керівництвом ПТУ, аби в цьому училищі провести зустріч, яку я назвав «Україно, ти моя молитво!».

У залі зібралось більше сотні «петеушників». Беру слово, знайомлю молодь із творчістю В.Симоненка. Раз-пораз декламую його вірші, які я знав напам'ять. Переконливості додавало те, що поет теж навчався на нашому

факультеті, писав досить молодим. Заінтересовано слухали хлопці і дівчата розповідь. Згодом задавали запитання. Відчувалось, що тема зачепила їх за живе. Згодом викладачка ПТУ, яка була на зустрічі, сказала мені, що молодь була щиро вражена почутим, бо подібного в них ще не було. Я скромно подякував, пропонував ще декілька тем для зустрічей, але запрошень більше не було. Очевидно «недремне око» КГБ, яке контролювало все і вся, наклало «вето».

Я на те не зважав. У місцевій середній школі познайомився з учителькою української мови та літератури старших класів Ганною Степанівною Діхтяр. Уже з першого знайомства відчув щире українську душу, вболівання за пригнічену тоталітарним пресом українську мову, культуру, історію. І хоча була вона старшою вже жінкою, і годилась мені в матері, було мені з нею цікаво і приємно. Дуже обережно, але з симпатією говорила вона про боротьбу УПА в їхньому краї, участь у цій святій справі її знайомих.

Тож домовилися спільно провести в РДК тематичний вечір школярів «Наша дума, наша пісня». Вечір удався на - славу. Після мого вітального слова та ґрунтовної розповіді Ганни Степанівни про філософську сутність мови і що вона означає в житті народу, на середину зали виходили один за одним школярі, декламували вірші про мову, рідний край. Влаштовували також вікторину на предмет знання рідної мови і літератури. Переможцям вручили скромні подаруночки з цукерками та печивом, які ми придбали за свої гроші в складчину. Для маленького поліського райцентру то була подія, про яку довго згадували, і прихильники, і недруги.

А ще я співав у хорі при РДК. Вела його хормейстер Ніна Андріївна Кравчук. Пішов тому, що співали ми ліричну журливу пісню «Журавлі» («Чуєш, брате мій, товаришу мій, ... відлітають сірим шнурком журавлі у вирій...»), «Щедрик» Володимира Леонтовича, «Повій, вітре, на Вкраїну» Степана Руданського. Були, звісно, і «паровози» - обов'язкові пісні про

«партію – наш рулевой», без яких тоді не обходився жоден репертуар. Та коли доходило до тих пісень, то я просто відмовчувався, бо співати славослів'я вбивцям мого батька Карпа, брата Андрія, дядьків Івана, Семка та Микити рот не розкривався. Хормейстер Ніна була весела молодичка з почуттям гумору. Ним вона часто згладжувала серйозні речі, могла, ніби між іншим, кинути фразу: «від Деражна до Постійна Україна самостійна». В хорі співала і моя березнівська симпатія Валентина Калениченко, вісімнадцятилітня висока струнка дівчина, що лише рік як закінчила школу і працювала в районному архіві.

Підбив я на проведення свята весни місцевий райком комсомолу (був такий керівний молодіжний орган при СРСР). І хоч я ніколи не був ні в жовтенятах, ні в піонерах, ні в комсомольцях і комуністах – зацікавив молодіжних функціонерів своєю пропозицією, і вони підтримали її. Організували ходу молоді через усе містечко, плюс змагання, вікторини. Врешті, там теж було декілька нормальних людей, зокрема, другий секретар Ірина Семенюк, зав.шкільним відділом Валентина Євгаюк. Правда, перший секретар Михайло Яноші, мадяр за походженням, досить насторожено, якщо не вороже ставився до питань національного життя українців. Пригадаю, на Великдень він запропонував мені як молодому кореспондентові райгазети, пройтися спільно патрулем по нічному містечку, аби подивитись, чи молодь ходить до церкви і чи буде святити паску. Мене це зацікавило, тільки з іншого погляду, і я згодився. Ходили ми вулицями райцентру, десь душ десять, для безпеки - з двома перевдягненими поліціантами. Згодом пішли до церкви. Молоді на вулицях було багато, що дещо засмучувало комсомольського «вождя». Біля церкви – також, і він уголос міркував, що слід посилити антирелігійну роботу серед молодих, аби позбавити її впливу «опіуму для народу». А ще казав, що чув торік по радіо «Свобода» вітання з Великоднем Ярослава Стецька та нашого земляка з Березнівщини, отамана

«Поліської Січі» Тараса Бульби – Боровця. Лаяв їх, що, мовляв, проливають крокодилячі сльоза за ненькою-Україною, яку самі зрадили і продали.

Зрозумів: то говорилося для мене, аби почути мою реакцію. Я дипломатично промовчав, бо відчув підставку, і не довіряв М.Яноші. Так воно й було. Вже згодом, коли я виїхав із Березного, він говорив Валентині Калениченко, що я «український буржуазний націоналіст», що мною займається КГБ, і він радить їй не мати зі мною жодних стосунків. Забігаючи трохи наперед, скажу, що Валентина не послухала його, і через рік стала моєю дружиною.

Знайомства

Їх було багато, цікавих і не дуже, адже праця в редакції передбачала щодня нові зустрічі, знайомства, спілкування. Згадую цікавого інтелігентного хлопця Сашка Кравчука, старшого на рік за мене.

Був він високий, світлочубий, з приємним відкритим обличчям. І головне – з критичним аналітичним мисленням. Адже по розмові можна, вміючи, визначити сутність, інтелект і уподобання людини. Недарма грецький філософ Сократ казав: «Заговори зі мною, щоб я тебе побачив». Багато разів я переконався в мудрості цього вислову. Адже саме в мові розкривається інтелект людини: з того, яким лексичним масивом володіє людина, якими знаннями, наскільки логічно формулює думку, як переконливо може донести її співрозмовникові – і є інтелектуальна та духовна вартість цієї людини. З розмови можна зробити висновок, чого вартий співрозмовник: його теоретичну підготовку, ступінь володіння мовою, вміння чітко, логічно і коротко формулювати думку і донести її до співрозмовника. Плюс, звичайно, використання таких багатств рідної мови, як прислів'я, приказки, смішинки, жарти, іронія у словах.

Багатослівність, пустопорожня базіканина теж кажуть самі за себе; сумбур у словах означає сумбур у голові. «Яка людина, така і її мова», - казав французький автор Монтеск'є.

Так ото Сашко Кравчук належав до першої категорії. Говорив він неквапом, думки висловлював коротко, логічно, переконливо. До того ж – дотепно. Мав він проблеми із здоров'ям та з владою. Старша сестра його по війні опинилась, як остарбайтер, в Америці. Зробила йому виклик. І ціла епопея була, аби виїхати, як тоді казали чиновники, в «капстрану», тобто, в капіталістичну державу. Через величезне військово-політичне протистояння СРСР-Захід (НАТО), зробити те було нелегко. КГБ (а тоді всі поїздки за кордон контролювало «недремне око») почало схиляти його до співробітництва. Але той не піддавався. З багатьох зустрічей із представниками таємної поліції зблизька побачив і зрозумів гнітючий прес тоталітарної комуністичної системи, що готова була розчавити кожного, незгідного із офіційною доктриною. Мав деяку уяву про стиль праці гебешників, для яких людина була ніщо, лише суб'єкт їх пильної уваги і опіки.

Слід наголосити, що державі був нав'язаний психологічний та кримінальний терор проти будь-яких проявів вільної нестандартної думки, яка не співпадала з офіційною. Суспільство тримали в страху. Спецслужби повсюдно вербували донощиків і шиків, які мали «стукати» на своїх же товаришів по роботі, навчанні. Особлива увага приділялась студентам як молодій і нестандартній силі суспільства, готової до всього нового, світлого, вільнолюбивого. В кожній студентській групі із 25-ти чоловік обов'язково вербували не менше двох сексотів, які доносили про все на однокурсників: що роблять, про що говорять, і, найголовніше – чи ті розмови не носять антисовіцького спрямування. Чому вербували в одній групі двох донощиків? Для перестрашування. Співставляючи показання їх, спецслужба могла робити

висновок про правдивість отриманої інформації; один про одного донощики не знали.

Той же Сашко Кравчук натякав мені приблизно про це, хоча, пройшовши кагебістські тенета в Києві, я мав про них чітку уяву. У своїй студентській групі ми виявили, вичислили трьох «сексотів». Це були Віктор Бак, Володимир Трохименко та Володимир Середин. Не виключалась можливість і четвертого.

Розповідав Сашко і про місцевих НКВДистів-КГБістів, як люто вони обходилися з нашим людом, з повстанцями УПА та підпільниками ОУН у період післявоєнних національно-визвольних змагань нашого народу проти сталінсько-беріївської кліки в 1944-55 роках. Казав, що сам бачив, як у центрі селища енкаведисти вішали на шибеницях захоплених у полон повстанців УПА, а вбитих у боях привозили до райцентру, клали в ряд, або підпирали під тином кілками і змагались у влучності стрільби по трупах. Або зганяли людей, особливо під час ярмарків, і проганяли по черзі перед убитими. І варто було комусь виявити почуття при цьому, заплакати, як карателі тут же хапали нещасного і запроторювали до криміналу, випитуючи, які зв'язки мав з убитим. Як правило, їхні сім'ї вивозили в Сибір, а декотрих судила «тройка НКВД» (військово-польовий суд із трьох осіб), нещасний отримував мінімум десять років тюрми «за пособніцтво бандітам», і опинявся в тому ж Сибіру чи на Півночі, Далекому Сході, в «сонячному Магадані» чи Норильську, Воркуті, звідки вже мало хто вертав живим. Українськими кістками встелені неосяжні простори тайги і тундри есесерії, і про це теж нам потрібно знати і пам'ятати. Шлях наш до волі, до своєї незалежної держави вкрай довгий, тяжкий, кровопролитний, з величезними людськими жертвами, щедро скроплений кров'ю сотень тисяч, мільйонів безіменних героїв. Пам'ятаймо теж про це. Дорожімо своєю незалежною державою, нашою ненькою Україною!

Цікавий чоловік був Стах Русин, директор Будинку культури. Віртуозний музикант, він вправно грав на баяні, акордеоні, на духових інструментах. В розмові відчувалось, що то людина, яка має власну думку на події життя. Пам'ятаю новорічну ніч на 1967-й рік. В БК влаштували щось на зразок маленького карнавалу. Чимало молоді було в масках, у карнавальних костюмах мушкетерів, різних казкових персонажів. А одна з дівчат, білява й весела, одягнулась ... «програмою КПРС». Тобто, склеїла велику картонну коробку у вигляді книжки, на якій великими літерами було написано фломастерами: «Програма КПРС» - тоді якраз Компартія готувалась до прийняття нової редакції своєї програми.

Почалось підбиття підсумків карнавалу, і нагородження носіїв кращих маскарадних костюмів. Хто, на вашу думку, отримав першого приза? Звісно, власниця «програми КПРС», а конкретно Ніна Захарчук, торішня випускниця середньої школи. Стах Русин у розмові зі мною згодом прокоментував це так: «картонний подарунок картонній дівчині за картонний костюм» (їй, здається, подарували пляшку «шампанського» та коробку цукерок у ... картонній коробці).

Вряди-годи ми обмінювалися з Станіславом Русиним думками, які були взаємозрозумілі. До речі, щодо його прізвища в редакції якось виникла невеличка дискусія. Відповідальний секретар редакції Броніслава Вольф написала прізвище директора БК в газеті (якась була замітка про роботу БК) як «Русін», вимовляла його з наголосом на першому складі, і казала, що то прізвище російське, а отже, директор БК є росіянин. Я, добре його знаючи, заперечив Броніславі, що Русин – українець, а його прізвище не лише не має нічого з російством, а навпаки, означало в часи давні, та й за Польщі, національну приналежність людини: русин, тобто житель Русі, праУкраїни. Отже, русин – це українець і до російства не має ніякого відношення. Та Броня стояла на-своєму.

А ще несподівано знайомство моє зі Станіславом Русиним висвітлюється з іншої сторони. Якось навесні, цілковито випадково, зустрічаю в книгарні селища свого доброго приятеля з Костополя, однолітка Святослава Праска, з яким познайомився позаминулого літа, коли практикувався у редакції районної газети «Червоний промінь» після першого курсу університету. Ми щиро зраділи зустрічі. Розповів, що працюю в редакції, а він сказав, що вчителює в школі, викладає географію (він скінчив географічний факультет Львівського держуніверситету).

- Знову книги звели нас, - жартує приятель, бо познайомилися ми з ним у Костополі, в бібліотеці, під час обговорення віршів місцевих поетів-початківців.

Обмінялись новинами, а тоді він пропонує:

- Друже, ходімо в гості до мого двоюрідного брата, власне, я до нього приїхав. Але першою по дорозі трапилась книгарня, то я не міг її обминати. Виявляється, неспроста, до нашої зустрічі. Інакше, може, й не здибалися б.

- А хто ж твій брат? – запитую.

- Стах Русин, директор Будинку культури.

- О, я теж добре знаю його, - кажу, даю згоду, і ми прямуємо в гості.

Тоді це було набагато простіше. Йдучи в гості, ніхто не брав із собою, як тепер, обов'язкову пляшку «оковитої» чи вина, та ще коробку цукерок, круць ковбаси тощо. І це вважалось нормою. Тож і ми прийшли без нічого. Станіслав Русин був дещо здивований, побачивши нас, двох Святославів, разом, та ще й з відповідною рекомендацією:

- Це мій приятель із Костополя, журналіст, національно свідомий хлопець, за яким – велике майбутнє, - дещо з пафосом мовив С.Праск. А далі почалась приємна бесіда про поезію, літературу (мій приятель писав вірші, готував першу збілочку поезій), студентське життя в столиці, про газетярську працю. Нам було легко і приємно, адже були однодумці. Не раз обговорювали ще до цього пригнічений стан української мови і всього

українського життя, та як тому зарадити. Виявилося, що мій друг Святослав закінчував школу тут, у Березному, що жили вони з батьками в цьому-таки районі, на хуторі поблизу села Кургани, куди було переселено десятки сімей із Надсяння, Лемківщини та Холмщини, з-за так званого «Закерзоння» - прадавніх українських земель, відданих у 1945 році сталінським режимом комуністичному урядові Польщі. Насильному виселенню чинила шалений опір УПА впродовж кількох років, доки літом 1947 року комуністична Польща та Москва, кинувши проти повстанців десять регулярних дивізій карателів (понад сто тисяч війська) в сумнозвісній операції «Вісла», виселили в СРСР та північні райони Польщі із Закерзоння майже півмільйона українців, при цьому тисячі їх знищивши фізично. Землі наші заселили поляками, міста і села перейменували. Так, Перемишль став Пшемисль, Рашів – Жешув, Холм – Хелм, Сянік – Сянок, Володава – Влодава тощо. Так і донині.

Батько Святослава, Богдан Михайлович, вчитель за освітою, працював тут, на Березнівщині, директором школи в с.Кургани і був, як я потім дізнався, районним провідником ОУН, керував підпільною боротьбою патріотів проти німців та московських окупантів цілого району. Сім'я Б.Праска походила із Холмщини, село Мірча Грубешівського повіту Люблінського воєводства – то наші споконвічні, етнічні землі. Достатньо сказати, що м.Холм був деякий час столицею Волинсько-Галицького князівства під княжою рукою знаменитого нашого державця Данила Галицького. В Холмі, в православному Храмі, й поховано самого князя, коли той скінчив свої земні дороги.

Тож сім'ю Б.Праска було переселено в Україну ще перед війною, і так багато вихідців із Холмщини опинились на Поліссі, зокрема, на Березнівщині, здебільшого оселились в с.Кургани.

Богдан Праск був досить освіченою людиною: закінчив вчительську семінарію, вищу агрономічну школу, працював деякий час у редакції

журналу «Сільський господар» у Львові. В Курганах, як професійного вчителя, його призначили директором початкової школи, де він вчителював тривалий час і водночас у підпіллі, був районним провідником ОУНБ. Та карателі через зрадників довідались про це, батька арештувало НКВД в 1949 році, судили, він отримав стандартних десять літ каторги в Сибіру. Опинився аж у Магадані. Вибув, вижив, повернувся до рідного краю, вчителював у Костопільському районі. Я знайомився з ним влітку 1965-го. Та невдовзі батько помер. А мати Святослава, Надія, дожила ще до незалежності України, і вельми сумувала, що до цієї світлої дати не дожив батько, великий патріот України, який поклав на віттар волі і незалежності Вітчизни свої сили, знання, здоров'я, і врешті, все життя – Богдан Праск.

Ось такі події пов'язані із знайомством з березнівським музикою Стахом-Станіславом Михайловичем Русином.

* * *

Тодішнє Березне – велике село, де всі знають все один про одного, особливо якщо ти працюєш у якісь державній чи освітянській установі. Тобто, причетний у якийсь спосіб до влади. Як кореспондент районної газети, я бував скрізь: в установах і на підприємствах, в освітніх закладах району, дошукуючи необхідні інформації до газети. Навіть і такої: про найпоширеніші у містечку прізвища. Вони тут такі: Мазепа, Папруга, Гарбар, Шнайдер, Пастушок, Попак, Пилипака, Ціпан, Радіо, Кравчук, Семенович, Сенюк, Перепечай, Касян, Степанюк, Сукач, Тарасюк, Боровець, Трохимчик, Трохлюк, Удодік, Федас, Фурсяк, Харчук, Хом'як, Черниш, Шабатюк, Ярмулка, Андросьук, Анісімов, Артюр, Бернацький, Бойчук, Гаврилюк, Галагаз, Городнюк, Гурин, Давидюк, Діхтяр, Драганчук, Євтушок, Іванюк, Іллюк, Кардаш, Коваль, Ковтун, Козлюк, Корицький, Кур'ята, Левчук, Луцик, Мамчур, Мельник, Миронець, Мотрунич, Новачок.

В одну із таких службових мандрівок побував я в місцевій музичній школі, де директором був Анатолій Павлович Поліщук. Молодий чоловік,

років на десять старший за мене (я прийшов, аби написати інформацію про конкурс юних музик, що відбувся в суботу-неділю). Записавши необхідні дані для замітки, розговорились із директором про роботу, виховний процес, навчання дітей музики, естетичне і музичне виховання їх.

- Своє завдання бачимо в тому, аби прилучити дітей до світу музики, прекрасного, відкрити в їхніх душах красу і велич духовних досягнень України, творів наших корифеїв Миколи Віталійовича Лисенка, Левка Ревуцького, Володимира Леонтовича, Олександра Кошиця, наших сучасних композиторів Ігоря Шамо, Платона Майбороди та багато інших. Знайомимо з народною музикою, творчістю, особливо пісенною. Розуміємо, що з наших випускників може й не вийти відомих діячів мистецтва, але переконані: знання музики, вміння грати на піаніно, інших музичних інструментах знадобиться дітям на все життя, значно розширить обрії їх знань, прилучить до прекрасного. Така людина буде впевненіше почуватися в житті, матиме вищий за своїх однолітків авторитет, що, безумовно, знадобиться далі. До речі, - закінчив Анатолій Павлович, - за царату, кожна освічена людина навчалась музиці, танцям, етиці і благородним манерам поведінки, вміла грати на кількох музичних інструментах. Хіба це погано?

Таки добре, погодивсь я, відчувши споріднену душу. Невдовзі я знову зайшов до музшколи просто так, аби поспілкуватися з Анатолієм Павловичем. І так не раз. Бесіди були приємні нам обом. Якось зайшла мова про творчість композитора Володимира Леонтовича, його «Щедрика». Звернув увагу співрозмовника на ось такі слова щедрівки:

Щедрик-щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати.

- Але ж у нас щедрують на Маланку, 13 січня ввечері, - кажу. – То яка ластівочка прилетить? Адже на дворі – середина зими, різдв'яні та хрещенські морози.

- Ай справді, несподівано мовив співбесідник, - а я чомусь не звертав уваги на це. І не берусь пояснити – чому. Може, ви знаєте, Святославе? (Ми, як інтелігенти, звертались один до одного на «ви»). Я з приємністю всміхнувся, і почав оповідати – чому так, бо справді вивчав цю загадку ще будучи в Києві. Допоміг мені в цьому великий знавець української старовини і старожитностей відомий скульптор і художник, подвижник української культури Іван Макарович Гончар, кумир національно свідомих київських студентів. Все своє свідоме життя він збирав по Україні предмети і речі домашнього вжитку нашого люду: побутове начиння, одяг, сорочки-вишиванки, жіночі блюзки, капелюхи, верхній одяг, взуття, вишивки, рушники, ікони, зброю. Коли й я прийшов до його майстерні скульптора, у нього, в особистому будинку поблизу мосту Патона через Дніпро, було зібрано цілий музей української старовини, та складені детальні описи зібраного. Ми, студенти вузів столиці, мліли від захвату, знайомлячись із цим духовним багатством. Бачене і чути викликало щирю любов до рідного народу, його творчого генія, що витворив такі високохудожні та естетичні твори ужиткові і мистецькі.

Так ото, коли ми на Маланки щедрували для Івана Макаровича, я запитав митця, чому така невідповідність у щедрівці. Він прочитав цілу лекцію про нашу українську обрядовість і пояснив, що в щедрівці нема ніякої невідповідності часові: раніше в Україні Новий рік святкували в день весняного рівнодення – 22 березня, коли тривалість ночі та дня зрівнюється і стає по 12 годин. Тож зрозуміло, що наприкінці березня вже могла прилетіти ластівка, що й співається в щедрівці. Ось про це й розповів я Анатолієві Павловичу.

А то якось дзвонить мені директор: - Святославе, загляньте після роботи до мене. Приїхав цікавий чоловік із Рівного, певний, вам буде приємно поспілкуватися з ним.

Згоджуюсь. Адже робочий день завершувався, вечір попереду вільний.

Гостем А.П.Поліщука виявився молодий чоловік років тридцяти п'яти, в окулярах, худорлявий, русявий. Анатолій Павлович на правах господаря представляє нас один одному, називаючи імена та посади. Нового знайомого звали ... Голубничий, викладач Рівненського музичного училища. Вони з Анатолієм Павловичем давно знайомі. Розмова потекла про музику взагалі та українську зокрема, викладання її в дитячій музичній школі. Новий знайомий, судячи з вимови, був у побуті російськомовний, але зі мною спілкувався українською, хоча й з деякою натугою: відчувався брак практики саме українською, та нестача достатнього лексичного запасу слів. Але похвально, що він намагався. Я позитивно оцінив його зусилля.

- Вибачайте, колего, за деяку недолугість моєї української. Річ у тім, що середовище, в якому я спілкуюсь, здебільшого російськомовне, і ніби нема потреби переходити на українську, - казав ... Голубничий.

- Перепрошую, щодо середовища. Невже викладачі музичного училища між собою спілкуються по-російськи? Адже офіційне викладання предметів в училищі ведеться українською мовою, - запитую.

- Так, на уроках з дітьми спілкуємось українською, а на перерві й далі – російською.

- Це ж роздвоєння особистості. Який же ви подаєте приклад учням? Цим ви відбиваєте їхній інтерес до рідного слова, культури, музики, - заперечую.

- Отак і виходить. А що тут поганого? Живемо в СРСР, де єдина для всіх мова – російська. Всі мають її знати і володіти нею. Йдеться до злиття всіх націй і народностей Союзу в єдиний радянський народ. Така політика партії. Пам'ятаєте в Маяковського:

Да будь я негром преклонных годов,
 И то без унынья и лени
 Я русский бы выучил только за то,
 Что им разговаривал Ленин, -

Патетично продекламував ... Голубничий, впевнений, що поклав мене на логічні лопатки в цей ідеологічній суперечці. Але я знав про цей підступний ідеологічний прийом совіцької пропаганди, який мав на меті заткнути рота кожному, хто спілкувався мовою рідною, свого народу, а не російською. Ну що можна було заперечити проти «язика Леніна»? Хто міг поставити під сумнів авторитет верховного бога комуністичного пантеону? За заперечення можна було мати великі неприємності по роботі, в навчанні: совіцька ідеологічна машина оберігала авторитети своїх ідолів. Не силою логіки та переконання, а силою державної машини, яка готова була, як січкаря, скрутити в'язи, пошматувати кожного незгідного з офіційно сповідуваною в державі ідеологією. Це вам не теперішній час, коли непорядні й нечисті на руку та голові людці, найняті за гроші східного сусіда, облаюють, обливають брудом державу, президента, все українське. І все їм сходить з рук, бо, бачте, в нас демократія. Насправді такі дії не мають нічого спільного з демократією, а є свідомо антидержавними і антиукраїнськими, вимагають відповідних оцінок дій державоохоронних органів.

Але повернімося до наших овець (*revenons a nos moutons*), як кажуть французи, тобто, до нашої ідейної суперечки. Знаючи цей прийом, я виробив контрудар проти нього. Тому спокійно заперечив співрозмовнику:

- Але «язиком Леніна», як ви кажете, розмовляли не лише більшовики, а й Верховний головнокомандувач білою Добровольчою Армією Антон Іванович Денікін, і командувач Сибірською білою армією ... Колчак, барон Врангель у Криму з усіма їхніми штабами і арміями. А ще – цар Микола Другий і все керівництво Російської імперії. То який же це «язик Леніна»? Не варт спекулювати на цьому, шановний, - переможно закінчив я.

Запала незручна мовчанка. Опонент збирався з думками, не маючи більше чим аргументувати. Відчувалось, що мою позицію й справді не було чим потіснити.

- Колеги, годі вам про політику, - вирішив перехопити ініціативу в розмові, яка набула враз небезпечного змісту, директор музшколи. І компромісно додав:

- Кому як зручно, хай так і говорить, чи не так?

- Ай справді, - згодився першим мій опонент. Я погодився, бо мав нагоду знати не раз, чим це закінчиться: сваркою, неприязню, а то й доносом, звісно, на мене, який був мені тут, у цьому маленькому провінційному містечку, ні до чого. На жаль, комплекс української меншовартості уже був посіяний в душах багатьох наших співвітчизників. Підступна ідеологічна радянська доктрина «Злиття всіх націй і народностей в єдиний радянський (тобто, російський) народ давала свої негативні результати. Як протистояти шаленому великодержавному шовіністичному наступу годі було знати. Бо найголовніше: Україна не була суб'єктом міжнародного співтовариства, а лише колонією новітньої російської більшовицької імперії, і правила в ній, як і за царя, росіяни, вогнем, мечем і пряником нав'язуючи свою мову, історію, світогляд. Тобто, щоб позбутись принизливого стану поневоленого народу, потрібно відновити свою державу, втрачену в 1920-му. Легко сказати – відновити. А з ким, як? Адже за заклик до виходу України зі складу СРСР карали згідно статей Кримінального кодексу на 8-10 років, як замах на територіальну цілісність держави. Хоча в Конституції СРСР було задекларовано право кожної республіки вільно виходити зі складу Союзу. Але що декларувала Конституція, те забороняв Кримінальний кодекс. Отака «демократія по-московськи».

- Хлопці, міняймо тему розмови, - жваво пропонував директор, - є набагато цікавіші для чоловіків теми, наприклад, про жінок. Тим більше, що ми, слава Богу, молоді та гарні, й певен, користуємось успіхом у нашого

прекрасного жіноцтва. То, скажу вам, набагато приємніше заняття, чи не так? – сміявся Анатолій Павлович, і продовжував:

- Я тут дещо припас: пляшечку «оковитої» та трохи закуски. Оце буде набагато цікавіше, - і він почав готувати трапезу на правах господаря.

Справді, після чарчини-другої напруга в стосунках спала, розмова потекла весела і невимушена. Вирішивши здивувати колег, я напросився на другий тост. Наливши чарчину «оковитої», сказав:

- А тепер послухайте, шановні, давню козацьку пошанівку. Коли козаку доручалось стояти далеко в степу в дозорі проти татар, то, окрім пороху і куль для мушкета і пістоля та вузлика з харчами, козак брав із собою баклажку «оковитої». І коли наставав час обіду, готував їжу, наливав чарчину. Але не годилось випивати мовчки, як якийсь п'яниця, і тоді козак ставив чарку перед собою, і запитував:

- Хто ти?

- Оковита (відповідав зміненим голосом).

- А з чого ти?

- З жита.

- А тут із okazji якої?

- Щоб знадобитись козакові.

- А паспорт у тебе є?

- Нема.

- Тут тобі й тюрма!

І випивав чарчину. Тост сподобався, мої знайомі зареготали, зробили «тюрму» своїм чаркам, і, закусивши, майже водночас звернулись до мене:

- Святославе, продиктуй тост, запишемо, бо одразу не запам'ятаєш.

Далі спілкувались мирно, розповідали різні бувальщини, анекдоти, словом, все завершилось гаразд. Вже через кілька днів по тому Анатолій Павлович говорив мені:

- Я тоді просто перелякався від такого повороту розмови. Такі теми краще не торкатись, вельми вже вони кусючі.

- А не «настукає» він? – запитую.

- Ні, не такий він чоловік, знаю його давно і не чув чогось подібне. А вам, Святославе, моя порада: не запалюйтесь, будьте стримані, бо час, бачите самі, який. Я теж поділяю вашу думку, але це не означає, що отак безоглядно слід кидатись в подібні суперечки. Врешті, такі переконані патріоти, як ви, потрібні на волі, а не в місцях, де пасуть білих ведмедів...

* * *

Вітько Перепечай працював у редакції водієм єдиного легкового «газика». Був на два роки старший од мене, мав 28 років. Парубкував, як і я. Жив у передмісті Березного – Городищі, у батьківській хаті. Веселий хлопець з пишними руським кучерявим чубом, круглим привітним обличчям. Ростом – високий, кремезний. Товариської вдачі. Ми заприятелювали одразу, дарма що він був водій, а я – кореспондент газети. Їздили не раз, за редакційними завданнями по близьких і далеких селах, де я збирав матеріали до газети. Особливо було цікаво їхати на схід, на Бистричі (відкіль родом був відомий отаман Олевської республіки і командир «Поліської Січі» Тарас Бульба – Боровець), Соснівку (колишній Людвипіль), Маринине, Устя (на межі Житомирської області), Губків. Місця там казкові, недарма їх називали «поліська Швейцарія». Случ тече тут повноводний, у глибоких скелястих берегах, вкритий смарагдовою лиштвою лісів і зелені.

Довкруж – дрімучі поліські праліси, з глибокими дзеркальними озерами, грузькими болотами, густими хащами кущів, безліччю дикого птаства і звіра, що водиться тут. А ще росте лише тут реліктова рослина – Азалія понтійська, рододендрон червоний, записана до Червоної книги України. А в тому ж Губкові (історична назва Хупків) лишились руїни стародавньої фортеці, яка була резиденцією місцевого князя.

Досить цікаво було подорожувати, бо ми часто змінювали наш офіційний маршрут, і Вітько не говорив про це редакторів – була така в нас домовленість. До речі, в тому-таки Городищі було чимало мешканців із прізвищем Перепечай. Як я довідався із словників, так раніше називали в нас, українців, людей, які випікали хліб та інші борошняні вироби, і спродували їх на ринку.

Якось в розмові з'ясувалось, що Вітько знає чимало колядок, ба навіть цілу вертепну драму на євангелійну тему, коли ватага хлопців колядує «з Вертепом», і що в них у селі це практикують донині. Мене це зацікавило і, оскільки наближались різдвяні свята 1967 року, домовився з Вітьком, що прийду і подивлюсь обряд колядування і постановку вертепної драми. Варто знати, що тодішня влада вороже ставилась до православної церкви і релігії взагалі, заборонила колядування та щедрювання, посвяти пасок на Великдень, хрещення дітей, бо «релігія – опіум для народу», проголошували комуністи і їх адепти.

Проте в масі своїй прості люди потай і дітей хрестили, переважно вдома, і дітей заохочували колядувати і щедрувати, і паски святили, кидаючи в такий спосіб виклик існуючому ладові. Хоча і влада не дрімала: тих, хто хрестив дітей, кликали на збори і привселюдно сварили, висміювали, могли навіть понизити в посаді, як «ідеологічно непевних, з дрібнобуржуазними забобонами». За партійних годі говорити: могли виключити з КПРС, а це автоматично вело до звільнення з посади і переслідування. Влада всіляко заохочувала критику не лише православної церкви, а й протестантських віруючих громад: всі вони «п'ятидесятники», «єговісти», «адвентисти сьомого дня», «євангелісти», окрім баптистів не мали офіційного визнання, і діяли нелегально. Час від часу спецоргани влаштовували їм провокації, висували різні видумані звинувачення і віддавали до суду.

В жалюгідному стані була православна церква. Більшість храмів комуна просто знищила й на західноукраїнських землях, не кажучи вже про

схід України. Де вони збереглись, священники були під повним контролем КГБ, вимушені доповідати про свою діяльність спецслужбам. Ось така була релігійна ситуація – гірше нікуди.

Але місцевий люд дотримувався колишніх традицій всупереч заборонам і пересторогам влади. Врешті, не приставиш до кожного двору по поліціянту! І тому зимові, весняні та літні великі релігійні свята були бажані та очікувані в народі. Зокрема, Різдвяні свята, і пов'язані з ними обряди Свят-вечора, колядування, маланкування, щедрювання, посипання зерном в оселі хлопчиками на старий Новий рік уранці 14-го січня.

Так ото з Вітьком Перепечаєм прийшли ми в село, де я взяв участь в колядуванні «з Гіродом», тобто, вертепом. До такої справи готувались заздалегідь: виготовляли костюми біблійних персонажів, розучували текст ролей, відбувались постановки самої драми, такі собі репетиції. Адже в хаті, при господарях, все мало бути вправно і чітко, без несподіванок і збоїв.

Участь у вертепній драмі брали місцеві хлопці, вже дорослі, та кілька дівчат. Загалом вертепна драма нараховує багато персонажів, може бути й до двох десятків. Обов'язкові персонажі – цар Ірод, 2-3 його охоронці, два ангели, 2-5 козаків, жид, смерть із косою, чорт, коза-міхоноша, і, звісно, Ватаг, організатор вертепу. Кожен персонаж має відповідний костюм: цар Ірод у мантиї з короною на голові, його охоронці – в одязі римських легіонерів, ангели в білих балахонах із крильми, козаки – в історичних козацьких одностроях, жид – у камізельці й рябих штанах, з пейсахами на обличчі і ярмулкою на голові; смерть – вся в білому, з вишкіреними зубами (імітація) та косою в руках; чорт – у вивернутому вовною доверху кожусі, з рогами на голові і вимащеним у сажу обличчям; коза – з козячою головою, великими рогами і торбою через плече. Ватаг одягнений у чемерку, смушеву шапку, вишиту сорочку, штани заправлені в чоботи.

Ватага приходила до дверей господаря і Ватаг ішов до хати просити дозволу показати виставу: самочинно заходити до хати не годилось. Коли

дозвіл отримано, ватага колядників заходила до хати. Посеред кімнати ставили ослона (довга дерев'яна лава, неодмінний предмет домашнього вжитку в традиційній українській хаті), цар Ірод гонорово сідав там, обабіч нього ставали стражники з оголеними сокирами. Ззаду і з боків розташовувалися інші персонажі дійства. Починав ватаг:

- Добрий вечір, добрі люди, хай добро в ваш дім прибуде. Ми хочемо запитати, чи можна вам царя Ірода показати! Отримавши згоду, вертепна вистава розпочиналась. Цар Ірод хвалився, який він могутній, багатий, і що все земне – в його руках, навіть життя підданих. Але з'явилась Дитина Божа, з якої, як йому сказали мудреці, виросте новий цар світу, не земний, а духовний. І щоб цього не сталось, Ірод наказав вирізати всіх немовлят у Юдейському царстві й уже знищено 34 тисячі малят, а між ними, він не сумнівається, і те немовля, якому передрікають бути новим царем світу. Жінки починають ридати, проклинати Ірода-вбивцю дітей, голосять і примовляють:

- Царю-царю, бійся Бога, стоїть Смерть коло порога!

На що Ірод пихато відказує:

- А я смерті не боюся, сріблом-злотом одкуплюся! Я могутній, і я славний, усі служать мені справно. Тож ладнати справи вмію: з смертю я порозуміюсь. Золота сипну три копи – і ніщо мене не вхопить!

- Ти мерзенний кат і вбивця, на тобі дитяча кривця. І нема тобі прощення: в небі є таке знамення.

Ірод сміється, жбурляє злото (купка жовтих мідяків) Смерті. Проте вона не приймає їх, а невідворотно підступає до Ірода. Той перелякано кричить:

- Може, мало дав талярів? Я дам більше, запевняю!

Та Смерть підіймає косу, змахує нею і стинає голову цареві (тобто, в драмі стверджується, що ніхто не відкупиться від смерті, і кожному воздасться по заслугах його). Стражники починають оплакувати царя, і

казати, що його слід припровадити до раю. Але тут вискакує чорт із рожном, підбігає до Ірода, хапає його і кричить:

- Він грішив, гірку пив чашу, тож душа його – вже наша! Ах ти царю, ах ти бридкий, марш до пекла швидко! – за цими словами звалює собі на плечі Ірода і виносить із хати – «до пекла». Всі радо вітають перемогу добра над злом, господарі щедро обдаровують учасників драми грішми, пирогами, яблуками, горіхами. Колядники гречно дякують господарям, і виголошують традиційне:

- Веселих вам свят святкувати, дай, Боже, зарік діждати! – і виходять.

Успіх вертепної драми ще й у великому підтексті: в образі лихого і жорстокого царя Ірода і його стражників люди бачили совіцьку владу і її безбожних правителів, що накоїли стільки лиха в Україні і, зокрема, в їх поліському краї в 40-х, на початку 50-х років, під час національно-визвольної війни нашого народу проти окупантів усіх мастей: німецьких нацистів, польських «пілсудчиків», мадярів і найбільше – московських комуністичних окупантів. Адже саме поліський край став базою визвольних змагань; чи не з кожної хати молоді хлопці, старші чоловіки були в УПА, воювали за Українську Самостійну Соборну Державу під жовто-синіми знаменами – нашими нині державними прапорами. А дівчата, старші жінки допомагали, як могли, повстанцям. І з гибеллю злого царя Ірода в поліщуків росла надія, що так само згине і ця жорстока совіцька влада і її царі Сталін-Хрущов-Брежнєв та всі московські окупанти. Тому й популярний був вертеп у народі.

Ось так я прилучився до народного Різдвяного обряду на Березнівщині завдячуючи моєму новому знайомому Вітькові Перепечаю з Городища.

Хлопець із хутора

Була рання весна 1967-го. Дні стояли ще холодні, злегка пролітав сніг. Сиджу ось такої днини в редакції, пишу свої вимушені для зарплати рядки про неіснуючий трудовий ентузіазм, ніби-то викликаний у робітників і селян

району підготовкою до 50-річчя радянської влади (1917-1967 рр.). П'ятдесят літ сидить на шийі в народі комуністична московська кліка, вичавлює з того народу всі сили, сотає жили, одібрала свободу слова, зібрань, віросповідання, право обстоювати рідну мову, культуру, історію. Дала трудівникам жебрацьку платню – і безсоромно горланить про прекрасне життя в Радянському Союзу («Ех, хорошо у нас в стране саветов жить!») - співалося в пісні). І за це треба було прославляти московських зайдів та їх злочинну партію з цілою зграєю великих і малих вождів і вождиків. А ще двічі на рік, першого травня та сьомого листопада, імперія влаштовувала шабаш так званих демонстрацій трудящих, на яких мав бути присутній кожен робітник, колгоспник, студент, учень. Перед цим парторг із профоргом особисто попереджували кожного про обов'язковість участі в тих демонстраціях, що мали на меті засвідчити вірнопіддані почуття народу до правителів та їхньої партії.

А народові було у великій мірі начхати на ті гасла і заклики, на чергові надумані дати для чергової ідеологічної кампанії, баламучення і забамбулювання людської свідомості. Спробуй було не піди на ті демонстрації чи на вибори! Одразу перевірять на місці, а далі – виховна бесіда в парткомі: чому не був, чого не прийшов, ти що проти Радвлади? Звинувачення демагогічне, але серйозне. З першого разу могли позбавити премії, 13-ї зарплати за підсумками року тощо. Коли повториться – робилися більш серйозні оргвисновки. Тому пересічний «строїтель комунізма» як образно називала влада народ, плювався, коли отримував наряд на демонстрацію чи вибори, але йшов: щоб ви пропали, брехуни і словоблуди, та краще відбуду чергу, аби не чіплялись.

Совіцькі чиновники всіх рівнів безсоромно спекулювали на ідеологічних гаслах. Існувала така ось бувальщина. В колгоспі закупили три мотоцикли з колясками (про машини тоді й не мріяли). Голова скликав збори і пропонує ділити мотоцикли в такий спосіб:

- Один мотоцикл беру я – голові треба! Другий – жінка моя, головний зоотехнік колгоспу – їй ще більше треба. Третій – мій син Грицько, зав.гаражем господарства. Йому він потрібен найбільше. Голосуємо: Хто проти Радянської влади? Ніхто. Молодці. Владу всі ми любимо. Отже, одноголосно. Так і запиши до протоколу, - нагадав секретареві зборів.

Скрізь по вулицях, на будинках висіли плакати з написами: «Партия – ум, честь и совесть нашей эпохи», «Ленин вечно живой», «Дело коммунизма живет и побеждает!», «Под знаменем Ленина-Сталина, под руководством коммунистической партии - вперед к победе коммунизма!» (пізніше за Хрущова, Сталіна стали міняти на Маркса), «Нынешнее поколение советских людей будет жить при коммунизме!», «Догоним и перегоним Америку!» - та багато подібних. Їх одразу коментували в народі в саркастичному виді. Так, щодо останнього гасла існувало таке іронічне «пояснення»:

- Доженемо Америку.

- Так.

- А переженемо?

- Ні.

- Чому?

- Бо, звиняйте, срака гола і соромно буде бігти без штанів (натяк на бідність люду).

А прославляння компартії висміювали так:

Слава партії великій,

Слава у віках!

Бо хто партії не славить –

Той – на Соловках!

Чи: «Хай живе КПСС на Чорнобильській АЕС!» (у пізніший час).

А фарс із виборами? Явка всіх обов'язкова. Кандидата безальтернативного, єдиного на обрану посаду виставляла все та ж всесильна КПРС, більше ніхто і ніяка організація не мала права цього робити. І як би

там не голосували, в підсумку повідомлять: за такого-то кандидата на такому ось окрузі проголосувало 99,99 відсотка! І це свідчить про високу громадянську зрілість і активність виборців і їхню повну підтримку мудрої політики компартії. А людям було абсолютно байдуже, за кого голосувати: всі знали результати наперед, і йшли на дільниці, аби одчепились. За тих умов було впиши в бюлетень песика Рябка і напиши, що він член КПРС – і він теж отримав би 99,99% голосів.

Так ото в один із звичайних робочих днів скнію я в редакції, сумно поглядаю час від часу в вікна; «добиваю» чергову добірку «відгуків трудящих на турботу про них комуністичної партії», і мрію, як увечері піду в гості до Стаха Русина чи Анатолія Поліщука.

Коли це скрипнули двері, й до кімнати входить невисокого зросту чоловік у великій хутряній кролячій шапці, сірому осінньому пальті, в светрі «гольф» під шию. Привітався. Обличчя його, широке і привітне, здалось мені вельми знайомим. Знайомимось:

- Андрій Кіндратюк, член Спілки журналістів СРСР.

Я називаю себе.

- Ви новенький? – до мене.

- Та не так щоб новенький, чотири місяці вже працюю.

- На якій посаді?

- Літпрацівника (так тоді називалась рядова редакційна посада).

- Родом тутешній?

- Ні, з Костополя.

- Ага, з Костополя. Тож я дивлюсь, мені знайоме ваше обличчя, - каже прибулець.

- Ви, здається, працювали там у редакції влітку позаминулого року.

- Так, я практикувався там після першого курсу факультету журналістики КДУ.

- А я приїздив тоді до Костополя як кореспондент зональної молодіжної газети «Ленінська молодь», яка видавалась на всі західні області України у Львові.

Так, я впізнав цього чоловіка. Ми з ним тоді довго бесідували. Був він родом, як пам'ятав, десть теж із нашого поліського краю.

- Ви тут як кореспондент, у відрядженні, цікавлюсь.

- Ні, я залишив роботу в редакції, і як член Спілки журналістів Союзу, на творчій роботі. Батьки мої живуть тут неподалік, на хуторі біля села Першотравневого. Старенькі вже. От я поки біля них.

Зустріч була цікава, і я зрадів їй. Адже ще тоді, в Костополі, я відчув у цьому молодому чоловікові (було йому тоді років тридцять) українську душу, свідомого українця, яких тоді було небагато. Та й місце праці, територіальна, (вище обласного рівня) газета багато важила: брали на такі посади високопрофесійних досвідчених газетярів. Таким, очевидно, був і Андрій Кіндратюк. Для мене, як і для всякого працівника райгазети, друкуватися у газетах вищого рівня – обласні чи республіканській – було дуже престижно, бо засвідчувало, що ти переріс вузькі рамки «райони», і перед тобою відкриваються значно ширші обрії. Тож кожен «районник» мріяв вирватися з цієї «січкарни» і працювати у великій пресі, як ми казали. Тому мовив гостеві:

- Так, пам'ятаю нашу зустріч у Костополі. Цікава була бесіда.

- Я пропоную продовжити її і запрошую до себе додому в гості. Тут недалеко: доїдемо рейсовим автобусом до Першотравневого (раніше село мало назву Моквин), а там пішки до нашого хутора, кілометрів три. Що нам, молодим? – запропонував гість і всміхнувся приязно.

Сиджу, міркую: сьогодні субота, завтра вихідний. Увечері мав намір забігти в музшколу до директора, вже й домовились. Але така несподівана зустріч іще цікавіша.

- Згода, їдемо.

Гостеві я дав підшивку газет для ознайомлення, завершив доручену справу і, оскільки робочий день весь збіг, ми подались прямо на автостанцію, яка була звідціль за якусь сотню метрів. Повідомляти когось про мій від'їзд не було потреби, бо жив один.

До хутірця дісталися, коли вже сутеніло. Там було кілька традиційних поліських садиб з хатами, клунями, хлівами, криницею. Андрієва садиба мала тільки хату і хліва. Довкола невеличкий садочок, хата побілена, під традиційною солом'яною стріхою. У вікнах ледь блимає світло. Заходимо до хати. На кухні коптить гасова лампа. На ослоні біля столу сидять батьки: старенькі вже дідусь і бабуса, сиві. Андрій знайомить мене з ними і підкреслено-вагомо називає мене:

- Святослав, журналіст із Києва.

Я дещо знітився: працюю ж у Березному, а не в Києві. Але йому видніше. Вже й не пам'ятаю, як звали стареньких. Мати Андрія, як і кожна мати, заметушилась:

- Сину, чого ж не попередив, я б якусь вечерю зладнувала.

- Так вийшло, але разом і зготуємо. Так, Святославе?

- Атож, ставаймо до праці, - кажу.

Удвох начистили картоплі, розпалили в плиті. Насмажили яєчні з шкварками. Та ще внесла мати миску квашеної капусти з огірками, а батько витяг десь із кутка за ліжком пляшку самогону. І що може бути смачніше і приємніше, коли ти молодий, дужий, сповнений надій, коли все життя попереду?

Засиділись ми по вечері далеко за північ. Говорили про все, відверто, без натяків: про владу і систему, яку ми не підтримуємо обидва, про утиски Москвою української культури, літератури. Практично із політичного освітнього і економічного життя витіснена українська мова, шалено скрізь нав'язується русифікація. Найменша вільна думка переслідується. Всесильне КГБ стало політичним монстром, кровожадним драконом, який безжалісно

пожирає всіх не згідних із офіційною імперською колоніальною системою. Як протидіяти злу? Годі пропонувати щось конкретне, адже нас, українських патріотів, так мало, і навпаки – шпиків, сексотів є вдосталь і скрізь. Тож, дійшли думки, діяти обережно, аби не наражати себе на небезпеку. Писати просвітницькі статті, будити свідомість земляків. І готуватись до майбутніх подій. Яких? А таких, бо так не буде вічно. Щоб розвіяти деякий песимізм Андрія, я навів такий історичний феномен: нічого вічного не буває: розпадаються всі імперії: Візантія, Золота Орда, навіть Римська, яка проіснувала понад тисячу років. Розпались імперії Австро-Угорська, турецька Османська Порти, царська Російська (нині, правда, відновлена під назвою СРСР), Британська, Французька, Іспанська, Португальська. Розпадеться і ця новітня російська імперія СРСР у формі червоної комуністичної диктатури. Тож сприйймо цьому процесові. Сподіваюсь, станеться це ще за нашого з тобою життя – дещо патетично завершую.

- Дай, Боже, Святославе, твої слова та Господу в вуха! – натхненно мовить Андрій.

Другого дня вранці Андрій провів мене до автобуса. По дорозі розповів, що написав роман «До матері», в Києві давав читати його одному з письменників. Той оцінив приблизно так: писав старий бандерівець, який десяток літ провів у схроні. Такого ніде не надрукуєш, не той час. Пиши щось сучасне, прийняте для видавців. Але таке не цікавить Андрія. От і міркуй тут. Мені було цікаво: Андрій уже романа втяв, ого! Адже для цього потрібна не лише майстерність автора, а й добре знання життя, типажів, характерів, аби літературні персонажі були правдиві і живі. То – вищий рівень художньої майстерності журналіста-письменницька. І, очевидно, мій новий знайомий володіє ним, коли написав книгу. Цьому можна лише по-доброму позаздрити, адже кожен журналіст бачить себе в майбутньому письменником, і тому є багато прикладів.

З Андрієм ми зустрічалися кілька разів у райцентрі. Якось він сказав:

- Святославе, читаю «районку» і всі твої матеріали в ній. Ти маєш хист до писання, до красного слова. Певен, станеш майстерним журналістом і белетристом. Але тільки не в районці. Тобі слід перемістити і місце праці, і колектив – на вищий рівень. Адже, чим ширші обрії видання, в якому працюєш, тим вищі вимоги до його працівників та до матеріалів, які воно друкує. Це мобілізує, підтягує. Тим більше, що в таких виданнях, як правило, працюють і письменники, поети, літературознавці. Тобто, є школа майстерності, є на кого рівнятись.

До речі, ти знаєш, що я працював більше року в Узбекистані кореспондентом обласної газети? Правда, російськомовної. Та ми всі добре знаємо російську. Там у кожній області, поряд із узбецькою, видається і російськомовна обласна газета. Й оскільки узбеків, які досконало володіють російською мовою, мало, та ще й спроможних у журналістиці, то в редакціях російськомовних газет завжди не вистачає працівників, особливо вправних журналістів. Тебе взяли б туди з задоволенням. Кажучи до слова, в одній із таких редакцій досі працює мій добрий знайомий по Рівному, гарний нарисовець Іван Михайлович Руденко. Старий уже чоловік. Наш таки українець, був репресований у тридцятих роках, патріотичних поглядів людина. Я напишу йому, запитаю, чи є вакансії в редакції, тоді вирішуй. Край далекий, але цікавий, своєрідний: мова узбецька – із групи тюрських мов, природа геть відмінна від нашої. Але в молоді роки вітер далеких мандрів пахне нам солодко і клично. Місто називається Карш, область – Кашкадар'їнська, на півдні Узбекистану. А міста які там: Ташкент, Самарканд, Ургенч, Наманган, Хіва, Бухара... Древні держави – Согдіана, Бактрія. Каравани, верблюди, овечі отари, степи, пустелі Каракум, Кизилкум. Романтика...

Андрій захопився спогадами. Обличчя його стало замріяне, сині очі – блискучими, говорив він натхненно і поетично. Відчувалось, що той далекий

край лишив у його душі глибокий слід. Це мене так запалило, що я був готовий рушати в далекі мандри хоч узавтра.

Коли вам лише двадцять п'ять, ви дужий, вдатний, впевнений у собі, прагнете нових вражень і зустрічей, нехтуєте тихим розміреним життям – навіть легенький попутний вітер романтики, далеких країв, міст ладен напнути ваші вітрила, і ви рішуче спрямовуєте свій життєвий корабель назустріч Невідомому, повному таємничих пригод, вражень, нових бажаних зустрічей. Ось таке й діялось зі мною. Тож я дав згоду. А невдовзі Андрій повідомив: Іван Михайлович Руденко у відпустці, в Україні, і скоро буде в Березному, у нього в гостях. Тож буде нагода познайомитись особисто.

Яшасин улуг амір!

В містечку повновладно господарювало літо. Буйна зелень переповнювала узбіччя вулиць, людські городи, бодай найменші клапті вільної землі. Квітували акації і солодкий густий запах виповнював селище. Особливо посилювався він уранці та ввечері, коли підвищувалась вологість повітря. Цвіли картоплі. На лузі біля Случа гелготіли гуси, що бродили по березі з чималими виводками.

В один із таких днів заходять до редакції, до моєї кімнати двоє: Андрій і незнайомий мені чоловік років під шістдесят: худорлявий, стрункий, у світлому костюмі, капелюсі. Він підняв руку догори, ступив два кроки в мою сторону і майже вигукнув замість привітання:

- Яшасин улуг амір! Яшасин улуг Україна! Яшасин улуг Узбекистан!

Я підвівся, здивовано дивлячись на гостя. А він, аніскілечки не звертаючи уваги на вчинений ефект, подав мені руку і назвався:

- Іван Михайлович Руденко, представник сонячного Узбекистану. А то я вітав тебе по-узбецьки, що означає: «Хай живе великий правитель!», «Хай живе велика Україна!», «Хай живе великий Узбекистан!». Для екзотики. Щоб веселіше було. Казав мені Андрій про тебе. Ось моя адреса тамтешня.

Повернувся назад аж наприкінці літа, отож, думай і приймай рішення. Місця в редакції є. Особисто я працюю там уже понад два десятки літ. Мав трохи перерву, жив у Рівному, працював у редакції «Червоного прапора» кілька років. Але тут така гнітюча атмосфера, підозрілість, та й заробітки малі. Важко жити і морально, і зарплатно. От і повернувся знову в Карш, в Узбекистан. Маю там однокімнатну квартиру, заробляю вдвічі, втричі більше, як тут. Жарко, правда, але доводиться терпіти. Така вже логіка життя: в чомусь виграєш, в чомусь програєш.

Ми найняли машину і втрьох поїхали на Андріїв хутір, купались, загоряли. Іван Михайлович був досить цікавий оповідач, розповідав про особливості і пригоди тамтешнього редакційного життя, інколи буквально видаючи імпровізовані новели, трагічні та здебільшого комічні. Любив пожартувати, іронізував із нас, із себе. Розповідав про своє каторжанське життя ще до війни (він був 1908 р.н.), поневіряння по сибірських острогах, жорстокість табірної начальства. Також – про життя в Узбекистані, тамтешній люд, його звичаї. Казав, що ідеологічний тиск там набагато слабший, як в Україні.

Мені сподобався цей такий простий, із виду, і майже легендарний чоловік, який з молодих років ніс свого важкого хреста за Україну, і донині вболівав за неї. Сам він радів, що в Україні є вже отака патріотична, як ми з Андрієм, молодь, і тому не все ще втрачене для народу.

Уже згодом, в березні наступного року, оновившись на навчанні в своєму ж університеті на третьому курсі, я таки вилетів на працю в Узбекистан, в м.Карш до Івана Михайловича. Але то зовсім інша історія...

Діла сердечні

Скажіть мені, допитливі читачі: чим, окрім служби, громадських справ, читанням увечері улюблених зібраних тобою, книг (тоді телебачення, на щастя, ще не було), має займатися хлопець двадцяти п'яти літ, здоровий,

правильної, як тепер кажуть, сексуальної орієнтації, компанійської вдачі, весь повен сподівань передчуття кохання, щастя, нового повороту в житті? Авжеж, ви вгадали: він цікавиться дівчатами. І то нормально. Ненормально навпаки: якщо у двадцять п'ять хлопця не цікавлять дівчата, а, наприклад, «зелений змії» чи «ширка», як тепер часто трапляється (на жаль). Я ж вів здоровий спосіб життя: не курив ніколи (і не прагнув до того), практично не вживав алкоголю, хіба невеличку дозу з якоїсь okazji. Щоранку вибігав на луг до Случа на зарядку. Здоров'я мав міцне; йшов, як кажуть, ніг під собою не відчуваючи. Вагу тіла мав, при зрості 183 сантиметри, 80 кілограмів. Практично ідеальні дані. Зрозуміло, задумувався над тим, що слід мати сім'ю, дітей, ростити їх, виховувати, як подобає у порядних сім'ях. Але найперший крок до цього – знайти дівчину, яка була б до душі і люба серцю. А то не так просто.

Без лукавства кажучи, з моїми зовнішніми, освітніми та інтелектуальними даними я міг розраховувати на шикарну партію, на дівчину і гарну, і заможних батьків. Так вчинило багато моїх знайомих студентів по університету, які одружувалися лише для того, аби лишитися в Києві. «Одружився з київською припискою» - називалось це в нас. Адже тоді домогтися приписки в столиці було не менш престижно, як колись отримати дворянський титул: без приписки тут нікуди нікого не брали на роботу. От і одружувалися хлопці «з київською припискою», аби зачепитися в столиці та зробити хоч якусь кар'єру. Пригадую, іду якимось біля ставка в Голосіївському парку, і здибаю знайомого студента з механіко-математичного факультету, Петра Вовкотруба, родом з-під Старокостянтинова на Хмельниччині. Запрягся в санчата, біжить, як прудний лошак, весело галасує. В гринджолах – дитинча, дівчинка років п'яти-шести, поганяє коника:

- Бистреє, дядя-папа, бистреє. Ой, как харашо, чи-чи-чи!

Гнав повз мене, та впізнав, зупинивсь. Привітались.

- А то що за дитинча, дядя-папа? – в тон почутому запитую, бо одразу зрозумів ситуацію: хлопець пристав у приймаки до якоїсь молодиці з дитиною, що має квартиру. От і старається.

Він знітився, почервонів, опустил голову і тихо каже:

- То ... жінчина дитина. Одружився. Так сталось. А ти ж як, парубкуєш?

- Еге ж, парубкую, не хочу бути дядьо-папою, а татом для майбутніх своїх дітей, кажу.

- Ех, Славко, думаєш, мені того не хочеться? Але що робити? Ну, закінчу університет, і що далі? В село своє вчителем вертатись? У ту грязюку, сільську хату, в ті злидні? Набачивсь я їх предостатньо. Тай батьки радять: зачіпляйся, Петре, хоч якось у тому Києві, а ми чим зможемо – поможемо. Ми старі, нам все одно, а ти молодий, попереду ціле життя. Хоч ти поживеш по-людськи. От і «зачепився», - зітхнув чоловік, показавши на дитинча.

В його словах була гірка правда і практична доцільність. Так робили тисячі студентів. Проте для мене така позиція була неприйнятна з самого початку, особливо після зустрічі з Петром: ставати «дядьо-папою» для чийхось дітей я не збирався. Тому й не шукав відповідних знайомств і приїхав до Березного парубком, з твердим переконанням, що знайду дівчину до душі, а не за столичну приписку. Тож у своїх щоденних клопотах придивлявся до місцевих дівчат. Але поки в око не впала жодна тутешня краля.

Наступив Новий 1967-й рік. Увечері я зібрався на баль-маскарад до Будинку культури. Одягнув модну тоді світло-сіру сорочку, святковий коричневий костюм, придбаний ще у Воркуті, коли працював у шахті, озув гарні лаковані туфлі, які я роздобув у столиці. На голові – пишний темно-русий чубисько. Худорляве обличчя, струнка спортивна фігура (я мав перший розряд із класичної боротьби), виразні сині очі під чорними бровами

– ось приблизний портрет мій тих часів. І, нагадаю, високий зріст 183 сантиметрів. Я знав, чого вартий, і тому був досить вибагливий у виборі.

Прийшовши до зали, став у ряді стільців. Довкола вирувала звична для таких okazji метушня: грали музику з платівок, провінційні кавалери ангажували провінційних баришень. Все звичне, зрозуміле. Ніяких несподіванок. І тут помітив, як від дверей по діагоналі залу перетинає зовсім ще юна дівчина, висока, струнка, в сірій кохтині та темного кольору спідниці нижче колін (вище тоді ще не носили). В світлих панчохах, туфлях. На голові – висока копичка світлих кіс. Вона ішла швидко, тримаючи голову дещо вверх і вправо. У постаті відчувалась юна бентежність і якийсь виклик залі:

- Я юна, молода, гарна, з повним правом заявляю про своє місце тут, серед цього дорослого веселого і впевненого в собі товариства. Я вже теж маю моральне право бути тут, я вам не полохлива школярка (як з'ясувалося потім, вона справді лише півроку тому закінчила школу).

Мене зацікавила ця юна дівчина і поглядом я провів її до місця, де вона сіла. І коли розпочався танець, здається, вальс, одразу запросив до танцю. Дівчина зростом була височенька, хоча, звісно, нижча за мене. В очах її бачив подив і якийсь наче дитячий переляк: що від неї хочуть? Танцювала вона легко, відчувала тонко музику, і ми кружляли енергійно і багато. Потім сиділи поруч, знайомились. Звуть Валя. Тутешня. Торік закінчила школу (я не помилюся). Допомагає батькам, працює в районному архіві. Запитую прізвище – Калініченко. Одразу, як добрий знавець мови, помічаю: прізвище перекручене совіцькими писарчуками.

- Чому – Калініченко?

- Бо походить від калини.

- Тоді було б – Калиненко, а тут інша основа. Яка? Як правило, українські прізвища походять від імен, отож, і тут слід шукати в основі ім'я. Яке? Ну, звісно ж – Каленик, розповсюджене колись чоловіче ім'я. Відтак

син Каленика – Калениченко. Переконливо? А то вже потім так перекрутили на російський манір, - міркую вголос.

Дівчина згоджується:

- Так просто і правильно, а ми не знали, - щиро зізнається.

Опівночі включили по радіо Москву (то ж була головна столиця!), і почали дзвонити московські куранти – велетенський годинник на Спаській вежі Кремля. Дванадцять разів: баммм,-баммм,-баммм... Ми привітали одне одного з Новим 1967-м роком, побажавши всіляких гараздів. Я пошкодував, що нема де випити келих шампанського ради знайомства і свята. Десь одразу по цьому Валентина затурбувалась: пора додому. Я почав переконувати її, що ще зовсім рано, Новорічний вечір у розпалі, й продовжиться десь до п'ятої ранку. Проте дівчина заявила рішуче: пора.

Я проводжав її додому. Була вона зодягнена в легке демісезонне блакитного кольору пальто, на голові шаль, на ногах легкі туфлі. Я ще звернув увагу: чому так легко одягнулась? Відповіла, що живе тут близько, і змерзнути не встигне. Бо що не кажи, а на дворі стояла зима: лежав сніг, за щоки щипав морозець. Мені не доводилось боятися холоду, бо мав тепле зимове пальто і шапку-боярку, які придбав іще у Воркуті.

Розповів дівчині, що працюю в редакції кореспондентом, чим займаюсь щодня.

- А я вас бачила на ганку редакції, - зізналась. – Коли йшла на ринок. Ми живемо тут неподалік. Потім запитала:

- Скажіть, ви з Києва приїхали?

- Так, - ствердно мовлю.

- А там чим займаєтесь?

- Навчаюсь в університеті, на факультеті журналістики, заочно, на третьому курсі (не буду ж казати, що мене виключили з навчання минулим літом; тим більше, при першому знайомстві).

Ось і її дім, великий, довгий, одноповерховий, за ним – біла пелена луку. Зважаючи на мороз та нічну пору, не став затримувати дівчину, бо вона таки відчутно замерзла. Прощаємося, з надією зустрітись іще.

Побачились ми десь через півмісяця на танцях у тому ж РДК. Було мені з нею легко і невимушено. Дівчина трималась чемно, ввічливо, була уважна. Одягнена, як і першого разу, скромно, без будь-яких претензій. З того я зробив висновок, що сім'я її не має великих достатків. Врешті, то було звичне явище: дорогим одягом, взуттям, перстнями на пальцях, срібними та золотими ланцюжками, сережками тоді ще ніхто не хвадився, бо просто не мав; статки в людей були досить скромні. Проте від того не страждав; існуючий рівень життя такого й не передбачав. І тому мене геть не турбував скромний вид нової знайомої, адже й сам я був із незаможної сім'ї, в якій кожен з дорослих дітей самотужки торував свою дорогу в життя і забезпечував себе, як умів. У мене окрім невеликої платні в редакції, інших доходів не було, але мене, як і багатьох інших, це влаштовувало. Авжеж, на шахті у Воркуті я отримував удвічі більше. Але то було вимушене перебування на чужині, в місцях каторжанських лагерів і поселень, з довжелезною дев'ятимісячною зимою, глибочезними півтораметровими снігами, лютими сорокаградусними морозами, колючими віхолами-пургами. Тож повертатись туди я не збирався, аби навіть утричі більше платили. І найголовніше: був я національно свідомий українець і мене обходив до глибини душі принизливий стан українського національного життя, колоніальний статус рідного краю, тиск московської тоталітарної владної машини на духовне життя нашого народу, нахабна і повсюдна русифікація, починаючи із школи та дитячого садка. Як дізнався від знайомих вчителів, шкільним викладачам російської мови доплачували п'ятнадцять відсотків до зарплати – «за обрусеніє інородцев» - так це називалось за царської Росії, так було і за комуністичної червоної Росії, яку тільки замаскували під назву СРСР.

Тим більше, що в університеті встиг прочитати кілька нелегальних книжок, виданих нашою Діаспорою в США та Канаді, де було описано всі найбільші злочини червоної Москви проти нашого народу: знищення нашої держави, Української Народної Республіки в 1920 році, голод 1921 року, погром українського села наприкінці двадцятих-на початку тридцятих років так званим «розкуркуленням», масовим грабунком роботящих селян і висилкою їх в Сибір; лютий Голодомор 32-33 років, коли за попередніми підрахунками, влада свідомо винищила голодною смертю від семи до десяти мільйонів українців – такого ще не було в історії людства. Починаючи з 1937-го – масовий терор НКВД проти народу, арешти, розстріли ні в чому не винних людей у казематах ГПУ і таємне поховання жертв у невідомих досі місцях. А війна 1939-45 років, а війна після війни в Західних областях Української Повстанчої Армії під проводом ОУН, величезні жертви українців за свою державу знову, які сягли мільйона чоловік. Адже УПА воювала за нашу державу під нашими нинішніми державними символами: синьо-жовтим прапором та гербом-Тризубом.

Все це я добре знав, тож не раз задумувався над тим, як протидіяти імперським силам, як просвітлювати свій люд, виховувати національно свідомих українців. І намагався скрізь, де можливо, шукати однодумців, доносити до неофітів правду про наше життя, історію, мову, культуру. В тому числі й через районну газету, застосовуючи різні форми і методи, які я описав вище.

З Валентиною я теж говорив згодом про це; звісно не прямо, а через посередництво літератури, поезії. Уже навесні, коли потепліло, зустрічались частіше. Пригадую, підходив я до їхнього великого двору навіть без до мовлення, невдовзі з хати виходила Валентина, і усміхнена, ішла до хвіртки. Як правило, боса, у легенькій у червону смужку сукенці, і була дуже приваблива. Згодом перевдягалась, і ми ішли на прогулянку.

Пара ми була видна, і перехожі, особливо старші, проводжали нас теплими доброзичливими поглядами. Особливо жінки, котрі мали доньку на виданні – кращого зятя годі було бажати. При нагоді неодноразово такі тітки сватали, розхвалювали своїх дочок. Але я переводив такі розмови на жарт.

Перемога над півнем

Згадую кумедні випадки нашого знайомства. Приходжу якось до Валиного подвір'я, а вона за хлівом на городі. В дворі – курячий виводок на чолі з бравим рудим півнем, великим, гребенястим, з довгими шпорами. А ще дзвінким чистим голосом, якого було чути здаля. Гукаю дівчину, вона бачить мене, киває здаля, та чомусь не йде. Що за чудасія? А тоді з сапою в руках обережно почала скрадатись під тином. У той час півень, який був в іншому кутку двору, побачив дівчину, видав бойовий клич: коооооко! І чимдуж кинувся в атаку. Дівчина верескнула, притулилась до тину і відбивалась сапою, а нахаба наскакував і відскакував, і не збирався відступати. Так тривало кілька хвилин. Оцінюю ситуацію: що півні забіяки, знаю ще зі свого дитинства, можуть подзьобати дітей до крові, і ті їх бояться. Але доросла людина зовсім інша річ. Кидатися на допомогу? Краще їй самій перебороти страх і набити нахабу та прогнати його. Інакше й надалі буде тероризувати її. Тому гукаю підбадьорливо:

- Лусни по спиняці сапою, він утіче!

Підбадьорена дівчина збирається з духом, приміряється, і як огріє півня зверху держакон! Той постояв трохи, похитався – і знов до бійки. Вона його ще раз! І бравий півень, не сподіваючись такої рішучої відсічі, швидко повернувся і ганебно кинувся навтікача! А дівчина бігла за ним, намагалась вдарити ще, закріплюючи свою таку несподівану перемогу. Півень оббіг тин біля сіножаті, і гайнув у сусідський город, у високі картоплі. Переслідування припинилось. Противник потерпів повне фіаско, опинившись із нападника в

деморалізованого втікача. А я від душі сміявся, спостерігаючи за бойовими діями, і радів з перемоги: то я надихнув її на баталію.

Аж ось підходить Валентина, розпашіла, розчервоніла, усміхнена.

- Розумієш, то півень не наш, сусідський, та ще такий забіякуватий, усе нападає на мене. Якось ще торік до крові ноги подзьобав, то я боялась його. Прийде на наше подвір'я, і мушу обходити його через сусідські двори. А тепер, більше до нас не заявиться.

Я бадьоро привітав її з перемогою, і підтвердив, що справді забіяка отримав повчальний урок ввічливості, який йому запам'ятається надовго.

Щось подібне було, коли ми ходили до річки купатися. Текла вона тут із півдня на північ, по великому-превеликому лузі, який підступав з обох боків чи не до самісінької води. Вздовж берегів подекуди росли кущі верболозу та берези. І на тій стороні річки, що від селища, яку називали Чемерна, в луговій траві паслися десятки табунів людських гусей. З довгошиїми гусаками і гусками і сірувато зеленими, в густому пуху, гусенятами. Вони паслися тут на траві, нагулюючи сили і зросту для малих. Проходячи повз ці гусячі виводки, Валентина трималась насторожено, якомога далі від агресивних птиць. Бо варто було хоч трохи наблизитись до виводків, як великий гусак пригинав довгу шию донизу, погрозово сичав, як гадюка, і з роззявленим дзьобом відважно кидався на порушника їхнього життєвого простору. Такої психічної атаки не всі витримували, і тікали геть.

В один із таких наших походів, коли гусак і гуска, захищаючи малят, кинулись на нас, Валентина злякана кинула:

- Тікаймо, бо покусують, он які вони злючі! – і відбігла на безпечну відстань. А мені стало смішно: це ж я маю гусей боятись? Хай лишень підбіжить до мене котра, ухоплю за довгу шию, стисну – і все. Навіть цікаво стало, ану ж позмагаюсь! Кладу торбину з пляжною амуніцією на траву, напівприсідаю і виставляю руки напівзігнуті вперед: начувайтесь, гелготуни! Спритності мені не позичати, як-не-як, кілька років займався класичною

боротьбою, маю миттєву реакцію на дії супротивника. А тут – гуси ... Стою, готовий до двобою.

Але сталося дивне: не добігши до мене кроків три, обоє гусей, як по команді, зупинилися, посичали, а коли я ступив до них, хутко повернулися і дременули назад, перелякано оглядаючись і гелгочучи. Я загнав їх аж до виводку, і повернувся: перемогу моральну досягнуто, достатньо цього. А за півсотні метрів за баталією спостерігала наполохана Валентина. І коли я підійшов, сказала:

- Я думала, що вони тебе добряче поскубуть, та ще й крильми наб'ють, так гуси роблять завжди. Сусіднього хлопчика так покусали, аж синяки були по всьому тілі. І перелякали. Мати водила його до знахарки, яйцем викачувала переляк. От я й утікла. А ти не злякався. Аж дивно було мені, що ті гуси потім утікали від тебе. Сильнішого бояться.

- Таки справді. Бо так уже в природі водиться: хто втікає, отож, слабший, боїться, того доганяють. Так і гуси.

До слова, після цього трафунку я ще з десятків разів експериментував: підходив близько до гусячих виводків, провокуючи дорослих на атаку. Коли вони починали сичати і виходити назустріч, імітував втечу, аби виманити їх на переслідування. Та гуси, пробігши кроків п'ять, зупинялись, ніби розуміли, що їх не бояться, а лише провокують на бійку. Згодом просто відступали. Кажуть, що дичина відчуває інтуїцією, боїться її людина, чи ні. Зокрема, ті ж гуси, собаки. А якщо не боїться, то сильніша. А коли сильніша, то не варт вступати в бійку, бо невідомий її результат. Коли так – краще не встрявати в бійку. Недарма існує така мудрість: найкраща бійка та, яка не відбулась.

В природі яріло, клосилось, пуп'янкувалось, кільчилось, зав'язувалось, горохвилось, вишневилось, яблунилось, буяло ізмарагдами соковитого зела благодатне господнє літечко. Косили траву на лузі, й густий приємний запах скошеного зела виповнював містечко. Він навіював спогади ще не так

далекого дитинства, коли в косовицю старші сестри, Ганя і Надя, брали мене з собою, несучи їжу косарам. Десь під високою вільхою, на грудку, дядьки сідали обідати, поклавши коси в покоси. А я ходив поміж покосами, на кожному з них бачив дві паралельні втопані у вологу землю вузькі стежечки, і запитував косарів:

- Чого такі довгі лінії на покосах?

Вони, всміхаючись відповідали:

- Тут возик такий їздив за нами, бусько його возить.

- А де ж той возик і де бусько?

- Та Бусько наловив багато жаб, поскладав на возика, і полетів з ним.

Дивно було мені чути таке, і я бігав по довколишніх кущах, шукав буськового возика. І вважав, що недосить ретельно шукав...

З широченного і предового лугу над Случем увечері линули жаб'ячі концерти; десь аж під ранок зелені солісти стомлювались і затихали. Зате з першими проблесками ранку прокидалось болотне, польове та лісове птаство, і зчиняло такий рейвах і лемент, що заглушувало людські голоси. А водилось в лугових озерах, заплавах, копанках, очеретах безліч дикої качви, курочок-деркачів, куликів-бекасів, перепілок, куріпок, і всі вони гуртом вітали прихід сонця і дня, кожен своїм голосом, своїм ладом, голосно і щиро. В численних кубельцях уже лежали голопузі пташенята, ненажерливі й вимогливі, і батьки гасали зрання й до смеркання, ловили комах і годували своє голодне потомство, що швидко прибували в вазі і силі.

Це був край неляканої дичини, бо люди шанували закони природи, і в такі часи намагались зайвий раз не тривожити дичину і звірину, легкокриле птаство, не ходили по сіножатях із високою соковитою травою, не йшли без нагальної потреби до лісу, обминали ниви, що колосилися житом-пшеницею та всякою пашницею.

Так було споконвіку. Так жили поліщуки з діда-прадіда, у злагоді з природою, лісом і лугом, з полем і рікою. А до великої води ставлення

особливо поважне: тут кажуть частіше не по імені, а просто – Ріка! А величезні весняні розливи рік, які перетворюють половину Полісся в синє плесо, досі називають Дунаєм. І не лише тут, а в багатьох місцевостях України. Тому так часто зустрічаємо назву Дунай в українських піснях.

В усіх дівчат рідна мати,
А я батька маю...
Сім раз воду приносила
З тихого Дунаю...

Або – відома всім «Подоляночка».

Ой устань-устань Подоляночко,
Ой устань-устань, молодесенька,
Умий своє личко, личко біленьке,
Біжи до Дунаю, бери дівку скраю...

Чи така ось:

Не бий мя, муже, не карай
Лишу ти діти, діти ти лишу
А сама піду за Дунай...

Йдеться не про нинішню річку Дунай на півдні України, а про великі водні розливи, що якраз і бачимо на нинішній річці Дунай.

З поваги до водної артерії, яку Господь спрямував повз їх поселення, до Ріки ставлять поважно – обачливо. Не скажуть, іду в річку, а лише – до річки. Бо – у річку – тобто у воду, назавжди, втопитись. А – до річки – це купатись, ловити рибу. Довкола Ріки в місцевого люду існує чимало повір'їв, переказів і легенд, страшних і застережних. Ріка не простить недбальства, хвалькуватості, зверхності до себе і щороку збирає трагічну данину у вигляді втоплених людей та худоби. Чи не з таких печальних історій з'явилися народні оповіді про водяних русалок, водяників, які живуть у глибинах-вирах, заманюють до себе людей і топлять їх. Розпитайте людей, і вам будуть стверджувати, що такий ось чоловік (чи жінка) бачили тих русалок.

Нас завжди інтригує, цікавить, насторожує, вабить і лякає невідомість – така вже людська натура. Очевидно, скрите од людського ока таємне життя ріки та її мешканців і породжує різні страшні домисли та легенди, аби хоч уявно заглянути у невідомий таємничий світ підводного царства.

До річки ходили ми з Валею, як правило, в неділю, у вихідний. Вибирались туди під обід, коли спаде нічна прохолода, і прогріється річковий пісок на прибережній виспі. З лівої сторони річки, що од селища, росли в піску густі зарості верболозу. Скраю можна було знайти невеличке вільне місце, розстелити ряднину, порозкладати принесені речі, і, скупавшись, ніжитись під благодатним літнім сонцем. Я брав фотоапарат, кілька книжок, питну воду, щось легке перекусити, і ми насолоджувались водою, раєм літнього дня. Я вголос читав із книжок, або декламував напам'ять вірші, які мені подобались. Розповідав про армійську службу в далекому південному Азербайджані, на Каспії, та про холодне північне Заполяр'я, засніжену й заморожену Воркуту, працю в шахті. Та особливе місце в тих оповідах посідав університет. То була моя земля обітована, до котрої я прагнув повернутися знову і знову.

Нам подобалось бути удвох. Тож озирнувшись, чи нема нікого поблизу, солодко і довго цілувались. Дівчина при цьому заплющувала очі, і губи спрагло пили п'яний трунок юності і щастя. Пригадую, якось задощило, і ми зайшли до книгарні на майдані в центрі міста. Книгарня мала чималу залу, де на стелажах, полицях під стінами стояло повно книжок. Продавцем була теж молода дівчина. Ми ходили від стенду до стенду, оглядали полиці: то моя стихія – книжки. Де б не був, куди їхав – купую скрізь книжки. Якось матуся моя сказала:

- Інші купують різні дібра, а ти книжки.
- Що кому до вподоби, мамо.

Я вже й тут підібрав собі кілька нових книг. А що стояли ми поруч, за стелажми, і продавця не було видно – якось само собою потяглися одне до

одного, і губи злилися в жагучому поцілунку. Та, мабуть, дівчина-продавець примітила, що ми вже деякий час зникли з її очей, і вийшла з-за свого столу. Краєм ока помітив, що вона побачила нас, делікатно зайшла назад за столик. Я платив за книжки, але продавець жодним словом чи своїм видом не показала, що бачила нас в такий інтимний момент.

З пляжу ми йшли десь під вечір, зголоднілі, легкі, але сповнені радістю особистісного спілкування і пізнання одне одного. По дорозі домовлялись, що ввечері йдемо на танці. А після танців знову мандри нічним містечком. Часто ми йшли на високі береги-кручі над Случем біля восьмирічної школи. Прямо під урвищем хлюпотіли хвилі ріки. Зверху з чорного неба блискотіли міріади зірок, яскравих і ледь видимих.

Ми стояли під розлогим кленом. Здавалось, чорне склепіння неба спирається на луг одразу за річкою, яка текла десь внизу, і лише зрідка, проти зірок, блискотіла крута хвиля. Та ще час від часу щось голосно плюскотіло по мілководдю: якраз тут поруч був брід, і ніби щось велике і сильне плескалось у воді. Може, сом. Враження таке, ніби опинився на кілька сот літ назад, у період Древлянського князівства, з віруванням наших предків у водяників, русалок, відьом та інших персонажів нашої праслов'янської міфології. Все само собою складалося в легенду, гарну, щемку, до котрої вдається ось нині доторкнутись душею. А що було там у воді насправді – годі знати: чи то проворна видра полювала рибу на броду, чи великий сом, піднявшись із дна глибокої ями в руслі, грівся в теплій воді на мілині. Ми стояли на кручі, взявшись за руки. Інколи, як таємничі звуки з ріки і луку раптово розтинали нічну тишу, рука супутниці здригалась, і вона лячно, казала:

- Славку, ходімо звідси.

Я заспокоював її, і ми повертались додому.

Валентина познайомила мене із своїми колежанками: Валею Коваль, Лідою Житковською, Марійкою Мельничук та ще цілим гуртом хлопців і

дівчат, своїх випускників-десятикласників. Це, зокрема, Валентина Боровець, Зоя Шнайдер, Ніна Набок, Валентина Фурсяк, Валентина Семенович, Валентина Онищук, Валентина і Ніна Драганчук, Марія Трохимчук, Оля Мирончук, Лариса Люшня, Людмила Лихачова, Георгій Черниш, Віктор Микитюк, Віктор Кравчук, Людмила Євтушок, Володя Кур'ята, Людмила Синюк, Кость Мичак, Адам Коваль, Микола Мотрунич, Ярослав Таборов, Ніна Козлюк, Софійка Якимчук, Марія Мазепа; а також: Поліна і Валентина Ключко, Валентина Ціпан, Ліда Ярмулка, Ніна Касян, Ганна Степанюк (найвища в класі), Микола Шевченко, Валентина Кравчук, Марія Пастушок, Зоя Давидюк, Надія Онуфрієнко, Михайло Артищук. Часто ходили ми гуртом до кіна, спілкувались на танцях. А ще сталась того літа дуже цікава подія: в селі Пляшева Млинівського району на Рівненщині відкрився історичний заповідник «Козацькі могили» на місці великої битви українського війська під проводом гетьмана Богдана Хмельницького проти військ тодішньої шляхетської Польщі, яка окупувала Україну. Ця битва відома в історії як Берестецька, відбулась вона в липні 1651 року у нас на Волині, поблизу невеличкого містечка Берестечка. Відома тим, що це була найбільша битва тих часів, з обох сторін, разом з військом і допоміжними супровідними службами, в ній брало участь понад мільйон чоловік; до першої світової війни це була найбільша за числом учасників битва в Європі.

То була генеральна битва козаків з поляками. Зважаючи, що чотири попередні битви були програні поляками, до цієї вони готувались особливо ретельно, спорядивши велике військо та оголосивши тотальну мобілізацію (посполите рушення). Коронне військо вів сам король польський Ян-Казимір IV (до речі, обраний на королівство саме за підтримки козаків у 1648 році, після перших трьох переможних битв). Такої величезної мілітарної сили шляхетська Польща не збирала за всю свою історію проти зовнішніх ворогів. Адже якби в цій битві перемогли козаки, то, без усякого сумніву, Богдан повів би полки на Варшаву, Краків, зайняв би їх і прилучив ті землі польські

до України. Польща як держава перестала б існувати. Натомість у самому центрі Європи постала б молода сильна держава Україна, із землями від Сейму і Сіверського Дінця, від Криму до Вісли, Сяну і Німану й до Гомеля-Пінська-Берестя, адже ці білоруські міста з землями входили до української держави. І світова історія пішла б зовсім іншим шляхом. Москва не посилювалась б до рівня імперії, бо досягла вона цього виключно захопивши згодом Україну і використавши її великі людські та економічні ресурси (в часи Богдана Хмельницького населення України і Московії було практично одно кількісне). Нас, українців, нині було б не менше двохсот мільйонів, і ми стали б однією з провідних держав світу. А ми все ще не впевнені за свою державу нині через агресивну політику новітнього московського керівництва.

Проте так можна лише змоделювати історичні події. На жаль, битва під Берестечком була для нас поразкою, союзники, кримські татари, втекли з поля бою, оголивши лівий фланг нашої армії, чим негайно скористались поляки. Закінчилось все погромом українського війська і поверненням шляхти в Україну. Територія козацьких вольностей обмежилась лише одним Київським воєводством, а реєстр козацький зменшився до 20 тис.чоловік із 40-ка після Зборова. То поразка під Берестечком вимусила Богдана шукати союзу з Москвою як православною державою. Звідціля і оте горе наше більш як на троє століть – Переяславська рада 8 січня 1654 року, на якій козацька верхівка визнала зверхність Москви. До речі, історія не знає умов тієї угоди. Москалі твердили і твердять, що козацька генеральна старшина присягала на вірність Москві. Проте інші історичні джерела засвідчують, що ніякого піддання Москві не було, а був лише тимчасовий військово-політичний союз для боротьби проти Польщі. До речі, різко виступили проти союзу з Москвою такі уславлені полководці часів визвольної війни 1648-1659 р.р. як Іван Богун, Григорій Гуляницький та сам митрополит Київський Сильвестр Косів з усім кліром.

Річ у тім, що хитрі і підступні Московські царі, граючи на деяких протиріччях в тодішній козацькій еліті, крок за кроком урізали автономію гетьманської держави, скасувавши остаточно її в 1764 році, та зруйнувавши Запорізьку Січ в 1775 році, а вільних селян перевели на становище рабів, або як тоді називали, кріпаків. Ось такі сумні та гіркі наслідки Переяславської угоди. Знадобились величезні зусилля, жертвні втрати нашого народу, аби вижити, вистояти в умовах жорстокого національного та економічного гноблення російським колоніальним режимом, аби поступово відродити державницький дух, і відродити нашу державу в 1917 році як Українську Народну Республіку. Яку, як і раніше, задушила в своїх «братських обіймах» нова російська імперія під назвою червона більшовицька Росія. І нарешті нині, слава Всевишньому, маємо свою незалежну державу, Самостійну Україну, за яку поклали життя мільйони патріотів. Гордимось нею, цінуймо її, розбудовуймо і зміцнюймо її, захищаймо від новітніх супостатів, насамперед, східних.

Та вернімося до Берестечка, історичного і нинішнього. В битві загинуло понад 30 тис.козаків. І довго ще їхні білі кістки устеляли довколишні поля. Побувавши тут у 1846 році, наш великий патріот і поет Тарас Шевченко був вражений побаченням, і написав такий вірш:

Ой, чого ти почорніло
 Зеленеє поле?
 - Почорніло як од крові
 За вольную волю.
 Круг містечка Берестечка
 На чотири милі
 Мене славні запорожці
 Своім трупом вкрили.
 Та ще мене гайворони
 Укрили з опівночі,

Ключуть очі козацькії
 А трупу не хочуть.
 Почорніло я, зелене
 Та за вашу волю,
 Я знов буду зеленіти,
 А ви вже ніколи.
 Не вернетесь на волю,
 Будете орати
 Мене стиха та, орючи,
 Долю проклинати.

Знаючи це все, я зібрав невеличкий молодіжний гурт, п'ятеро душ, і ми поїхали на відкриття заповідника «Козацькі могили» до Берестечка. Відвідали на Острові Михайлівську дерев'яну та Георгіївську муровану церкви, які поруч. В останній в підземних склепах зібрані сотні козацьких черепів, як німих свідків тієї грандіозної битви. Побули в музеї битви.

Прикро було чути від тутешніх людей, що зовсім недавно тут був колгоспний курник, церкви запаскуджені, і робилось це комуністичною владою навмисне, аби знищити пам'ять народу, православні святині, і перетворити наш люд в німе безсловесне стадо без роду-племени, якому вже не до національної свідомості, а тим більше – до виборювання власної держави. Але за тутешні святині заступились відомі українські діячі літератури, науки, яких організував Максим Рильський. Вони рішуче завимагали від комуністичних правителів України пошанувати пам'ять героїв Берестецької битви, відновити меморіальний комплекс, викинувши звідти курника та відреставрувати будівлі. До цього підключилась українська Діаспора з-за кордону. І влада змушена була рахуватися з громадською думкою: меморіальний комплекс відремонтували, і офіційно відкрили для відвідувачів у червні 1967 року. Там побували і ми, молоді патріоти з Березного.

Цікавили мене тутешні мешканці, їхнє життя. Від Валентини Коваль почув дивовижну розповідь про свою сім'ю, точніше, матір Палажку та свою старшу сестру Ганну.

За німців, у 1943 році, почали ловити молодь і гнати до Німеччини. Вояки УПА попереджали людей, аби хлопці та дівчата переховувались десь по далеких лісових селах та хуторах, куди окупанти боялись показуватись. Та перед Великоднем вони провели велику облаву на молодь. Мати її Палажка, ще молода жінка, була вдома, бо казали, ніби жінок з дітьми німці не чіпають. І от під обід почувся гавкіт собак, крики дівчат, які опинились дома і яких арештовували і тягли в ярмо новітні людолови зі свастикою на пілотках. Аж ось загрюкали і в їхні двері. Відчинила мати. До хати швидко зайшло п'ятеро німців; ще кілька чатували на подвір'ї:

- Ві єст фройляйн, малядой діфчіна, ві єдіт в Велікій Германія! – виголосив довготелесий худий німчурака в окулярах, пнувши пальцем на Палажку.

- Та в неї мала дитина, не руште її, - перелякано пояснювала мати, - і до Палазі:

- Візьми дитину, хай побачать.

Дочка взяла з колиски дитину на руки, а маля, відчувши загальну тривогу, голосно зарепетувало.

- Кіндер, кіндер, - як могла, пояснювала Палажка німцеві, показуючи пальцем на дитину й на себе.- Моя дитина, розумієте? Та довготелесий на хотів слухати.

- Кіндер – дом, фройляйн – нах Германія! Шнель! Сабірайса! – каліченою російською шварготів німець. Що робити? Їхати в Німеччину? То ж вірна загибель. А як же дитина? І вона вирішує тікати. Через заднє вікно, що виходить на луг до річки.

- Добре, зачекайте, зберусь. Гут! – мовила німцеві, очевидно, старшому.

- О, гут-гут! – зрадів німець.

Палажка взяла дитину, пішла в кімнату. Швидко тепліше одягла дитину, взула чоботи, поверх сукенки маринатку, тихо відчинила вікно, вилізла в нього, взяла дитину, і чимдуж побігла лугом до Случа, маючи намір дістатись до близького лісу за річкою. Вона бігла хутко, аж доки німці не похопились і не зайшли до кімнати. Зрозумівши, що їх обдурено, вибігли з хати, кинулись на луг, і побачили втікаючу жінку з дитиною.

- Шісен, шісен! (вогонь!) скомандував старший. І вдарили постріли з гвинтівок. Палажка бігла, і не зважала на кулі, які дзенькали біля голови, здіймали фонтанчики під ногами. Ось і річка. Якраз почала скресати крига, вона вже поламалась, і водою плили ще великі крижини. Роздумувати ніколи – вперед, на той берег! Ось вона перестрибнула з однієї крижини на іншу, ще раз. І тут чобіт сковзається, рівновага втрачається, і вона з жахом відчула, що летить у воду. Останнім зусиллям притискує дитину до себе і летить у холоднючу воду, занурюючись з головою. Та вона вміла плавати, недарма виросла біля Ріки: виринувши, гребла однією рукою, доплила до берега, вихопилась на землю і чимдуж побігла далі, до лісу і хutorця, що притулився скраю. Дитину, яка не подавала ознак життя, поклала собі на плече головою вниз, тримаючи за ніжки, щоб вилилась вода з рота. Отак і бігла. Деся згодом дитина писнула кволенько, вона зраділа, переложила її собі в руки, і чимдуж бігла далі. А кулі свистіли поруч, і минали її, наче сама Божа мати оберігала її. Мокра вся, аж у чоботях хлюпало, розуміла: в такий холод довго не витримає, застудиться, і кінець. Тож не в ліс, а до людей слід бігти. А німці, добігши до річки, не ризикнули перебиратись на той берег по крижинах: пострілявши ще трохи, пішли назад.

Молодиця з дитиною прибігла до людей, розповіла, що втікає від німців. Для них і так усе було очевидне. Хутенько зібрали сухий одяг, запропонували перевдягтись. Палажка так і зробила. Її з дитиною відправили на піч, аби зігралась. А невдовзі німці вже були тут, та, очевидно, інша

команда. Господарі хати, старші поважні люди, сказали, коли німець показав на піч і запитав:

- Вер іст ду (хто тут)?

- Дас іст майне тохтер уна кляйне кіндер, бін іст кранке, - відповів господар, який у першу світову потрапив у полон до німців, і трохи знав по-німецьки.

- Кранке? Тіф? – перелякано уточнив німець.

- Альзо, майне камераден – цурюк, шнель, шнель! – і перший хутко пішов у двері, за ним – решта.

Ось так і врятувалась сама та з донечкою мама Палажка... Подібних оповідей вам можуть оповісти на Поліссі багато. Як про коричневих німецьких, так і про червоних совєцьких людоловів-оупантів.

Чув я в багатьох селах про те, як виловлювали неповнолітніх хлопців після війни совєти в поліських селах. Починаючи з чотирнадцяти і до вісімнадцяти років (старших одразу забирали до свого війська). А підлітків везли на схід, на Донбас, оформляли в ФЗО (ПТУ – по-теперішньому). Ніби для того, аби навчити професії. І от уявіть собі, батьки-читачі, коли у вас силою забирають фактично ще дитину, везуть невідомо куди, і що буде там – теж невідомо. Батьки, як могли, ховали дітей. Влада погрожувала розправою і не барилась із нею: багатьох і хлопчиків, і батьків було засуджено «за саботаж».

В далекому Донбасі нещасні діти, напівголодні, напівроздягнені, жили в постійному страху, холодні і голодні терпіли брутальне ставлення так званих майстрів та вихователів, які обзивали їх «бандіцкім кодлом, бендеровськімі щєнкамі». І найголовніше – всім одразу нав'язували чужу мову, чужі порядки. Все тут було чуже для українських хлопчиків (а були вони з усієї Західної України): їх змушували зрєктися рідної мови, пісень, натомість вчили любити «важдя всех времйон і народов» Йосипа Сталіна, комуністичну партію, Совєцький Союз – і ненавидіти «бандітов-бендеровцев,

каторис мешають строїть нову жись». За почуті українські пісні їх висміювали, і радили швидше переходити на російську мову, мову великого Сталіна та великого російського народу.

Нещасні діти, залякані, зацьковані, тероризовані морально та фізично, намагались, аби вижити, пристосуватися до пропонованих умов. Проте були й такі відчайдухи, які тікали звідти; без документів, без грошей, їх виловлювала міліція в ящиках під вагонами, в тамбурах, на дахах вагонів; припроваджували назад, били, садовили в карцер, вимагаючи покори. Деяким вдавалось дістатися додому. Так по них одразу приходила міліція, влаштовувала біля хат засідки, аби таки виловити втікачів.

Я довго не міг збагнути – чому такі послідовні й настирливі були червоні людолови? Виявляється, зовсім не турбота про навчання підлітків спеціальностей рухала владою. Головний чинник був той, щоб позбавити Українську Повстану Армію людських резервів, адже в 14-15-16 років уже можна брати зброю до рук. То щоб ці хлопці не пішли в УПА, їх масово виловлювали і вивозили у східні області України, формально для навчання робітничих професій. А ще розрахунок був такий, щоб зрусифікувати їх там, вирвати з українського духовного світу і зробити яничарами, злими і жорстокими до середовища, в якому вирости. Це відбувалось масово, і нині ми пожинаємо плоди підступної совіцької ідеологічної машини, коли вже діти і онуки тих хлопчаків стали лютими антиукраїнцями, агресивними покручами, манкуртами, а ще більш ненависні до українського середовища, з якого вийшли їхні діти та батьки, аніж самі росіяни. Адже росіянинові не треба доводити, що він росіянин, він є такий із народження. А совок (від «советский человек»), хахол-покруч, засвоївши сяк-так російську і вважаючи, що піднявся на вищий щабель у своєму розвитку, сприймає вкрай агресивно пропозицію перейти на рідну мову. Такі люди не мають достатньої ідейної опори, бо одного зреклись, до іншого не дійшли. І ця роздвоєність душі виливається в агресію проти середовища, з якого вийшли і його носіїв.

Приклади? Прошу. Хто подер український національний прапор в російській Держдумі? Хахол Лисенко. Хто постійно виступає з україножерських позицій? Хахли Вітренко, Симоненко, Стрельченко та багато інших. Це те, що заважає консолідувати український народ, об'єднати його під знаком розбудови держави і утвердження її в віках.

Що далі?

Святе Господє літечко було в розпалі. Все частіше я задумувавсь: що діяти далі? Рано чи пізно, та в редакції стане відомо, що я не навчаюсь в університеті, і такий запопадливий служака, як Матвієнко, може показати на двері. Отож, знову постало питання отримання вищої освіти. Де і якої? Й надумавсь я поїхати в саме імперське лігво, в Москву, і там вступити на навчання. Куди? До престижного на весь Союз Московського державного університету імені Михайла Ломоносова. Але не на журналістику, а на іноземну мову. Тож і почав діяти в цьому напрямі. Зібрав необхідні документи, характеристику від редакції (якраз редактор був у відпустці, його заміщав В.Герасименко) і це було добре. Написав заяву на відпустку в зв'язку з поступанням, і подався в Москву. Правда, була ще одна пропозиція: працівник райвійськкомату майор Зуєв пропонував оформитись на тримісячні офіцерські курси, після яких присвоювали звання лейтенанта, і можна було лишитись контрактно на армійській службі. Там була гарантована платня, трохи більше середньої, житло в гуртожитку. Проте кар'єра совіцького офіцера мене не вабила: армія була суто російська і мені, національно свідомому хлопцеві, було б там психологічно важко. До того ж, про військову кар'єру говорити годі, бо для цього потрібно бути членом КПРС, тобто, комуністом. Та я не збирався вступати в ту партію, яка мені була ідейно ворожа. Отож, одного гарячого липневого дня сідаю в автобус на Рівне. Звідти – на потяг Ковель-Москва, і через день уранці мене зустрічала «кіпучая, магучая, нікем не пабедімая Москва».

«Кіпучая, магучая...»

В Москві до цього я вже бував: коли їхав із Баку в Воркуту після армійської служби, та із Воркути до Києва, щоб поступити в університет. На Київському вокзалі розпитав, як краще дістатись до держуніверситету (він тоді був єдиний на все місто) і подався до Храму науки. В приймальній комісії здав документи на філологічний факультет (заочний відділ), спеціальність російська мова з французькою (останню я вчив у КДУ і знав досить некепсько). Дали направлення в гуртожиток, їду поселятись. Для поступання маю скласти три екзамени: російська мова усно, французька мова, історія СРСР.

За свої знання був певний, тому готувався без зубріння і нічного недосипання. Щоденно робив ознайомчі поїздки в метро, на тролейбусах, автобусах: коли ще випаде нагода побути тут? Місто справляє гнітюче враження: це велетенських розмірів кам'яні джунглі, де дуже мало зелені. В порівнянні з Києвом, з його парками і завітчаними та суцільно зеленими бульварами, з дивовижними дніпровськими кручами, зеленими островами – не можна й близько рівняти. Сумно, думаю, живеться тут людям, особливо вихідцям з України.

З перших днів звернув увагу, що на вулицях, особливо в скверах, біля гастрономів та всередині вештається багато п'яних. Вони пристають до перехожих, просять «десять капеек», або пропонують щось у них купити. Пригадую, прийшли ми троє (я і ще двоє хлопців-росіян, теж абітурієнтів) до гастроному купити пива. Тільки підійшли до прилавка, як до нас підкотився вже веселенький з алкогольним запахом чолов'яга років сорока, і безцеремонно, ніби ми знайомі з ним багато літ, пропонує:

- Ребяткі, пайдьом ка мнє, я здесь блізко живу. В міня єсть атлічная вяленная рибка, хорошая закусь. А мнє бутылочку півка вазьміте.

В наші плани не входило іти кудись і за всіх відповів Віктор із Архангельська:

- Мужік, атстань, нам ето нікчему.

А «мужик» не зважає, хапає за руки і тягне з собою. Нам це набридло. Тоді інший хлопець із Смоленської області, Сашко, відрубав п'яничці:

- Мужік, тебе же сказали – атстань, не ліпні, інаče па морде палучіш, понял!

- Понял, ребяткі, всьо понял, так би і сказали сразу – пробурмотів п'яничка і одчепився.

- С німі нечєго церемоніцца; резко і в лоб! – ето ані харашо панімають, - весело говорив Сашко. От тобі й столиця, думав я. Дивувало, що в місті багато всяких питейних закладів, де продають алкоголь: «Рюмочная», «Вино белое» (виявляється, це горілка), «Вино красное» (то вже таки вино), «Закусочная», «Питейная», «Пивная» та ін. Там продають горілку та вино «на-розлив», тобто, в чарки. Закуска – бутерброд із ковбасою. Стою збоку, спостерігаю: підходять москвичі, кожен замовляє чарку-«рюмку» горілки (100 гр.) та бутерброд. І в сторону. Вип'ють, закусять, а тоді більшість знову стає в чергу. В Києві такого я не бачив.

Екзамени складав успішно: російська мова п'ять, французька – чотири, історія СРСР – п'ять. Приймають. Лишаю в деканаті адресу для виклику на сесію – і гайда додому, до Березного.

Тут уже чекають нові прикροці. Я трохи затягнув зазначений у заяві термін відпустки, і Матвієнко, до якого зайшов, зле запитав:

- Чому спізнився?

- Термін екзаменів дещо затягнувся. Але поступив в МГУ.

- Так ти вчився в Києві. Що, вигнали?

Мабуть, уже довідався, думаю. Отож, чекати чогось доброго марно.

- Вирішив продовжити навчання в Москві. Вам хіба не однаково? Що там ці кілька днів важать? Відпрацюю, - бажаю перевести розмову до примирення. Проте редактор настроєний агресивно:

- Думаєш, я знову візьму тебе, націоналіста, на роботу? Помиляєшся! Все! Ти звільнений за прогули, давай свою трудову книжку, я впишу до неї це формулювання. З ним тебе не візьме жодна редакція.

- І вам від того буде легше? – запитую, - адже я нічого не порушив.

- Не тобі мене вчити, бач «розумник» знайшовся. Краще не лізь, куди не треба, щоб тобою КГБ не займалось. А то через тебе і мені клопіт. Та досить, давай «трудова», бо в нас її нема.

- І не буде, не дам «трудова». А щодо того, куди мені лізти – це моя особиста справа, і не вам повчати мене.

- Тоді розмову закінчено. Ти в нас більше не працюєш! – різко кинув Матвієнко.

Я мовчки повернувся і вийшов із редакції, куди віднині дорога мені заказана. От холуй і ви служник московський, справжній хахол.

Зустрівся з Валентиною, розповів, що був у Москві, поступив до МГУ. Дівчина з тривогою в голосі розповідала, що райцентром поширились всілякі химерні чутки щодо моєї відсутності: що я втік, і ховаюсь невідомо де (чого?), що мене заарештувало КГБ. Були й такі, які казали: я американський шпигун, утікав за кордон, і при переході кордону мене затримали прикордонники, і ніби при цьому в мене був пістолет і автомат, і я вчинив там велику стрілянину...

Як не приписали, що я захопив літак і перелетів за кордон? Для провінційного містечка моя історія була сенсацією, і чутки завирували одна химерніша за іншу.

А ще Валентина повідомила з острахом, що їй казала знайома робітниця друкарні, в котрій друкувалась наша газета, що до моєї квартири, за час моєї відсутності, навідувалось КГБ і робило там обшук. Звичайно, таємно, підібравши ключі до замка. Фактично як злодії і викрадачі. Шукали відомо що: заборонену літературу, особисті адреси та інший, на їхній погляд, компрометуючий матеріал. Але подібного я не тримав удома, бо знав підлу

вдачу цієї спецслужби і здогадувався, що таке може бути в будь-який час. Тому працівникам плаща і кинджала щось цікаве, з їхнього погляду, знайти не вдалось, аби висунути мені чергове звинувачення в «антирадянській діяльності». Що вони весь час шукали таких зачіпок – не було жодних сумнівів. Адже тоді нас, дисидентів, людей нестандартного (до совіцько-комуністичного) мислення, налаштованих, було мало, а кГБістів навпаки, дуже багато. І кожен прагнув вислужитись, заробити нові зірки на пагони та вище оплачувані посади. Яким чином? Переслідуючи тих, хто бажав добра своєму народові, хто боронив його мову, культуру, традиції та звичаї – все те, що підпадало тоді під імперський ярлик «український буржуазний націоналіст». І вислужувались, провокуючи, арештовуючи, катуючи, засуджуючи. Займалися цим, на жаль, наші-таки українці за походженням, а московські яничари за переконанням. І переслідували, зневажали кращих, цвіт нації. Таких, як той же Василь Симоненко, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Микола Руденко, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Іван Драч, Іван Дзюба, Іван Гончар (скульптор і художник), Алла Горська, Василь Овсієнко, Юрій Литвин, Олекса Тихий, Валерій Марченко, Оксана Мешко, Михайло і Богдан Горині, генерал Григоренко та цілий ряд інших.

За незалежної Української держави ці працівники автоматично опинились в українській спецслужбі – СБУ. Один до одного. Дослужували до пенсій, до благополучної старості. І жодного з них не мучили докори сумління: я все життя переслідував тих, хто цю державу виборов, хто нині в пошані. Я боровся проти ідеї української державності, вважав її злочинною в СРСР. Тож я принципово не буду служити цій державі, бо те суперечить моїм переконанням російського великодержавника і захисника СРСР. На знак протесту подам у відставку, не можу кривити душею. Ніхто з КГБешників цього не зробив. Не звільнила їх і нова українська влада, хоча це слід було вчинити обов'язково: вчорашні люті пси московського

імперіалізму не стали іншими, вони продовжували шкодити нашій молодій державі, передаючи всі наші секрети попереднім хазяям.

Ніхто з кагебешників не відмовився від високих пенсій, які дала їм держава, проти постання якої вони боролися все своє життя. І не печуть їх докори сумління ночами за скоєне зло проти свого народу: в порожніх душах віє байдужістю і безпам'яттю. Аслід було, після проголошення незалежності, відмовитись від послуг КГБешницької рати, звільнити всіх і набрати до цієї служби нових людей, патріотів України, котрі вірою і правдою служили б українські національній ідеї, незалежній державі, гордились б нею, і робили б усе необхідне, аби ця держава розвивалась і міцніла; оберігали б її, в першу чергу, від «п'ятої колони» Москви, яка лишається в нас по-сьогодні. Свідчення тому – сепаратистські дії багатьох антиукраїнських політиків високого рівня, спрямовані на розкол України; комуністи і регіонами, їхні з'їзди – шабаші в Сєверодонецьку на Луганщині, де виголошувались категорично неприйнятні нам пропозиції створення «Південно-східної української республіки», прозваної влучно ПІСУАР.

Варто нагадати, що колишні республіки так званої Радянської Прибалтики, Литва, Латвія та Естонія, відновивши в 1991 році свою державність, відмовились від послуг спецслужб КГБ та старої совіцької армії, яка базувалась на їхніх землях. Вони по-новому створили і свої спецслужби, і свої національні армії, рішуче відмовившись від старих імперських мілітарних структур, і від того їхні держави тільки виграли.

Це, звісно, я пишу, забігаючи далеко вперед. Бо тоді, сорок один рік тому, про українську державність ми лише мріяли, і говорили у вузькому колі однодумців. Але мріяли, але говорили. У великій пошані в нас було знання української історії. Адже добре знаючи правдиві події з життя рідного народу, можна їх розповідати іншим, переконувати інших, будити в земляках приспаті почуття національної гідності, гордості за свій народ, правильно оцінити його уярмлений статус, і прилучитись до благородної справи

національного відродження, служіння рідному краю. «Пізнайте правду, і правда зробить вас вільними», мовить мудрий латинський вираз. Тож ми й намагались, в міру своїх можливостей, пізнавати ту нашу українську правду, гірку і згорьовану, та вивчати свою історію, яку «без броду читати неможливо», як зазначив свого часу відомий політик і письменник Володимир Винниченко.

... В Березному далі мені робити було нічого, само собою постало, що маю виїхати відціль. Куди? Звісно, до Києва, де лишились одnodумці, університет, і бурхливе столичне життя. Отуди й подався. Від колеги по факультету журналістики Анатолія Парфенюка, який перейшов із стаціонару на заочну форму навчання і працював слюсарем на недалекій Трипільській ДРЕС (державна районна електростанція), яка лише споруджувалась, дізнався, що там потрібні робітники. Туди й подався. Прийняли мене на посаду «столяра-бетоняра третього розряду». Поселили в гуртожитку. Отак я став будівельником, після шахтара, робітника і журналіста. Був то вересень 1967 року.

Зрозуміло, що краще було б працювати тим самим робітником у Києві: і я прагнув до цього, приїхавши з Березного. Обійшов з такою метою до десяти підприємств, і все безрезультатно: начальники відділів кадрів вислуховували, казали, що є вакансії, і пропонували прийти взавтра. Коли приходив, розводили руками, і сухо відмовляли: нема вакансій, або – в нас немає житла, беремо тільки з київською припискою, в тебе нема необхідної нам спеціальності.

- Так навчусь, - кажу.

- Нам одразу потрібні кваліфіковані кадри.

Тобто, відмовляли під будь-яким приводом. Я не міг збагнути – чому. Аж ось на одному з підприємств, коли я прийшов на другий день, начальник відділу кадрів, чоловік років за п'ятдесят, почав мене розпитувати про погляди на життя, чи я десь навчаюсь. Поспілкувались хвилин п'ятнадцять,

він російською (начальники відділів кадрів були, зазвичай, колишні відставні офіцери, довірені системі люди), я українською. Я йому очевидно, сподобався, бо сказав, що в нього такий, як я, син. І тоді мовив фразу, яка мене насторожила:

- Аказиваєцца, ти нормальний хлопец, а тут гаварілі разное.

- Хто говорив? – одразу перепитав, добре знаючи, що знайомих у мене тут нема. Співрозмовник замовк, збираючись із думками:

- А ти не догадуєшся?

- Ні, - кажу, - хоча «хвіст» КГБ вже проступив.

- Так знай, што за та бой ходять. Кто – наверное, знаеш. І вчора, сразу после твоего ухода, билі. Очень интересовались тобой. Рекомендавали не прінімать. Ти ведь бивал до этого на других предприятиях, і тебе отказали.

- Так, справді, - зізнаюсь.

- Тебе стоїт с етімі хлопцями наладіть атнашенія, іначе хлопот не оберееошя...

Дякую чоловікові, і йду. Що за мною слідкують із таємної поліції, знав. Але не думав, що так нахабно і безцеремонно. Але то була їхня влада, їхня деформована мораль, їхні комуняцькі порядки. Кому поскаржишся? Одному вовкові на іншого? Марна справа. Крук крукові ока не виклює. Доводилось набувати вміння розпізнавати присутність спецслужб у конкретних умовах, запасатися терпінням і нести далі свого українського хреста. Якщо не я, то хто?

Отак я опинився на Трипільській ДРЕС. Тут, видно, приймали всіх, тай гебешники місію виконали: не допустили мого працевлаштування в столиці. Бо тут, мов, яка робота – бери побільше та кидай подальше.

І став я тесляром-бетонярем. Більше бетонярем. У величезному котловані ми бетонували дно, потім стіни будівлі, опори: тут мав бути гідровузол для очищення води. У готове приміщення згодом засипали у великому обсязі щебінь, і шар за шаром промивали зі шлангів. Робота важка,

одноманітна, нецікава, щоденна. Лише на вихідні я йшов у гості до Парфенів – Валі і Анатолія, моїх колег по факультету, однодумців в українських справах. Річ у тім, що вони мали в селищі Новоукраїнка, де ми жили, двокімнатну квартиру, яку отримала Валентина, працюючи редактором районного радіо в Обухові (до цього вони жили з двома дітками на брандвахті, залізобетонній плаваючій баржі, де займали одну каюту).

З Парфенами можна було говорити про все відверто і щиро. А ще на вихідні я їздив до Києва, бо тут навчався на другому курсі Української сільськогосподарської академії, на лісогосподарчому факультеті, мій старший брат Тарас. Його дружина Тоня, таки наша землячка з-під Рівного, з Волошок, наймала кімнату біля Голосієва, по вулиці Добрий Шлях, працювала медсестрою в поліклініці.

З братом було приємно й інтересно. Будучи старшим за мене майже на сім років (1935 р.), він у свої десять літ возив у ліс повстанцям їжу, перевозив зброю, переносив «грипси» (таємні листи). Знав багатьох повстанців, а також навчився від них повстанських пісень. Маючи добрий музичний слух та голос, завжди в підходящий час співав тих пісень із піднесенням. Не вірив комуні, не був у партії. Хоч у Воркуті йому пропонували. І коли ми збиралися разом з моїми друзями по університету Івасем Бурсимом, Петром Королем, Льонею Даценком, Грицьком Криворучком, Петром Гончаром, Василем Вільшуком – лунали жаркі дискусії щодо майбутнього України, її долі та шляхів здобуття незалежності. Сходились на тій думці, що Україна досягне незалежності саме в силу свого високого науково-технічного розвитку, інтелекту суспільства. Що буде так, не сумнівався ніхто.

Наприкінці жовтня на київську адресу брата, прийшов мені виклик із Московського університету прибути на установчу сесію. Оформив відпустку на роботі, й поїхав. Сесія тривала десять днів. Слухали лекції викладачів, інколи й досить цікаві. Отримали програму зимової сесії, і роз'їхались. Що ж,

буду вчитись, часу в мене ввечері вдосталь: п'яні компанії в гуртожитку, які збирали робітники, я обминав.

І тут сталась подія, яка внесла значні корективи в моє подальше життя. На одному з концертів української народної музики в консерваторії був письменник Олесь Гончар. До нього запропонував мені звернутись приятель Грицько Криворучко щодо несправедливого виключення з університету. І коли концерт закінчився, в роздягальні ми вдвох підійшли до відомого письменника: його «Прапороносці» вже більше десяти літ вивчали в усіх школах України.

- Доброго дня, Олесю Терентійовичу, хотіли б з вами поговорити.

- Добре, хлопці, слухаю, кажіть чітко і стисло. І я, хвилюючись, що мене слухає така високоповажна людина, знаменитий на весь Союз письменник, розповів про своє навчання в КДУ та виключення з факультету.

- Вважаю, то незаконним, адже я виборов право навчатись в чесній конкурентній боротьбі на вступних екзаменах.

- І я так вважаю. То як тебе звати?

Називаю себе, але для певності передаю листочок паперу, де записані всі мої дані.

- Добре, Святославе, спробую допомогти. Молодь, яка прагне знань, заслуговує на це. Мені подобаються нестандарті, оригінальні, спрагли до знань хлопці й дівчата. Сам був студентом. Прекрасна то пора! – мрійно мовив письменник.

- А як же я знатиму результат?

- Заглянеш через тиждень-другий у деканат журналістики.

Він тисне нам руки, ми дякуємо за увагу, горді й радісні, що поговорили з самим Олесем Гончарем, хутко йдемо до виходу. Я окрилений, обнадієний, ніг під собою не чую.

Минуло два тижні, впродовж яких я не мав змоги навідатися в деканат. Та ось здибую Анатолія Парфена, і він каже новину:

- Був я вчора в деканаті, бачив «кнура» (декана Прилюка Дмитра). Він запитав, чи я знаю, де ти перебуваєш, і передав, щоб прийшов до нього. Чого – не казав.

Я подякував приятелеві, але не казав йому про розмову з Олесем Гончаром: чи вийде, чи не вийде – чого наперед хвалитися? Відпросившись у бригадира, поїхав вранці до Києва, пішов у деканат. «Кнура» не було, за нього – заступник Леонід Суярко, парторг факультету. Вітаюсь. Кажу, що декан переказував прибути, чи не знає він, чого?

- Знаю, все знаю, ми готові завжди допомогти тямущим студентам – скоромовкою, як завжди, вимовляв заступник декана, і продовжував:

- Якщо ти хочеш відновитись на навчанні – напиши заяву на ім'я ректора, принеси виробничу характеристику і занеси мені. Ми передамо в ректорат.- І ні слова про попередні претензії та звинувачення в усіляких «ізмах». Мовчки беру листок паперу, пишу заяву, до неї додаю виробничу характеристику, яку я взяв завчасно, і передаю їх Суяркові.

- Так-так, добре-добре, я погоджу з деканом, і передамо твою заяву за призначенням. Думаю, що рішення буде позитивне, адже ти працюєш будівельником, особистою участю сприяєш побудові комунізму, - лепетав він.

- Коли довідатись про результат?

- Через тиждень, думаю, вирішиться. Заглянь до нас із неділі.

Дивуюсь від несподіваної лояльної поведінки Л.Суярка. Чого він такий чемний? Що сталося? Отримано вказівку «згори»? Яким чином? Вочевидь, із звернення Олеса Терентійовича у високу партійну інстанцію. Хороша він людина, не забув простого студента...

Через тиждень (а вже була друга половина листопада), знову йду в деканат. І тут методист ... Сандулевська, висока білява гарна масовиця, подає мені наказ ректора, в якому написано: «з 21 листопада 1967 року відновити на третьому курсі факультету журналістики, заочне відділення

Васильчука Святослава Карповича». Не можу стримувати радість, методистка приязно вітає з поновленням на навчанні в університеті.

Не йду, а біжу, аби поділитися радістю з братом, невісткою і матір'ю (на той час вона теж жила в Києві, няньчила дитину в чужих людей, бо не мала пенсії, хоч і мала пенсійний вік – 60 років; будучи все життя домогосподаркою, вона не мала трудового стажу, а пенсії по старості тоді не давали). Увечері в брата на Доброму Шляху зібрались ми всі четверо, і я мовчки подав родичам копію наказу. Вони вельми втішились, мати навіть сплакнула:

- Є таки добрі люди на світі, дай, Боже, здоров'я тому Олесю Гончареві!

Отак знову я став студентом Київського державного університету. Потрібно було надолужувати прогаяне, адже настановча сесія вже пройшла. Тож аби сповна віддатися навчанню, звільнився з праці, переїхав жити до брата в Київ, і взявся за навчальну програму...

Знову студент

Як вийти в навчальну програму? Раджусь із викладачами Романом Григоровичем Іванченком, Матвієм Михайловичем Шестопалом, Миколою Миколайовичем Бурмакою. Порада їхня така: оскільки в даний час я проживаю в столиці, можна виписати перелік дисциплін навчальної програми третього курсу, імена викладачів, домовлятись на особистому рівні, готувати завдання з кожного предмету, і здавати екзамен чи залік викладачеві. Звісно, за його згодою. Спочатку програму зимової, потім літньої сесії. Тим більше, що на руках у мене була виписана наново залікова книжка. Тож не гаючи часу, взявся до роботи.

Звернувся насамперед до знайомих викладачів, і був приємно подивований їхньою згодою. До мене ставилися з повагою, сприяли в багатьох питаннях. Наприклад, приймали екзамен чи залік самі, а також, на

моє прохання, домовлялися за здачу конкретних заліків чи екзаменів з тими викладачами, які працювали на інших кафедрах за межами факультету, ба навіть університету, і яких я не знав.

І я з головою поринув у приємні клопоти. Переночувавши в брата, раненько вставав, і на дев'яту ранку вже був в університетській бібліотеці. Набирав необхідних книг, методичних матеріалів, і занурювався в науку. І так цілісінький день, аж до закриття бібліотеки о 23-й годині. Обідав у студентській їдальні: повний обідній набір із традиційних трьох страв: борщ, котлета з вермішелем чи кашею, узвар коштував 60 копійок. І так день за днем, місяць за місяцем. Було мені приємно і мило навчатись; тож поступово в заліковій книжці з'являлося все більше записів викладачів про складені мною екзамені та заліки.

Наступив 1968-й рік. З задоволенням помітив, що весь навчальний матеріал зимової сесії за третій курс університету я склав. Тож у січні взявся за матеріали вже майбутньої, літньої, сесії. В січні й цей бар'єр було також подолано. А в лютому я вже складав екзамени та заліки за програмою четвертого курсу, фактично виконавши навчальну програму першої, зимової, сесії, та більшість предметів перевідної літньої сесії. Таким чином, за три з лишком місяці, працюючи індивідуально, за сприяння викладацького корпусу, я склав навчальну програму двох курсів, третього і четвертого. Далі працювати самотужки не було сенсу, бо слід було, за моїм задумом, звернутись у деканат з проханням, аби мені, як студентові, що повністю склав навчальну програму третього курсу, перевели достроково на четвертий курс. Заяву такого змісту я написав на ім'я декана Д.Прилюка, до якої додала необхідну довідку методист ... Сандулевська. Однак позиція Прилюка і Суярка була та ж: насолити хоч чимось. Тому на заяві з'явилась резолюція: «відмовити як такому, що не працює за фахом (тобто, журналістом). Позиція відома, і я почав думати, як і де влаштуватись на журналістську працю, тим більше, що був уже фактично студентом четвертого курсу...

...Хочеться згадати й таке. Навіть при такій інтенсивній праці я бував на концертах співаків, музикантів, хорів, на виставах у театрах. Переважно в неділю. Бо матуся моя, з якою ми бачилися лише по вихідних, поінформована про мою надзвичайну запопадливість до навчання братом та невісткою, казала:

- Славку, ти ж не пересиджуй там довго ввечері, їдь додому, швидше, бо мабуть голодний сидиш, аж схуд.

- Мамуню, все гаразд, гроші на їжу маю, а працюю з задоволенням, бо хочеться навчатись і мати вищу освіту. Тай маю сприяння викладачів. От і стараюсь.

Кажучи правду, грошей у мене було обмаль, на будовах заробітки мізерні. Тому вкрай ощадливо витрачав невеличкий грошовий запас, отриманий при розрахунку. Про пиво чи якісь інші забаганки нічого було й думати. Але ніякого дискомфорту від того не відчував, бо була чітка мета, заради якої обмежував себе.

Пригадую, сиджу якось у читальні студентської бібліотеки, що поруч із червоним корпусом університету. Була неділя. Десь із обіду начитався і написався так, аж в очах рябіє. Тож відпочиваю, заплющивши очі...

Коли згодом розплющив їх – очам не повірив: біля дверей читальні стояла ... моя матуся, моя рідна ненечка і оглядала залу. В довгому пальті світло фіолетового кольору в теплій хустці на голові. А зала чимала, понад двісті місць має. Спробуй знайти знайомого! Тож хутко підіймаюсь і йду до неї. Аж тепер помітила мене, радісно всміхається:

- Славчику, Свєтіку, синочку, таки я тебе знайшла.

- Що трапилось, мамцю? – тривожусь.

- Слава Богу, нічого. Мені оце дали ті люди, що в них дитину гляджу, гроші за місяць, 35 рублів. Так я подумала: нащо вони мені? Мене харчують, спати є де. А тобі гроші потрібні, вже два місяці без роботи. А вчишся он як справно! Так я вирішила: 25 рублів дам тобі, 10 – Тарасові. Бо й він студент, -

і подає мені 25-ти рублеву купюру. До глибини душі схвилювали мене материні відвідини: буквально всім вона ділиться з нами, синами, із тої мізерії, що заробляє в наймах у чужих людей. А їй уже йшов 62-й рік. І лишилась наша дорогесенька, наша ріднесенька матуся без засобів до існування (пенсії таким, як мати, совіцька влада не платила), а ми, без свого житла, дорослі її сини, в силу обставин, що склались, не можемо забезпечити її спокійну старість, на яку наша матусенька заслуговувала сповна. Адже народила семеро діток (двоє вмерли маленькими), виростила всіх нас, та ще двоє Оля і Андрійко від першої батькової дружини, яка вмерла, коли діткам було два і один рочок. Але ні в неї, а ні в когось із нас не було різниці, що вони, мов, не наші: всі діти були наші, однакові. До речі, аж десь у старших класах я довідався, що наші найстарші брат Андрій і сестра Ольга рідні нам лише по-батькові. В сім'ї ніякої різниці між нами не було, всі були брати і сестри. І заслуга в цьому, як я тепер розумію, якраз материна (батька ще в червні 1945 року арештували совіти, судили його «тройка НКВД» в Рівному, отримав кару – «20 лет каторжных работ», відправлений в концлагер у Сибіру, де й загинув літом 1953 року під час повстання політв'язнів у лагері ОЛП-29 у Воркуті)ю Виростали ми вже без батька.

Болючий клубок підкотився до горла, защипало в очах, відчув, що заплачу. Тож обійняв матусю, поцілував у щоки,

- Мамо, мамусю, матусенько, щиро дякую, може собі щось купить, - кажу.

- А що мені, старій треба? Я, синочку, вельми рада за тебе, за Тараса, що ви обидва навчаєтесь у Києві, будете мати вищу освіту, дипломи, станете великими людьми. Ваш батько казав мені: Текльо, щоб не сталось – вчи дітей, наука веде з лісу, а не в ліс. Я молюсь Богу за тебе, синочку, за Тараса, за всіх вас, аби послав вам долю щасливу. Таки почув Господь мої молитви, от і тебе поновили на навчанні. Я така рада за тебе, горда. Бачив би вас батько, який він був би радий! Казав не раз: от збудуємо вільну Україну, і

поїдемо до Києва, до Дніпра, на козацькі землі, звідки ще за гетьманів почалась боротьба за нашу державу. Там будемо жити. От ви й виконуєте батьківський заповіт...

Ми стояли в коридорі бібліотеки на третьому поверсі. Я просив згадувати про батька: який він був із себе, як розмовляв, що робив. То мені завжди було цікаво.

Прощаємось. Матуся повертається до своїх обов'язків няні, а я – назад до читальної зали...

Після завершення марафонської зимової екзаменаційної сесії постало питання працевлаштування, бажано, на журналістській ниві. Де? І тут зустрічаю свого знайомого Андрія Кіндратюка з Березного, який, я це знав, перебрався також до Києва, і проживав тут, перебивався випадковими заробітками, мешкав у знайомих людей. Розповідаю про поновлення моє на навчанні, зимову сесію і успішне завершення її. Тепер хотілося б працювати десь у пресі. І тут Андрій каже:

- Ще з Березного я написав про тебе в Узбекистан Іванові Михайловичу Руденку. Отому, що влітку торік приїздив до Березного, я знайомив тебе з ним, пам'ятаєш?

- Авже ж.

- Він працює кореспондентом обласної газети в м.Карші. Там є потреба в журналістах, він уже говорив з редактором. Тільки писати потрібно російською. Але, вважаю, то не проблема для тебе, так?

- Так, адже я закінчував російську школу.

- Тим більше. А там у редакції є і посади, і можна заробити ще й чимало гонорару. Я також працював там рік. Але кепсько переношу літню спеку, й не хочу більше їхати туди. Якщо ти згідний, ось тобі адреса, бери квиток на літак Київ-Ташкент, а звідти – на Карші. Літаком набагато швидше, за одну добу дістанешся, а потягом буде не менше п'яти діб добиратись.

- Згода, це мені підходить, - кажу Андрієві.

Розповів про намір родичам. Позичив у брата сто рублів, бо квиток з Києва до Ташкента-Карші коштував 68 крб.

Зібрався – і вперед, назустріч невідомості і сподіванням.

Літак на Ташкент вилітав увечері, о 21-й годині. Великий літачесько ІЛ-18, чотиритурбінний, вміщував до півтори сотні пасажирів. У польоті – шість годин. Летимо з пів-години над Каспієм. Світає рано, адже різниця в часі Києва і Ташкента три години. Роблю в Ташкенті пересадку на інший літак на Карші. Був лише початок березня, а тут уже досить тепло, і моє зимове пальто ніби й недоречне.

Прибуваю в Карші, іду в редакцію. Все нове, незвичне, цікаве. Іван Михайлович щиро радий, вітає, розпитує про Київ. Тоді йдемо до редактора обласної газети, яка тут називається «Кашкадарйо Хакикати (Кашкадарьинская правда» - російський варіант). Редактор, повнுவатий росіянин років 45-ти, Іван Герасимов, радий молодому поповненню. Одразу пропонує писати заяву на роботу. Посаду мені дає – кореспондент сільськогосподарського відділу, платня – 100 крб. Плюс гонорар за свої надруковані матеріали. Згоджуюсь. Я радий, хоч і не намагаюсь цього показати: працювати в редакції обласної газети – це престижно. Житиму в Івана Михайловича, він має однокімнатну квартиру.

Отак розпочалась моя далека узбецька мандрівка, життя і праця в зовсім іншому цивілізаційному світі, адже узбеки – мусульмани, за віросповіданням, мова їхня тюркської групи, культура – як у східних народів. Цікаво, романтично, незвично.

Працювалось залюбки: поїздки по районах, кишлаках, написання матеріалів до газети. За цим затримки не було, адже я мав практику в трьох районних газетах. Тож писав охоче і багато, друкувавсь часто, платню з гонораром мав понад 250 крб., по тих мірках некепська зарплата.

В університет повідомив нову свою узбецьку адресу, для виклику на екзаменаційну сесію. Тож коли мені прислали виклик, я оформив його в липні: сесія у мене складена наперед, і маю змогу поїхати на місяць у відпустку.

Знову на берегах Случа

Весь період після мого виїзду з Березного я підтримував зв'язок із Валентиною листами і телефоном. Стосунки наші були серйозні, й тому літом, повернувшись із Узбекистану до Києва, я взяв у деканаті довідку про виконання навчального плану сесії, зустрівся з рідними, і поїхав до Костополя, де проживала мати. Відтак – до Березного. Цього разу я приїхав із матір'ю та старшою сестрою Ганною. Пішли до Валентини додому, зустрілися з батьками, де я оголосив про наше із Валентиною взаємне бажання одружитись. Батьки дали згоду, благословили на щасливе подружнє життя, як і моя матуся, котра ще раніше була знайома з Валентиною, як жила в Бережному під час моєї праці тут у редакції.

Справили невеличку гостину в вузькому сімейному колі; для бучного весілля не було коштів ні в мене, ні в батьків дівчини: жили вони бідно, на невеличку платню інженера батька Назара Савовича Калениченка. Старша дочка Ліда проживала в Любарі на Житомирщині, у рідної тітки Марії, звідки родом була їхня мати Ганна Мусіївна. А брат Валерій у той час служив в армії. Домовилися, що будемо жити в Узбекистані, куди Валентина приїде, звільнившись із праці тут, у селищі.

Я повернувся в Узбекистан, а через місяць до мене прилетіла Валентина. Тут, у Каршах, ми розписалися в місцевому ЗАГСі. Через мого доброго знайомого, головного інженера обласного управління сільського господарства Рахіма Рахманова, Валентину прийняли на посаду інженерну, хоча фактично вона була друкаркою: серед узбеків не було знавців російської мови, а звіти вимагали здавати російською.

Так почалась нова наша сімейна віха – життя в Узбекистані...

Повертались ми в Україну літом через рік. Я у відпустку виробничу, Валентина – декретну: чекали дитину. Так склалося, що їхали ми до Валиних батьків на той самий Случ, на етнічну Волинь, тільки кілометрів за 300 вище по течії, до містечка Любар на південному заході Житомирщини, куди переїхали після виходу на пенсію батька Назара Савовича. Побудували собі хату. Сюди й прибули ми з Валентиною.

В тихі верби спливає вода...

Невеличке волинське містечко Любар із мальовничим Случем справило гарне враження. Засноване литовським князем Любартом (Україна тривалий час входила до складу Литовської держави) ще у 15 столітті, містечко пережило часи занепаду і процвітання. Так, за козацької доби було воно сотенним центром, а в липні 1651 року в ньому побував засновник Української Держави гетьман Богдан Хмельницький, повертаючись із Берестецької битви, коли його фактично захопили в полон татари, і везли з собою на схід. Під Старокостянтиновим, заплативши значний викуп, татари звільнили Богдана і він їхав на Паволоч і Білу Церкву, щоби організувати відсіч польським військам, які після нашої поразки під Берестечком, сунули в Україну з Волині, аби, як нахвалялися пихаті шляхтичі, «огнем і мечем паціфіковець збуйов, а здрайцув козакув» (вогнем і мечем утихомирити розбишак і бунтарів козаків). Тож у Любарі, який був йому на шляху, великий гетьман перебував майже два тижні, розсилаючи гінців в усі краї України з його універсалами, приймаючи посланців міст і містечок, козацьких сотень і полків. Фактично Любар став на короткий час столицею повсталोї України. Відціль гетьман подався до полкового містечка Паволоч (тепер село Попільнянського району Житомирщини), збираючи нове військо і готуючись до відсічі польської армії під проводом самого короля Речі Посполитої Яна-Казимира, яка наближалась.

Під час національно-визвольних змагань українського народу за свою державу, Українську Народну Республіку в 1917-20 роках, тут, у Любарі, на деякий час був постій Головного Отамана УНР Симона Петлюри (1919 рік), а також тут і в навколишніх селах стояли відділи Січових Стрільців із Української Галицької Армії перед тим, як вони оголосили про своє роззброєння перед поверненням у Галичину, вже захоплену поляками.

В нинішньому Любарі практично ніщо не нагадує про ті славетні й буремні часи: ні старовинних будівель, ані пам'ятників. Червона совіцька влада зробила все, аби одібрати історичну пам'ять у любарців, щоб ніхто не знав, що відбувалось тут колись, і як тутешні українці воювали за свою державу. Хіба що лишився німим свідком буремного минулого все той же Случ із високими кручами, порослими очеретами, шелюгою берегами. На греблі, яка пересипала річку з півдня на північ, стояв водяний млин (крупорушка), рухомі механізми яких крутив струмінь води, що спадали на їхні млинові колеса по вузьких лотоках. Згодом, за Совітів, тут іще змонтували невеличку гідроелектростанцію, яка давала дешеву електроенергію для містечка. Та потім, уже в восьмидесятих, і її закрили невідомо чому...

Вище мосту, піднята на два метри вгору греблею, річка розливалась широченним лугом, утворивши велике плесо, поросле очеретами, рогозою, осокою, лататтям. Тут був рай для водоплавної птиці. Водилось їй тут тьма-тьмуца: качки-крижні, качки-чирки, водяні курочки, бекаси, багато різновидів куликів, перепелиці, деркачі, дикі гуси тощо. Навесні й улітку, рано-ранесенько, з річки, з плавнів линув такий гамір і скрекіт, що на кількатор метрів од води заглушав людську розмову. А скільки тут водилось риби, раків – відрами несли щодня.

Нижче греблі річка входила в русло, і, круто повернувши на північний схід, котила води поміж двома рядами кучерявих зелених розлогих верб, які прали у струменях води свої довгі зелені коси-віти. Тутешні люди мали

багато човнів, якими плавали по річці, ловити рибу і просто розважатись. Тож одного разу, під вечір, я побачив таку картину: річкою плив самотній човен, чомусь із одним веслом. Де човняр дівся – невідомо. Човен плив на захід, назустріч сонцю, яке золотило хвилі, і вони миготіли золотими зблисками. Здавалося, в човні пливе сама Доля. Варто лише ступити в нього, і попливеш кудись далеко, в невідомі краї, в солов'їні гаї, і стрінеш мрію свого життя. Отак і народились такі поетичні рядки:

В тихі верби спливає вода,
Попід берегом човна гойда,
Може, човен той є чарівний,
Може, сповнений щастя і мрій.

От би взяти у руки весло,
Щоб мій човен до тебе вело,
Може, там, на кленовім мості
Стрінуть весна, і радість, і ти ...

Над Случем ген летять журавлі,
Синю далеч несуть на крилі.
Може, там, в солов'їнім гаю
Квітку щастя знайду я свою.

Де те срібне чарівне весло,
Щоб мій човен до тебе вело?
І в човні тому, повному мрій
Я і ти, і кохання надій.

Може, човна приб'є навесні
До квітучого луку ввісні,
Де п'янкий лине спів солов'я,
Де лишилася юність моя.

Може, десь веселкового дня
В зелен-гаю припнемо коня...
В тім гаю юні ми навіки,
Оминають наш човен роки...

Сама собою полинула мелодія і так з'явилась пісня, співзвучна, мальовничим місцям і стану душі...

Ми позичали в когось із сусідів човна, ішли на річку і довго плавали з Валентиною в численних протоках поміж очеретами і шелюгою, а серед них кишіло пташине населення: сновигали виводки пухнастих жовтеньких каченят, які перелякано розбігались і пірнали, а в плавнях їх тривожно скликала качка-мати. Часто над поверхнею скидалась велика риба, сновигали з шумом руді ондатри. Зверху пекло літнє сонце, а тут було волого і прохолодно. Здавалося, що втрапив десь на кілька сот літ назад, в якесь казкове царство, в край неляканого птаства, неходжених звіриних стежок. Гарно, романтично, мило душі і серцю.

Проте реальне життя практичне і конкретне: необхідно десь заробляти гроші на прожиття, обживати місце для сім'ї і майбутніх дитинчат: Валентина була при надії на сьомому місяці. Вона важко переносила азійський спекотний і сухий клімат, тож вирішили, що вона лишається в Любарі при батьках і тут родитиме, а я повертаюсь в Узбекистан. Згодом, через зиму, вона з дитиною приїде до мене.

Так і вчинили. Я полетів у далеку Середню Азію, і продовжив працю кореспондентом газети. Проте самому стало ще сумніше. Оскільки праця дещо ускладнилась із приходом нового редактора, вирішив змінити місце праці, в тому ж таки Узбекистані, переїхавши в зелену Ферганську долину, в місто Наманган, на таку ж посаду. Що і зробив.

Наманган, у порівнянні з Карші, яке лежало в безводних степах на півдні країни, був зеленим гарним містом із височенними чинарами вздовж вулиць, великим озером посеред міста, ариками уздовж вулиць, та химерним густим плетивом виноградної лози, яка обвивала всі високі загорожі-дували біля осель узбеків. Високих будинків було мало, переважали глинобитні «хони» (хати) з плоскими стелями-дахами. Там, у садибі, були будівлі, окремо для чоловіків, жінок та дітей (балахона); все обнесене високим глинобитним тином-дувалом, як тут його називають. Всі, від великого до малого, носять на голові неглибокі шапочки-тюбетейки. Дівчата малі, дівчата

дорослі, жінки, бабусі – всі носять штани-шаровари, яскраво-строкаті, в темно-зелених та червоно-рудо-білих кольорах. Зверху такого ж кольору мають довгу бунду-сукню вільного крою, неприталену. Старші жінки, буквально всі, носять такі ж яскраві хустки, молоді – тюбетейки. Доповнювало це вбрання взуття, яке суціль було ... галоші. Так-так, звичайні чорні галоші. Одягнена на такий манір дівчина, жінка вважалась модною і сучасною.

Газета наша мала традиційну в цих краях назву: «Наманган Хакикати» - Наманганська правда (по-російськи). Праця складалась успішно: я багато їздив по області, писав чимало матеріалів до газети (мабуть, найбільше), мав добрі, по тих порах, заробітки – 250-300 і більш карбованців на місяць. Для порівняння скажу, що керівник газети, редактор отримував не більше 300-сот. Успіху сприяло те, що одразу по приїзді я поставив мету опанувати розмовною узбецькою мовою (узбек-тілі), і за півроку вже спілкувався з місцевим людом їх рідною мовою. Це справляло гарне враження: як правило, узбеки хвалили мені, і тут же згадували когось із приїжджих росіян чи українців, які живуть тут по 20-30 років, і нічого не знають по-узбецьки. І то була правда, знав це навіть по своїй редакції: працівники її, росіяни та українці, не те що не знали узбецької, але принципово не вивчали її, вважаючи узбеків відсталим народом, мало не папуасами Нової Гвінеї. Висловлювалися стосовно узбеків зверхньо-зневажливо, як колонізатори до підкореного імперією народу. Себе, звісно, вважали приналежними до нації метропольної, правлячої, тобто, російської. Узбеки відчували і бачили це суціль, і відповідали приїжджим так же. І це тоді, коли на теренах Узбекистану і Середньої Азії ще тисячу літ тому існували високорозвинені античні держави Согдіана, Бактерія, Ургенч, Хорезм, Бухара, а місту Самарканду виповнилось 2500 років.

Багато працівників редакції просто боялися їхати в райони, кишлаки, казали, що узбеки мстиві й лихі, можуть зарізати, вбити, отруїти. Я не

поділяв ці колоніальні страхи, і сміливо їздив у відрядження в далекі райони і кишлаки, і скрізь приймали мене чемно і ввічливо. Бо вітався і говорив узбецькою, а вітання було довге і своєрідне:

- Ас саям аалейкум, хурматлі одамлар: Яхшими сиз? Боллалар яхшими? Хотин якими? Куйляр яхшими?

- Гаммаси яхши, Шухрат йош вазір¹ - відповідали з приємністю нові знайомі, хвалили за знання узбецької, повагу до народу. Адже спілкуватись мовою народу, серед якого живеш – найбільша пошана до нього. Інакше й не могло бути: як національно свідомою людиною, я розумів, що узбекам (чи представникам інших народів) так само дороге їхнє рідне, й насамперед мова, як і мені моя українська. А в колоніальних умовах совіцької імперії, проповідуючи так званий інтернаціоналізм, насправді брутально насаджувалась русифікація, зневага до мов і культур народів, підкорених Москвою, в тому числі української та узбецької. Я ж виходив із позиції патріота, якому дороге своє рідне, із такою ж повагою він ставиться до мов і культур інших народів. Тобто, з позиції справжнього націоналізму, облаяного і перекрученого совіцькими лжевченими і такими ж пропагандистами-борзописцями. В їхньому викладі інтернаціоналізмом було лише те, що сприяло насадженню підкореним народам російської мови і культури та коли аборигени зрікаються рідної мови, культури, і переходять на російську, засвоюють невластивий їм спосіб мислення і життя.

Я навіть вивчив текст відомої пісні по-узбецьки «Намангонинг олмаси» («Наманські яблука») і співав її при нагоді в оригіналі.

Зважаючи, що журналістом я був досить енергійним і вправним, часто їздив по області і писав багато матеріалів до газети, редактор Дмитро Корнійович Безуглий (українець за походженням, який, проте, не признавався в цьому), через обласну владу добився двокімнатної квартири

¹ Вітаю вас, шановні люди. Як поживаєте? Як почуваються ваші діти? Як дружина, діти? Чи здорова овеча отара?

- Все гаразд, молодий кореспонденте Славо (так називали мене по-узбецьки – Шухрат, тобто, Слава).

одному із газетярів редакції, а його однокімнатну передали мені. Радість моя була велика: буде куди привезти дружину з сином. Купив ліжко, постіль і ночував там.

* * *

Та дуже сумував за Україною. Чомусь взяла така ностальгія, що ладен був хоча б сьогодні повертатись додому. Особливо ж, коли отримав телеграму з Любара другого жовтня: «Вітаю сином, 3200, Марія». Послала її тітка Валентини Марія, стара поважна одинока бабуса, колишня монашка, противник «безбожної червоної влади, яка поруйнувала церкви і розстріляла священників». У відповідь я вітав дружину з народженням сина і велів назвати Ігорем: виходило – Ігор Святославович, як за Руси Київської. Виставив колегам-газетярів щедрий могорич за сина. Та їхати додому одразу не випадало, бо працював на новому місці лише два місяці. Тож чекав виклику на навчальну сесію з університету, яка мала бути наприкінці грудня.

Увечері в новій своїй квартирі читав, або віршував, аби заспокоїти душу, яка щеміла і тривожилась. В один із таких вечорів на папір лягли рядки:

Тут терпкі й сухі світанки,
І сонце пилом прикрите. –
А вдома – росяні ранки,
Веселе зелене літо.

Гортанна узбецька мова,
І солод східної пісні:
Щодня я їх чую знову
В моїй кімнатині тісній.

А в Любарі дзвонять коси.
В Костополі мрійно лине
Найкраща мова у світі,
І пісня твоя, Україно.

Бринить над Дніпром струною,
Понад Случем мрійно лише

І твердою йде ходою
У місті мужнім левинім.

Далеко до тебе, мій краю,
З п'ять тисяч кілометрів буде...
Навкруг же Азія безкрая,
Чужі незнайомі люди.

Та скоро дорога додому
Простелиться в стрімкому плині,
І в краї древнім волинським
Матуся й дружина стрінуть.

І ще ціла китиця віршів із циклу «Узбецькі фрески». Тож жив чеканням на від'їзд. У грудні отримав виклик, оформив відпустку, придбав квиток на літак за маршрутом Наманган-Ташкент-Київ – і в дорогу. Як гостинця взяв дві великі, по п'ять кілограмів кожна, дині, перев'язані рогозою (їх зберігають у підвішеному стані). Ніс їх, зв'язавши, через плече. До речі, диня по-узбецьки – кавун, а кавун – тарвуз, звідки й походить російське арбуз (так називали цю гігантську ягоду татари з Астрахані, завойованої Росією в XV ст.).

Однак політ був непростий. Деся на півдорозі нашого літака садовлять... у Краснодарі на Кубані. Виявляється і тут, і над Україною лютувала вже який день гігантська пилова буря, яка буквально здувала сантиметр за сантиметром родючий ґрунт на полях, і все небо було жовте і непрозоре від пилу. Ночували тут, у якомусь незручному тісному готелі. Вранці вилітаємо на Київ. Проте пролетіли лише годину, і наш літак знову садовлять вже в Криму, в Сімферополі: Київський аеропорт і надалі закритий через пилову бурю.

Тут став я свідком дивного видовища, яке глибоко запало в душу. Щойно величезний літак пробігся доріжкою аеродрому і зупинився, і по трапу, що підкотив, почали виходити пасажери, як троє з них, чоловіки років семидесяти п'яти, другий – сорока, і хлопець років двадцяти, в пальтах, чорних каракульських шапках, зійшовши по трапу, за кілька метрів од нього

вклякли навколішки, познімали шапки, разом почали нагинатися і цілувати землю, щось вимовляючи.

- Хто це, що вони роблять? – здивовано запитували один одного пасажери.

- То кримські татари, їх виселили з Криму в 1944 році в Узбекистан, от вони й прибули сюди, на свою історичну батьківщину, - пояснив нам старший чоловік років шестидесяти, що теж летів до Києва. Я знав про цю трагедію кримських татар, в Узбекистані вони проживали закритими соціальними групами, протестували в Москві, вимагаючи дозволу для повернення на історичну батьківщину, в Крим, але марно.

Активістів садовили по тюрмах, проте їх місця займали інші, і протести та вимоги тривали. Якось не по собі стало при виді цих людей, які мали єдину мету в житті – повернутись на рідну землю. Я відчував це досить гостро, бо й українська земля була наша, та не своя. Тому підійшов до найстаршого із трьох, і мовив словами Тараса Шевченка:

Борітеся – поборете!

Вам Бог помагає!

За вас правда,

За вас сила

І воля святая!

- Это Шевченко, да? Спасибо, друг. Рахмат! – відізвався старший і потиснув мені руку.

- Щасти вам, добрі люди, - сказав я по-українськи.

Аж другодні вранці дістався Києва. Відвідав брата Тараса з жінкою Тонею та синочком піврічним, Олежком, матусю, лишив їм одну диню, а з іншою подавсь автобусом на Любар. Було це в третій декаді грудня 1969 року. Нашому первістку, нашому Ігореві Святославовичу, минало два з половиною місяці...

До Узбекистану я не повернувся. Так тоскно стало, коли згадав про Азію. Вирішив влаштуватися у рідному краї. Написав листа редакторові Д.Безуглому про своє рішення, та ще пропозицію віддати мою квартиру будь-кому з редакційних працівників: обміняти її було неможливо. Тож одразу по Різдвяних святах і сесії в університеті почав шукати собі роботу журналіста, адже був я офіційно на п'ятому курсі університету. Лишався ще останній, шостий, і захист диплому. Те я здійснив у Хмельницькому, де став до праці в редакції обласної молодіжної газети «Корчагінець» і мав посаду зав.виробничим відділом.

Та доля склалась так, що знову й знову ми вертали до Любара, на береги замріяного Случа. Тут народилися ще двійко наших діток, Богдан і Мирослава. Тут вони виростили. Сюди ми приїжджали щоліта вп'ятьох, коли в мене була відпустка (жили ми тоді в Житомирі). Але поїздка до діда Назара і баби Гані була для дітей святом. Уже підрісши, наші дітлахи купалися в тому-таки Случі, ловили рибу літом, ковзалися на льоду на ковзанах узимку. Пили джерельної водиці з численних криничок біля круч, гойдалися на човнах на Случевих хвилях, навчалися плавати. Вбирали красу і велич ріки, вчилися шанувати її неперехідні цінності.

Дякую тобі, Случе, наш волинський красеню! Плинеш ти з віків, крізь щедрі поля й завітчані лелечі луги; крізь солов'їні гаї та дрімучі поліські праліси, прадавній, із минулого в майбутнє, та завжди загадковий, зітканий із синьої небесної китайки та сивого серпанкового туману. І все нові й нові покоління приходять на твої береги, милуються твоєю красою, надихаються тобою, беручи в життя з собою в уяві твої сині плеса, смарагдові вінки берегів, твою філософську замріяність і мудрість, які допомагають не зачерствіти душі, зберігати в ній юнацькі мрії і прагнення.

Хочеться знову й знову приходити на твої береги, забрести босими ногами в твої води, сполоснути втомлене з доріг обличчя твоєю чистою джерельною водицею, набратись живлющої сили й енергії, аби оновленим

іти далі по непростих стежинах життя. Й нехай водиця твоя і краса твоя й надалі напуває душі спраглих волинців, які приходитимуть на твої береги в майбутньому. Живи, струмени, плинь у віках наша волинська поліська Ріко. Слава тобі!

На наших прапорах священні кольори

Віра в українську справу, її справедливість, в майбутню відновлену Українську Державу, праця невдячна в ім'я її стали для мене провідною зорею на все життя. Почну з того, що в Україні я принципово розмовляв тоді, за СРСР, і тепер спілкуюсь виключно рідною мовою. Я не визнаю підлабузницького рабського схиляння значної частини наших земляків перед російською мовою (язиком), піснями, культурою. Перед усім потрібно шанувати своє, рідне, яке віками було упосліджене і принижене, заборонене і гнане. Діти мають любити і шанувати матір не лише багату, а й бідну, нещасну. Бо погані вони діти, що дозволили чужим людям збиткуватись над матір'ю. Як би ми не шанували своїх тіток, хороших сусідок, але матір у кожного з нас єдина, своя і найкраща. І горе дітям, які зрікаються батька-матері, і йдуть служити чужим тіткам. Адже заповідь Божа із Євангелія гласить: «Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі».

Так само і з любов'ю до матері-Вітчизни, до неньки-України. Вона в нас одна-єдина в цілому світі. Згадаймо Шевченка:

Немає в світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра...
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну.
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає

І на небі, а не тільки
 На чужому полі.
 В своїй хаті своя правда,
 І сила, і воля.

Я сучасна освічена людина. Я бажаю добра і процвітання всім народам і мовам світу, в тому числі й російській. Кожній – на своїй етнічній території. Але я хочу, і дуже, щоб квітла і утвердилась моя, наша рідна українська мова, культура на всьому великому просторі нашої незалежної держави, від Ужгорода-Львова-Володимира-Волинського до Харкова-Луганська-Донецька; від Києва-Чернігова-Сум до Одеси-Херсона-Севастополя: від краю до краю. Бо ми, шановні земляки, зможем відбутись як нація лише на своїх етнічних землях, дарованих нам самим Господом Богом, а не загарбниками-сусідами, як вони стверджують. Знаймо це, пам'ятаймо це, дорожимо своєю незалежною державою Україною, зробімо все, аби вона закріпилась на планеті Земля, на мапі світу навечно. Це наш обов'язок перед прийдешніми поколіннями.

Щодо мене, то я зробив усе, аби сув'язь поколінь нашого давнього і героїчного козацького роду Васильчуків не перервалась. Адже мій прапрадід Жадан Василенко воював у 1648 році за українську державу в Звягельському козачому полку, і вписаний у козацький Зборівський реєстр 1648 року); повстанського роду (дорослі чоловіки нашої фамілії воювали за Україну у війську УНР під проводом Головного Отамана Симона Петлюри в 1918-21 роках, та в УПА і ОУН у 1939-41-51 роках). На героїчній козацькій історії я виховував своїх дітей: Ігора, Богдана і Мирославу. Прищепив їм повагу до рідної української мови, і навіть в умовах змоскальщеного Житомира вони, як і я, спілкуються лише по-українськи. Так виховую нині наших онучат: Вікторію, Святослава та Марійку; так будемо навчати і малесенького Владика, ще одного онучка, якому лише чотири місяці. Аби кожен з нас, громадян України, так навчав своїх дітей і онуків, нині в нас у державі не було б жодних проблем ані в політичному, ані економічному житті:

національно свідомі громадяни обирали б національно свідомий порядний склад Верховної Ради, яка працювала б для держави, для блага народу, і не влаштовувала б бійок, сварок, клоунад із надуванням кульок замість приймання необхідних суспільству законів. Не займалася б особистим збагаченням, прихватицією і дерибаном землі та іншої народної власності.

Насправді національно байдужий електорат обирає таких, як самі, шахраїв і пройдисвітів (здебільшого), котрі дбають лише за своє особисте збагачення, мільйонні прибутки, привласнюють, крадуть наше національне добро і статки нахабно, безсоромно і в величезних розмірах. І головне – безкарно. Як за таких умов держава може стати багатою? От і бідують наші пенсіонери, мають мізерні зарплати вчителі, лікарі, трудівники.

Так категорія національна стала в нас і категорією економічною.

* * *

Але ще раз хочу повернутись до витоків нашої відновленої державності 24 серпня 1991 року. Хочу спростувати хибну думку нинішніх можновладців, буцім державність звалилась нам на плечі випадково, наче спіле яблуко восени: висіло, визрівало і – гуп по голові! Для чиновників, які випадково опинились при владі, так і було насправді. Але не для всього народу. До знаменного 24 серпня ми йшли віками, ще від козацьких гетьманів кінця XVI століття: Северина Наливайка, Петра Сагайдачного, Тараса Трясила, Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи; кошових отаманів Івана Сірка, Костя Гордієнка, Петра Кальнишевського; отаманів Івана Гонти і Максима Залізняка; полум'яного непримиренного бунтаря Тараса Шевченка, нашої геніальної землячки з Волині Лесі Українки. Борців за волю України під проводом вождів УНР Михайла Грушевського та Симона Петлюри; діячів ОУН Євгена Коновальця, Степана Бандери, командирів УПА Тараса Бульби (Боровця), Кліма Савура (Дмитра Клячківського), Тараса Чупринки (Романа Шухевича), Леміша (Василя Кука).

Від дисидентів-шістдесятників, які понесли далі прапор боротьби за відновлення нашої держави: це художники Євген Шабатура і Ала Горська, літератори Іван Світличний, Микола Руденко, Йосип Тереля, Василь Стус, Надія Світлична, Євген Концевич, вчитель Василь Овсієнко, генерал-майор Петро Григоренко, юристи Левко Лук'яненко та Іван Кандиба, репортер і видавець В'ячеслав Чорновіл, жертвні патріоти Олекса Гірник та Василь Макух, які за радянської доби спалили себе живцем на знак протесту проти нищення і русифікації України червоною комуністичною Москвою. До слова: акт самоспалення на знак протесту проти окупації Чехії совіцьким військом влітку 1968 року вчинив у Празі студент Ян Палах. Його знає весь світ. А хто в Україні знає Олексу Гірника та Василя Макуха? Лише невеличкий гурт національно свідомих інтелігентів, які цікавляться рідною історією і намагаються донести її до широкого загалу, і насамперед, до молоді. Щоб не сталося так, як писав Т.Шевченко:

А унуки? Їм байдуже,
Жито собі сіють...
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила,
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізник, душа щира,
Де одпочиває?

А скільки покладено за нашу волю буйних козацьких голів періоду гетьманства та Запорізької Січі, гайдамацтва, визвольних змагань українського народу за свою державу 1917-21 років, і особливо 40-50-х років під проводом ОУН, в лавах УПА. Нічого з нічого не береться. Все в житті має логічність і закономірність. Тож недарма центрами визвольних змагань стають то одна, то інша частина України. Так, якщо в періоді козацької доби таким центром була центральна і східна Україна, то вже в 1917-20-х роках – уся Україна, а в 1930-40-50-х роках – західна частина України. Саме завдяки велетенському розмахові цієї боротьби в лавах УПА на західних українських землях надовго зберігся волелюбний визвольний дух, адже фактично в

кожній хаті, в кожній сім'ї були активні учасники тієї жертовної боротьби. І хоча втрати повсталого народу проти московської тоталітарної імперії склали в сорокових-п'ятдесятих роках майже мільйон чоловік убитими, замордованими, замореними тяжкою працею і голодом в концлагерях НКВД повстанцями УПА та підпільниками ОУН, а також виселеними на вічне поселення в Сибір сімей західників, але такі великі жертви не були марними.

Ти бачив, як здіймалась буря
І загорівся наш вулкан.
Як нарід наш повстав до бою,
І вів у бій полки Степан.

Ти бачив тисячі, мільйони
Рідних братів, гнаних в Сибір,
Ти чув їх плач, і чув прокльони,
І чув ти регіт москалів...

(Із повстанської пісні про Лопатинського)...

Завдячуючи збереженій пам'яті західняків про ті героїчні роки, якраз із західних українських земель розпочався новий етап наших державницьких визвольних змагань наприкінці восьмидесятих років, за існування СРСР. Саме зі Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Луцька, Рівного, Чернівців, Ужгорода при великій підтримці стольного Києва, почався новий визвольний похід українського народу за вихід України зі складу російської імперії СРСР і відновлення незалежної Української Держави, знищеної більшовиками в 1920-му. Ідея нашої державності поступово переливалась із заходу в центр і на схід. На Вінниччині, Черкащині, Сіверщині, Слобожанщині, Таврії, Криму люди згадували, що вони українці, належать до великого українського народу, і в них бажання, мета і прагнення єдині. Тому з'явилися скрізь активні прихильники української національної ідеї, які заявили про себе. Об'єднав їх у велику організовану громадсько-політичну силу Народний Рух України, який провів свій Установчий з'їзд 8-10 вересня 1989 року, за існування СРСР та комуністичної партії.

То якраз Народний Рух України (РУХ) вперше масово використав українську символіку часів визвольних змагань – синьо-жовтий прапор, герб – Тризуб та гімн «Ще не вмерла Україна ні слава ні воля»... То Рух масово пропагував по всій Україні ідею української державності, необхідності виходу Української РСР зі складу СРСР, і проголошення Української Держави. Як керівник делегації рухівців від Житомирщини і член оргкомітету Установчого з'їзду, Руху, засвідчую: у 1990-91 роках проведено колосальну агітаційну роботу серед людей, видано і розповсюджено сотні тисяч, мільйони листівок, в яких Рух переконував земляків про великі перспективи України як незалежної держави в економічному, політичному, громадянському напрямках. Ми говорили народові правду про злочини КПСС та її знаряддя терору і вбивств ЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Ми вперше широко сказали нашим людям про Голодомор-33, зорганізований червоною більшовицькою Москвою супроти українців, аби винищити їх масово голодною смертю і наслати панічний страх на інших. Влада чинила шалений опір правді, але довіри влада вже не мала. Всі чекали перемін, бо відчували: суспільство і держава, створені на брехні, терорі і задурманенні громадян, приречене на розвал. Так далі не могло бути. Це відчувала і розуміла переважна більшість населення України. Тож недарма з такою радістю було сприйняте рішення Верховної Ради УРСР за 24 серпня 1991 року про проголошення незалежності України – у відповідь на появу там званого ГКЧП (Государственный комитет по чрезвычайному положению в СССР), члени якого поставили собі за мету не допустити розвалу Російської імперії, не дати волі загарбаним колись народам і насильно приєднаним до московської держави. Та й нове керівництво і громадськість Росії не бажали того, і рішуче виступило проти ГКЧП. Російські нові демократичні сили, об'єднавшись довкола нового президента Бориса Єльцина, впродовж трьох днів у сутичках із прихильниками ГКЧП перемогли. Організаторів путчу на чолі з Янаєвим арештували і посадовили до буцегарні.

Так правда перемогла кривду, добро – зло. За прикладом України свою державну незалежність проголосили всі інші республіки, які входили до складу СРСР. Імперія на очах розвалилась, як символ багатовікового зла. Врешті, в Біловезькій пущі в Білорусі наприкінці того ж таки 1991 року новообрані керівники України, Росії та Білорусі Леонід Кравчук, Борис Єльцин та Станіслав Шушкевич підписали вирок Союзу – угоду про припинення існування такого державного об'єднання, як СРСР, і постанови на його теренах шістнадцяти незалежних держав. Так було винесено вирок войовничому загарбницькому московському імперіалізму, який віками загарбував і нищив сусідні народи, визискував їхні природні та людські ресурси, будуючи на крові й поту підкорених свою ефемерну велич.

Населення УРСР також прагло перемін. Всім набридло жити під страхом і постійним пресом політичної поліції КГБ, яка скрізь мала своїх сексотів і донощиків, переслідувала будь-яку вільну думку, карала за найменшу спробу окремих громадян не погоджуватися з ортодоксальними комуністичними догмами, які давно стали гальмом суспільства, колодою на шляху до прогресу і нового життя. Люди з великим інтересом сприймали нові думки, пісні, які тоді співали рухівці – пісні січових стрільців, пісні часів УНР та героїчні патріотичні пісні УПА. Пригадую, ми, десятків два-три активістів Руху збирались у Житомирі на майдані Корольова напроти будівлі облвиконкому і співали героїчних пісень: «Гей, у лузі червона калина», «Чи то в хмарі гуде», «Повіяв вітер степовий», «Ми гайдамаки», «За Україну з вогнем завзяття», «Гей, там, на горі Січ іде...», «Подай, дівчино, ручку на прощання», «Гей, видно село», «Там, на Півночі, на Волині зродилась армія УПА», «Там, під Львівським замком», «Лента за лентою набої подавай», «Рости-рости, черемшино», «Ой, у лісі на полянці стояли повстанці», «Наливаймо, браття, кришталеві чаші», «Йшли селом партизани» та ще багато інших.

Житомиряни приходили послухати ті пісні, просили переписати слова, музику. З управи Руху з Києва я, як голова крайового Руху Житомирщини, постійно привозив нові книги з української історії: «Ілюстрована історія України» Михайла Грушевського, «Народну газету» (видання НРУ), газету «Слово» (видання «Просвіти»), «Атмода» - видання естонських патріотів, та інші, які розходились одразу. Тож закономірно, що коли першого грудня 1991 року проводився всеукраїнський референдум на підтримку незалежності України, понад 90% виборців висловили бажання жити в незалежній демократичній Україні! Це була величезна перемога Народного Руху України та проголошеної ним державницької ідеї українського народу! Від цих двох вікопам'ятних дат, 24 серпня та першого грудня 1989 року, розпочався відлік нової української історії в новій незалежній державі.

Державними символами нової України стали синьо-жовтий прапор, герб – Тризуб та гімн – пісня «Ще не вмерла Україна ні слава, ні воля», під якими воювали за українську державу вояки УНР та УПА. Так здійснилась справедливість щодо нашого великого і згорьованого народу, який, нарешті, здобув собі право називатися народом державотворчим, котрий розвалив світову тюрму народів, загарбницьку Російську імперію, і на її уламках почав вибудовувати власну державну хату.

Як співалось в одній із героїчних пісень того часу:

В далекім Сибіру вмирали герої,
Віддавши життя й молодість ...
На наших прапорах священні кольори, -
То синє небо і розлив колось...

ОТАМАН ОЛЕВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Історію поневолених народів пишуть завойовники; відомості про колонії пишуть колонізатори. І можна знати наперед, як вони зобразять своїх підданих: малокультурними, відсталими, для яких зверхність колонізатора — благо і велике щастя. А тих кращих представників поневоленого народу, які усвідомили свій під'яремний стан і взяли за благородну справу визволення рідного люду з-під ярма окупанта - називали не інакше, як бунтарі, розбійники, бандити. Ті образливі, лайливі клички могли віками спотворювати справжню суть і діяльність історичних (і не) діячів, відлякуючи від них своїх же нащадків.

Таким, для прикладу, був для австрійців повстанець Джузеппе Гарібальді, який воював за визволення північної Італії з-під гніту Габсбургської Австрії; такими були козаки і гайдамаки для давньої Польщі; болгарські гайдуки, сербські юнаки для Османської Порти (Турецької імперії), українські гетьмани Іван Виговський, Петро Дорошенко й, особливо, Іван Мазепа для Російської імперії. Було навіть придумане лайливе слово „мазепінець" на ознаку тих українців, які засвідчували свідому прихильність до рідної мови, культури, історії. Ярлик „мазепінець" вживався з такими словами, як „сепаратіст", „ізмєнник". Терміни ці проіснували аж до наших визвольних змагань 1917-20 років за свою державу. З того часу москалі, вже червоні, замінили його на „петлюровец" - намагаючись спаплюжити і принизити ненависне їм ім'я Симона Петлюри, славного вождя боротьби за Незалежну Українську Державу в ті роки.

А через два десятки літ у широкий імперський вжиток ввійде ще один лайливий для них ярлик — „бендеровец" — від імені Степана Бандери, Провідника ОУН, який став символом воюючої України за свою державну незалежність в 30— 40-50-х роках 20-го століття - проти польських, німецьких, комуно-совіцьких загарбників.

Але то з позиції колонізаторів. А з погляду народів поневолених ті, хто підіймав люд на боротьбу за волю і визволення рідного краю, є героями, месниками. Їх оспівують у піснях, про них складають легенди, з них беруть приклад.

Одним із таких легендарних діячів за свободу України в часи німецької та совєцької окупації у нас на Поліссі був отаман Тарас Бульба (Боровець), який зібрав у 1941 році значну збройну силу українців, до 10 тисяч вояків, і з нею утворив на всьому українському Поліссі своєрідну державу з центром в Олевську, знану в історії наших визвольних змагань як „Олевська республіка”. Безпеку її гарантувала військова потуга „Поліська Січ”, отаманом (командиром) якої був генерал-хорунжий Тарас Бульба. З серпня по грудень 1941 року на всій величезній території Полісся існувала українська влада; на урядових будівлях майоріли українські синьо-жовті прапори з гербом-тризубом, в школах, які запрацювали, щодня вранці діти починали заняття гімном „Ще не вмерла України ні слава, ні воля”. Дітей навчали рідної мови, історії. За весь цей період нога окупанта, коричневого і червоного, не ступала на терени цієї української республіки. І щойно в листопаді, коли німецькі загарбники зажадали від Отамана підпорядкуватись окупаційній владі, він категорично відкинув пропозицію, розпустив офіційно своє збройне формування, а з ядром козаків перейшов на нелегальне становище, в ліси, розпочавши збройну боротьбу проти окупантів.

Впродовж 1942-43 років вояки УНРА (Української Народно-революційної армії), як згодом назвав своє формування Тарас Бульба-Боровець, провело десятки великих і малих боїв з німцями, завдавши ворогові значних втрат.

Діями УНРА зацікавилась більшовицька Москва: в 1942 році до Отамана на зв'язок прибув з Москви спеціальний посланець НКВД, підполковник Лукін, який десантувався на парашутах із спецкомандою. Отамана

схиляли стати на бік червоних. „Бульба”-Боровець виставив умову: совіцьке керівництво мало офіційно визнати незалежність Української Народної Республіки, проголошеної в 1918 році. Москва відмовилась. Тоді відмовився від совіцької пропозиції Отаман. Бойові дії тривали. А в 1943 році Тараса „Бульбу”-Боровця арештовують німці, і він опиняється в концтаборі „Заксенхаузен” у Німеччині, де пробув аж до розгрому Третього Рейху. Відтак перебрався до Північної Америки, де й прожив решту життя, до 1981 року.

Ім'я отамана Олевської республіки „Тараса Бульби”, Тараса Дмитровича Боровця, командира численного збройного формування, за часів Радянського Союзу було піддане шельмуванню і наділене відомими тоді ідеологічними ярликами „український буржуазний націоналіст, німецький поплічник” тощо. Діяльність керованої ним військової сили зображувалась радянськими авторами і владою лише в негативному світлі, адже червона комуністична тоталітарна влада не прощала нікому самотійницькі державні переконання та дії. Піддалися репресіям, замовчуванню, а відтак забуттю люди і події, пов'язані з Олевською республікою та її засновником Тарасом Бульбою»-Боровцем.

І зовсім по-іншому сприймаємо ті події ми нині, в нашій незалежній Українській державі. Адже за неї якраз і боровся свого часу Тарас Дмитрович Боровець. Тож закономірна заінтересованість нашої громадськості, влади до діяльності названої історичної особи, зокрема, нині, коли в березні 2008 року виповнилось 100 років від дня народження Т.Боровця. На батьківщині, в м. Березному Рівненської області, йому поставлено пам'ятник. В Рівному закладено пам'ятний знак, де згодом теж буде встановлено пам'ятник „Тарасові Бульбі”. Його іменем там названо вулиці, школи.

До спільної справи включилась і громадськість та влада Житомирщини, зокрема, обласне товариство „Просвіта” і обласне

відділення Спілки письменників України, обласна та районна (в Олевську) влада. Художник Юрій Гальченко із Олевська виготовив барельєф Отамана та меморіальну дошку до 100-річчя Тараса Бульби-Боровця, яку вирішили встановити на будівлі місцевого ПТУ, де в 1941 році розміщувався штаб збройного формування „Поліська Січ” і керівництво „Олевської республіки”. Багато зробив для цього завідуючий Олевським краєзнавчим музеєм, багатолітній керівник місцевого осередку Народного Руху України Леонід Полосенко.

Здійснено це 11 березня 2008 року. З такої нагоди до Олевська прибули з Житомира представники обласної влади, товариства „Просвіта” і Спілки письменників України. Приїхала також делегація „Просвіти” з Коростеня у складі Леоніда Климчука, Миколи Брицука, Бориса Черниша (всього 10 чол.).

З Рівненщини прибула делегація Березнівського району на чолі з заступником голови райдержадміністрації Віталієм Лаштою та заступником голови районної ради Юрієм Мадеем, а також депутат Верховної ради України чотирьох скликань, відомий громадсько-політичний діяч Василь Червоний.

Вівторок, одинадцята година дня. До одноповерхової будівлі, в якій розміщувався штаб „Поліської Січі”, зібрались мешканці Олевська, учні ПТУ та шкіл райцентру, численні гості, представники ЗМІ, зокрема, обласного телебачення, УНІАНу, місцевої преси.

Ведуча оголошує мітинг, присвячений відкриттю барельєфа та меморіальної дошки до 100-річчя від дня народження „Тараса Бульби”-Боровця, відкритим. Звучить державний гімн України, який активно виконують учасники зібрання.

До пам'ятного знака підходять голова обласного товариства „Просвіта” Святослав Васильчук та заступник голови Олевської райдержадміністрації Василь Чепік, знімають біле покривало, і перед очима учасників дійства

постає барельєф із портретом Т.Д.Боровця („Тараса Бульби“) та меморіальна дошка з написом: *„У цьому будинку в серпні-листопаді 1941 року розміщувався штаб УПА „Поліська Січ“. Встановлено до 100-річчя з дня народження командувача УПА „Поліська Січ“ отамана Олевської республіки Тараса Бульби-Боровця. Березень 2008 р.*

На мітингу виступили: Василь Чепік, Святослав Васильчук, відомий письменник, автор книги про Олевську республіку Олексій Опанасюк, Сергій Стельникович, аспірант, автор наукової монографії про діяльність «Поліської січі» та її отамана Тараса Бульбу-Боровця «Український національний Рух опору Тараса Бульби-Боровця: історичний нарис»; депутат Верховної Ради України чотирьох скликань Василь Червоній, представник делегації Березнівського району Рівненщини Микола Семенович.

Вони говорили, що необхідно знати свою історію, шанувати людей, які боролись за державну незалежність України в різні часи, чим засвідчили одвічне прагнення нашого народу жити в своїй незалежній державі. І в цьому ми маємо виходити з позиції нашої держави, а не тих сусідів-колошзаторів, які віками гнобили Україну. Йдеться, насамперед, про подолання негативного ставлення до окремих наших історичних діячів під тривалим впливом комуністичної пропаганди тоталітарної совіцької влади.

Після мітингу в місцевому Будинку Культури відбулась наукова конференція, присвячена 100-річчю від дня народження „Тараса Бульби“-Боровця та діяльності Олевської республіки. З цікавими, змістовними доповідями тут виступили науковець із м. Березного Ала Куц, аспірант, автор монографії „Український національний рух Опору Тараса Бульби-Боровця“ Сергій Стельникович, голова Житомирського обласного об'єднання товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Заслужений журналіст України Святослав Васильчук, вчителі місцевих шкіл Анатолій Шинкар, Ростислав Малиновський.

Було запропоновано зібрати, по можливості, свідчення ще живих учасників та свідків діяльності Олевської республіки, аби донести правду про неї та її діячів до сучасників. Адже, як справедливо сказав один із виступаючих, — „Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього; хто не шанує видатних людей своєї історії, той сам не гіден пошани" (М.Рильський).

На завершення молодий бард із Березного Володя Пастушок заспівав під гітару улюблену народну пісню отамана Бульби-Боровця „Очерет мені був за колиску", в якій, зокрема, є такі рядки:

*Очерет мені був за колиску.
В болотах я родився і зріс,
Я люблю свою хату поліську,
І люблю свій зажурений ліс.
Очерет мені був за колиску,
А забавкою став мені кріс,
Я лишив свою хату поліську,
І пішов до повстанців у ліс...*

Не обійшлося і без ложки дьогтю. Місцеві комуністи (з десятків дідусів і бабусь) під керівництвом Василя Бабича влаштували пікетування акції. Вони викрикували, галасували, всіляко перешкоджаючи проведенню мітингу. До речі, їхній ідейний натхненник В.Бабич, свого часу обіймав тут-таки^в Олевську, посаду голови райдержадміністрації, з завданням проводити лінію Президента України на оновлення держави і єдність народу. Як він її проводив, можна лише уявити - все до навпаки. Кривив душею чоловік. Але від посади не відмовився. Отакі вони, комуністи. Та цур їм, то - позаминулий день нашої дійсності.

Дивує інше. Формально в Олевську діє організація Української Народної партії, яка провела до районної ради на минулих виборах 12

депутатів. Проте ні бодай представник, чи хоча б один депутат від УНП у мітингу й на конференції не брав участі. Як і від обласної організації УНП. Ніби їх тут і нема. Тобто, цінності української державності їм байдужі. То на яких же ідейних позиціях стоять вони, кого підтримують? Чи не регіоналів з комуністами?

Герої українських національно-визвольних змагань повертаються до нас.